

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:
**«ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΜΑΘΗΣΗΣ
ΚΑΙ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ»**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Θέμα: «Η Χρήση του Δημοτικού Τραγουδιού για τη διδασκαλία
της Τοπικής Ιστορίας»**

Βελησσαρία Μπόνια

Επιβλέπων καθηγητής: Α. Σμυρναίος

**Συνεξεταστές: Μ. Παπαρούση
Γ. Ανδρουλάκης**

Βόλος 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
Κεφάλαιο 1	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
Η ιστορία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.....	10
- Τοπική ιστορία.....	11
- Ορισμός της Τοπικής Ιστορίας.....	12
- Η μελέτη της Τοπικής Ιστορίας ως μέθοδος.....	14
- Γνωστική ανάπτυξη και ιστορική κατανόηση.....	16
Κεφάλαιο 2	
ΠΗΓΕΣ.....	19
Η ΜΟΥΣΙΚΗ & ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΣΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.....	22
- Δύο θεωρίες της νόησης που υποστηρίζουν τη χρήση της μουσικής στη διδασκαλία της ιστορίας.....	25
- Προβλήματα που προκύπτουν από τη χρήση του τραγουδιού ως ιστορικής πηγής.....	26
Κεφάλαιο 3	
ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ.....	27
- Κατηγορίες δημοτικών τραγουδιών.....	30
- Το δημοτικό τραγούδι στη Θεσσαλία.....	31
- Ιστορικά δημοτικά τραγούδια.....	32
- Κλέφτικα δημοτικά τραγούδια.....	33
- Το σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι.....	33
- Καμάρα-χορός.....	35
Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ.....	35
- Γιατί θεωρείται σημαντική η μελέτη του δημοτικού τραγουδιού;.....	37
- Πρόταση για τη χρήση του δημοτικού τραγουδιού ως μέσο διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας της Σκιάθου.....	38
Κεφάλαιο 4	
ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΚΙΑΘΟΥ.....	40
- Το Μπούρτζι.....	40
- Το Κάστρο.....	41
- Κλεφταρματολοί.....	42
- Ναυτολογία-Ναυσιπλοία στη Σκιάθο.....	43
- Οι αγροτικές ασχολίες των κατοίκων της Σκιάθου.....	44

Κεφάλαιο 5

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

-Σκοπός.....	45
-Δείγμα (Χαρακτηριστικά της τάξης).....	46
-Μέθοδος διδασκαλίας.....	46
-Μέθοδος συλλογής δεδομένων.....	47
-Διαδικασία.....	47
-Προβλήματα κατά τη διάρκεια της έρευνας.....	50

Κεφάλαιο 6

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ, ΤΩΝ ΦΥΛΛΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ, ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ, ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΥΛΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ.

-Σχέδιο μαθήματος: Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια-Αφόρμηση 1.....	51
-Φύλλα εργασιών: Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια.....	51
-Σχέδιο μαθήματος 1 της ενότητας: Κλέφτες και αρματολοί- Αφόρμηση 2.....	52
-Φύλλα εργασιών: Κλέφτες και αρματολοί- Αφόρμηση 2.....	53
-Σχέδιο μαθήματος 2: Κλέφτες και αρματολοί.....	54
-Φύλλα εργασιών: Κλέφτες και αρματολοί.....	54
-Σχέδιο μαθήματος 3: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Μονή Ευαγγελίστριας.....	57
-Φύλλα εργασιών: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Μονή Ευαγγελίστριας.....	58
-Σχέδιο μαθήματος 4: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Κάστρο.....	59
-Φύλλα εργασιών: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Κάστρο.....	60
- Σχέδιο μαθήματος 5: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Ναυτιλία.....	61
-Φύλλα εργασιών: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Ναυτιλία.....	61
- Σχέδιο μαθήματος 6: Παρουσίαση των εργασιών.....	63
-Φύλλα εργασιών: Παρουσίαση των εργασιών.....	63
-Ερωτηματολόγιο για τον/την μαθητή /τρια.....	64
-Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης.....	65
-Ερωτηματολόγιο για το/τη δάσκαλο/α.....	66
-Φύλλο Παρατήρησης.....	66

Κεφάλαιο 7

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

-Φύλλο Παρατήρησης.....	68
-Ερωτηματολόγιο για το μαθητή.....	68
-Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης.....	71

Κεφάλαιο 8

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	74
---------------------------	----

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	76
---------------------------	----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

- Σχέδιο μαθήματος: Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια-Αφόρμηση 1.....	83
-Φύλλα εργασιών.....	86
- Σχέδιο μαθήματος 1 της ενότητας: Κλέφτες και αρματολοί- Αφόρμηση 2.....	90
-Σχέδιο μαθήματος 2.....	97
-Σχέδιο μαθήματος 3.....	108
- Σχέδιο μαθήματος 4.....	118
- Σχέδιο μαθήματος 5.....	127
- Σχέδιο μαθήματος 6.....	136
-Ερωτηματολόγιο για το/τη δάσκαλο/α.....	140
-Φύλλο Παρατήρησης.....	143
-Ερωτηματολόγιο για το μαθητή.....	146
-Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης.....	149

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Γραφήματα

-Ερωτηματολόγιο μαθητών.....	153
-Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης.....	156

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Εργασίες μαθητών	160
------------------------	-----

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ όλες και όλους αυτούς που με βοήθησαν να πραγματοποιήσω τη διδακτική έρευνα.

Συγκεκριμένα, τον κ. Αντώνη Σμυρναίο ο οποίος με τις συμβουλές, την καθοδήγηση και την ανοχή του με βοήθησε στην ολοκλήρωση αυτής της εργασίας. Τους συνεξεταστές την κ. Μαρία Παπαρούση, και τον κ. Γεώργιο Ανδρουλάκη για τις παρατηρήσεις και τις προτάσεις τους.

Την κ. Ιουλία Κανδήλα σχολική σύμβουλο φιλολόγων στη Β/θμια Εκπ/ση του Ν. Τρικάλων, την κ. Αθηνά Παπαγεωργίου υπεύθυνη του μουσείου «Α. Παπαδιαμάντη» και των πολιτιστικών θεμάτων του Δήμου Σκιάθου, το δάσκαλο της μουσικής κ. Αλέξανδρο Γιαννή, την κ. Ζωή Προύσαλη μέλος του γυναικείου συλλόγου Σκιάθου, τον π. Γεώργιο Σταματά υπεύθυνο του λαογραφικού μουσείου Σκιάθου, τη διευθύντρια την κ. Δήμητρα Συκιώτου και την κ. Κατερίνα Ελευθερίου εκπαιδευτικό του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Σκιάθου.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την κ. Μαρινέλα Σαμαρά, εκπαιδευτικό της ΣΤ'2 του 1^{ου} Δ. Σχ., η οποία δέχτηκε πρόθυμα να πραγματοποιήσουμε τη διδακτική μας παρέμβαση στην τάξη της και επιτέλεσε το ρόλο του παρατηρητή κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας.

Μα πάνω από όλους, ένα μεγάλο ευχαριστώ στους μαθητές και τις μαθήτριες της ΣΤ'2 για τη συμμετοχή και τον ενθουσιασμό που έδειξαν για την πραγματοποίηση και ολοκλήρωση της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας, και ειδικότερα της Τοπικής Ιστορίας, με τη χρήση του δημοτικού τραγουδιού μέσα σε συνεργατικό πλαίσιο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια διάφορες έρευνες, βιβλία και άρθρα μαρτυρούν για το αυξανόμενο ενδιαφέρον σε σχέση με τα ζητήματα που θέτει η διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο και ιδιαίτερα η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας, ως ένα αντίδοτο για την εν δυνάμει απειλή που θέτει η παγκοσμιοποίηση στους τοπικούς πολιτισμούς και τις ταυτότητες. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια η ιστορία ήταν το κατεξοχήν μάθημα για αποστήθιση, με συνέπεια να μην έχει κανένα ενδιαφέρον για τις μαθήτριες και τους μαθητές, επειδή δεν μπορούσαν να συσχετίσουν τις ιστορικές έννοιες και τα γεγονότα του παρελθόντος με τη σημασία τους για την καθημερινή ζωή.

Σήμερα το μάθημα της ιστορίας, σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα, έχει τρεις σκοπούς: οι μαθητές/τριες να αποκτήσουν «ιστορική γνώση», «ιστορική σκέψη» και «ιστορική συνείδηση», αναπτύσσοντας παράλληλα κριτική σκέψη και δεξιότητες που θα στοχεύουν στη βαθύτερη γνώση του εαυτού τους αλλά και του κοινωνικού περιβάλλοντος όπου ζουν. Για την επίτευξη αυτών των στόχων έχουν προταθεί πολλοί τρόποι και ανάμεσα σε αυτούς είναι η χρήση και επεξεργασία των ιστορικών πηγών μέσα στο σχολείο, μια μέθοδος ιστορικής διδασκαλίας, η οποία βρίσκεται σε αντίθεση με την παραδοσιακή αφήγηση. Μια μορφή ιστορικών πηγών είναι και οι μουσικές συνθέσεις. Η μουσική και το τραγούδι αποτελούν ένα συναρπαστικό και αποτελεσματικό μέσο για να παρακινηθούν οι μαθητές/τριες στη μελέτη του παρελθόντος. Η ευρύτερη χρήση της μουσικής σε διάφορες πτυχές της καθημερινής ζωής και η αδιαμφισβήτητη αξία του μελοποιημένου δημοτικού τραγουδιού ως ένα σημαντικό μορφωτικό όργανο, καθώς παρουσιάζει πλούσιο ποιητικό και γλωσσικό περιεχόμενο, αποτέλεσε λοιπόν την αφετηρία της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας.

Στη συγκεκριμένη εργασία, το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στην αξιοποίηση των δημοτικών τραγουδιών μιας συγκεκριμένης τοπικής κοινωνίας για τη διδασκαλία της ιστορίας της. Μέσω της αισθητικής/ιστορικής προσέγγισης των δημοτικών τραγουδιών, της ανάλυσης και της επεξεργασίας τους, στόχος μας είναι να διδαχθεί η Ιστορία με έναν εναλλακτικό, μη-παραδοσιακό και ενδιαφέροντα τρόπο και οι μαθητές/τριες, όχι μόνο να γνωρίσουν τον πολιτιστικό τους πλούτο αλλά κυρίως τα ιστορικά γεγονότα ή τις ιστορικές προσωπικότητες που υπήρξαν η αφορμή ή η πηγή έμπνευσης για να δημιουργηθούν αυτά τα άσματα.

Ειδικότεροι στόχοι μας είναι να αναγνωριστεί, κατ' αρχήν, από τους/τις μαθητές/τριες το δημοτικό τραγούδι ως ιστορική πηγή. Στη συνέχεια να διερευνηθεί αν η χρήση του δημοτικού τραγουδιού τους βοηθάει να αποκτήσουν βαθύτερη γνώση για την ιστορία, αν αποτελεί κίνητρο μάθησης, ειδικότερα σε μαθητές/τριες με μαθησιακές δυσκολίες, μικρή συγκέντρωση προσοχής και χαμηλή αυτοεκτίμηση, αν μπορεί να καλλιεργήσει τη δημιουργική σκέψη, την ομαδική εργασία και επικοινωνία και επίσης αν συμβάλλει στη μείωση των διαφορών ανάμεσα στα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις των δύο φύλων. Άλλοι στόχοι ήταν η αξιοποίηση των δημοτικών τραγουδιών της Σκιάθου για τη διδασκαλία της ιστορίας της, η απόκτηση από τους/τις μαθητές/τριες θετικής αντίληψης για το δημοτικό τραγούδι και, τέλος, η μύηση των μαθητών/τριών σε μία διαδικασία, κατά την οποία θα αναζητήσουν μόνοι/ες τους, μέσα από μία σειρά ερωτήσεων, τις ιστορικές πληροφορίες και έτσι να λειτουργήσουν ως μικροί ιστορικοί ερευνητές.

Ο τόπος που επιλέχθηκε για να διεξαχθεί η έρευνα, είναι το νησί της Σκιάθου, το οποίο έχει να προσφέρει πλούσιο υλικό και πληροφορίες σε ιστορικά θέματα και σε

γνωστές ιστορικές προσωπικότητες που έζησαν μόνιμα ή βρέθηκαν για κάποιο χρονικό διάστημα στο νησί.

Σύμφωνα λοιπόν με τα συμπεράσματα της έρευνάς μας, η μουσική και ειδικότερα το δημοτικό τραγούδι, αποτελούν πράγματι κίνητρο για τους/τις μαθητές/τριες και τους/τις οδήγησε σε περισσότερη και βαθύτερη γνώση πάνω στο ιστορικό θέμα που επεξεργάστηκαν, βοηθώντας τους επιπλέον να συνειδητοποιήσουν ότι το δημοτικό τραγούδι αποτελεί μια ιστορική πηγή, την οποία μπορούμε να αναλύσουμε, να συγκρίνουμε με άλλες πηγές και έτσι να διεισδύσουμε στα συναισθήματα και στη νοοτροπία των ανθρώπων του παρελθόντος. Επιπλέον, ενεργοποιεί σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή τους στο μάθημα της ιστορίας, ευαισθητοποιώντας το προσωπικό στυλ μάθησης και τις ανάγκες του κάθε μαθητή/τριας χωριστά, ώστε να παρακινούν ολοένα και περισσότερους για την κατάκτηση της γνώσης. Επίσης, συμβάλλει στην εμπλοκή των μαθητών/τριών σε δραστηριότητες που αναπτύσσουν τη δημιουργικότητα, και τις ικανότητες υψηλότερου επιπέδου σκέψης, όπως η ικανότητα ανάλυσης και σύνθεσης πληροφοριών, σχεδιασμού και οργάνωσης δράσεων σ' ένα πλαίσιο σχέσεων ομαδικότητας και συνεργασίας, ενώ δίνει την ευκαιρία σε όλους/ες να πετύχουν καλύτερα αποτελέσματα στην εργασία τους, αυξάνοντας έτσι την αυτοεκτίμησή τους, και, τέλος, μειώνει τις διαφορές ανάμεσα στα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις των δύο φύλων.

Λέξεις κλειδιά: Ιστορική γνώση, σκέψη και συνείδηση, διδακτική της ιστορίας, διδακτική της τοπικής ιστορίας, ιστορικές μέθοδοι, πηγές, δημοτικό τραγούδι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία είναι ένας κλάδος που γνώρισε θεμελιώδεις αλλαγές στον αιώνα μας ως προς το αντικείμενο, τις μεθόδους και τα εργαλεία της, τα οποία διευρύνθηκαν και ανανεώθηκαν. Ως μάθημα αλλά και ως επιστήμη υπάρχει για να αναδεικνύει το παροντικό της νόημα στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου, μιας και το περιεχόμενό της έχει άμεση συνάρτηση με τη ζωή και τη δράση που πραγματώνεται σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον (φυσικό και ανθρωπογενές).

Η ιστορία, ως επιστήμη και ως γνωστικός κλάδος της εκπαίδευσης είναι επινόηση και απόκτημα των νεότερων χρόνων, καθότι ως μάθημα εισάγεται στα σχολεία των ευρωπαϊκών χωρών στα μέσα περίπου του 19^{ου} αι., χωρίς ωστόσο να έχει αναδειχθεί η σημασία της σχέσης με την καθημερινή ζωή των ανθρώπων, τις πολιτικές, κοινωνικές και πολιτισμικές αναζητήσεις του σήμερα (Λεοντσίνης, 2003 : 15-25). Σε μια εποχή ανάδυσης των ευρωπαϊκών εθνικισμών, όπως ήταν ο 19^{ος} αι., η καινούρια αυτή επιστήμη συνέβαλε στην επιβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας και στην ανάδειξη της κοινής μνήμης (Σμυρναίος, 2008:33-39).

Πριν προχωρήσουμε στους λόγους για τους οποίους θεωρήθηκε απαραίτητο να διδάσκεται η ιστορία στα σχολεία, θα πρέπει να διευκρινίσουμε τι ακριβώς εννοούμε με τον όρο «ιστορία». Ο όρος έχει πολλές και διαφορετικές σημασίες. Δύο είναι οι επικρατέστερες.

Η πρώτη αφορά το σύνολο των γεγονότων που συνέβησαν στο παρελθόν, είτε έχουν καταγραφεί είτε όχι. Η δεύτερη μας παραπέμπει στην καταγραμμένη ιστορία, δηλαδή στην ιστορία που γνωρίζουμε μέσα από το έργο του ιστορικού. Και επειδή μόνο τα τελευταία διακόσια χρόνια εμφανίζεται η ιστορία ως θεωρητικός επιστημονικός κλάδος, παρόλο που στο απώτερο παρελθόν πολλοί συγγραφείς και ποιητές επιχείρησαν να αναπλάσουν το παρελθόν, (συχνά όμως χωρίς να κατορθώνουν να κάνουν τη διάκριση μεταξύ πραγματικότητας και μύθου) η ιστορία ως παρελθόν έχει δύο άλλες σημασίες:

- τη γενικότερη προσπάθεια του ανθρώπου να περιγράψει, να ανασυνθέσει και να ερμηνεύσει το παρελθόν από τα βάθη των αιώνων ως τις μέρες μας
- την απόπειρα να πραγματωθεί ο παραπάνω στόχος με μια σειρά κανόνων που διέπουν την αποκατάσταση των γεγονότων, την ερμηνεία των μαρτυριών, τη διερεύνηση των πηγών κτλ. (Marwick, 1985: 22-27).

Όσον αφορά τη σχολική ιστορία, είναι γεγονός ότι δεν της αποδίδουν το ίδιο νόημα με εκείνο της ιστορίας των ιστορικών. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να επιλεγεί το τι θα διδάσκεται μέσα στο σχολείο και τι έξω από αυτό, να αποσαφηνισθεί ο επιδιωκόμενος βαθμός γνωστικής εξειδίκευσης και να δρομολογηθούν οι ανάλογες, μαθησιακές διαδικασίες. (Moniot, 2000: 50-54, Χαρίτος, 2003: 15-18).

Στο τέλος λοιπόν του 19^{ου} αιώνα συντάσσεται για πρώτη φορά Αναλυτικό Πρόγραμμα για το μάθημα της ιστορίας, και στο δημοτικό σχολείο το μάθημα

επιφορτίζεται περισσότερο με την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης και τη διαμόρφωση στάσεων στους μαθητές. Η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης δεν αντιμετωπίζεται αυτόνομα, αλλά υπάγεται απολύτως στον κυρίαρχο στόχο της εθνικής διαπαιδαγώγησης. Νοείται αποκλειστικά ως κατανόηση των αιτιακών σχέσεων ανάμεσα στα ιστορικά γεγονότα και πούθενά δε γίνεται αναφορά στις διαφορετικές ιστορικές μεθοδολογίες, στη σημασία της ερμηνείας, στην ιστορική έρευνα και στον πολύπλοκο ρόλο των πηγών.

Γίνεται φανερό ότι η διδασκαλία της ιστορίας στα σχολεία στοχεύει να εξυπηρετήσει συγχρόνως ιστορικούς και εξω-ιστορικούς σκοπούς. Αν ο κύριος στόχος του μαθήματος είναι να προάγει την εθνική συνείδηση, τότε η επιλογή γεγονότων και ερμηνειών από την ιστορία γίνεται με γνώμονα το περιεχόμενο που δίνεται κάθε φορά σε αυτή την έννοια, πέρα και ανεξάρτητα από τα πορίσματα της ιστορικής έρευνας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η σχολική ιστορία, στη σκέψη του μαθητικού κοινού, αποτελεί τη μία και μοναδική αλήθεια του προγράμματος και των εγχειριδίων, ενώ αγνοούνται οι ποικίλες συζητήσεις σχετικά με τις διαφορετικές ιστορικές μεθοδολογίες καθώς και οι στοιχειώδεις αρχές της ιστορικής έρευνας (Αβδελά, 1998:34-36). Σύμφωνα με τον Σκουλάτο (1988:80-87), κάθε πολιτεία, ανάλογα με το τι πολίτες επιθυμεί να διαμορφώσει, μορφοποιεί και το ιδεολόγημα της παιδείας, το οποίο προσφέρει στους μαθητές της, με αποτέλεσμα η ιστορία να μεταβάλλεται σε θεραπευνίδα σκοπών και επιδιώξεων τελείως ξένων προς την ουσιαστική της εσωτερική εντελέχεια.

Στη χώρα μας, η σημασία, η περιπέτεια, οι δυσκολίες, τα προβλήματα σχετικά με τη διδασκαλία της ιστορίας, τα ερωτηματικά, η αγωνία των εκπαιδευτικών που επωμίζονται την ευθύνη του μαθήματος στα σχολεία και η ανάγκη για ορθότερη θεμελίωση της διδασκαλίας της Ιστορίας, είναι γνωστές.

Όσον αφορά τους προβληματισμούς για τη διδασκαλία της ιστορίας στην εκπαίδευση, μόλις τα τελευταία χρόνια έχουν αρχίσει να ξεφεύγουν από το στενό πλαίσιο της παραδοσιακής διδακτικής μεθοδολογίας. Έως πρόσφατα, η διδακτική της ιστορίας αποτελούσε κύριο μέλημα των παιδαγωγών και περιοριζόταν σε οδηγίες για το σχεδιασμό και την οργάνωση του μαθήματος, ανάλογες με τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του κάθε συγγραφέα. Η κατάσταση αυτή ήταν περισσότερο έντονη σε ό,τι αφορά το δημοτικό σχολείο, όπου η ιστορία αποτελεί ένα από τα πολλά γνωστικά αντικείμενα που ο δάσκαλος είναι υποχρεωμένος να διδάξει.

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια, οι εκδηλώσεις στα σχολεία, οι εκδόσεις και οι διάφορες έρευνες μαρτυρούν ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον για τα ζητήματα που θέτει η διδασκαλία της ιστορίας στο σχολείο. Παρόλο που η σχετική ελληνική βιβλιογραφία εξακολουθεί να δίνει τη μεγαλύτερη έμφαση στους παιδαγωγικούς στόχους του μαθήματος (σχεδιασμός, αξιολόγηση, αναλυτικά προγράμματα, εγχειρίδια κ.ά.), δύο νέα στοιχεία είναι εμφανή: αφενός, όλο και περισσότερο αναγνωρίζεται από παιδαγωγούς και εκπαιδευτικούς η ιδιαιτερότητα που παρουσιάζει η μετάδοση γνώσης για το παρελθόν σε παιδιά διαφόρων ηλικιών και αφετέρου, για πρώτη φορά ασχολούνται με το ζήτημα και επαγγελματίες ιστορικοί.

Επίσης, η ειδικότερη αρθρογραφία και βιβλιογραφία για το ζήτημα, περιορίζεται συνήθως σε συγκεκριμένες θεματικές, όπως για παράδειγμα, τονίζεται η ανάγκη το μάθημα να αναπτύσσει την ιστορική σκέψη και την ιστορική συνείδηση των παιδιών, επισημαίνονται οι αδυναμίες των εγχειριδίων και ειδικότερα ο εθνοκεντρικός τους χαρακτήρας, καθώς επίσης, οι περιορισμοί στο χρόνο του μαθήματος και η έλλειψη σε εποπτικά μέσα. Επιπλέον, συζητούνται ζητήματα που αφορούν την επιλογή και τη διάταξη της ύλης καθώς και θεωρητικά προβλήματα της ιστορίας. Τέλος,

ασκείται κριτική στον καθιερωμένο τρόπο διδασκαλίας του μαθήματος και προτείνονται βελτιώσεις(Αβδελά, 1998:37, Moniot, 2000:315-318, Χαρίτος, 1993:37).

Σχετικά με τον τρόπο που διδάσκεται η ιστορία, αυτός έχει να κάνει με τις απαντήσεις σε μια σειρά ερωτημάτων που αφορούν τους στόχους και το περιεχόμενό της: Τι πρέπει να διδάσκει η ιστορία; Γνώσεις ή δεξιότητες; Ποιοι είναι οι στόχοι του μαθήματος; Ποιο περιεχόμενο εξυπηρετεί καλύτερα τους στόχους αυτούς; Ποιες μέθοδοι είναι προσφορότερες; Ποιος είναι ο ρόλος των δασκάλων και πώς πρέπει να είναι τα εγχειρίδια;

Πολλοί συμφωνούν ότι η ιστορία πρέπει να διδάσκει *γνώση, μνήμη και μέθοδο*, δηλαδή σημεία αναφοράς στο χάος του χρόνου, που προστατεύουν απέναντι στην αυθαιρεσία και τη χειραγώγηση. Όμως ποια γνώση, ποια μνήμη και ποια μέθοδο;

Η Ιστορία στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα

Στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, (το οποίο είναι ιδιαίτερα συγκεντρωτικό και στηρίζει τη χρήση ενός και μοναδικού εγχειριδίου για κάθε μάθημα), έχουμε ένα σχολικό εγχειρίδιο για το μάθημα της ιστορίας. Στις ατέλειές του και στη λειτουργία που αποδίδει στα εγχειρίδια το εθνικό σχολικό σύστημα, οφείλεται μέρος της περιορισμένης αποτελεσματικότητας της σχολικής διαδικασίας, καθώς προσδιορίζει αυστηρά τους όρους παραγωγής και το περιεχόμενό του με βάση το αναλυτικό πρόγραμμα (Αβδελά, 1998: 16-20).

Μέχρι πριν από λίγα χρόνια, η ιστορία στο σχολείο ήταν το κατεξοχήν μάθημα για αποστήθιση, καθώς οι μαθητές και οι μαθήτριες δεν είχαν τη δυνατότητα να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο παράγεται η ιστορική γνώση και να αντιληφθούν το συνεχή εμπλουτισμό της με νέα πορίσματα που είτε συμπληρώνουν είτε αναθεωρούν τα παλαιότερα. Η παρουσίαση έτοιμου ιστορικού υλικού και η απαίτηση να το μάθουν τα παιδιά, ως παθητικοί καταναλωτές των προϊόντων που τους επιβάλλονται, είχε ως αποτέλεσμα να οδηγεί στην αυτόματη απομνημόνευση χωρίς κατανόηση του περιεχομένου. Έτσι η διδασκαλία της ιστορίας, που φαίνεται να έχει μεγάλη σημασία για δασκάλους, παιδαγωγούς αλλά και ιστορικούς, καταλήγει να μην έχει ενδιαφέρον για τις μαθήτριες και τους μαθητές, επειδή, ανάμεσα στα άλλα, δεν μπορούν να συσχετίσουν τις ιστορικές έννοιες και τη σημασία τους με την καθημερινή τους ζωή (Αβδελά, 1998: 37).

Η γενικευμένη αυταπάτη, σύμφωνα με την οποία οι μαθητές πρέπει να συγκρατούν τα πάντα αν τους τα έχουν εξηγήσει και τα έχουν μάθει καλά, καταρρέει εκ των πραγμάτων και οι εκπαιδευτικοί καταλήγουν συχνά σε μια σκληρή διαπίστωση: *«τίποτε σχεδόν δεν τους έμεινε από την προηγούμενη χρονιά»*. Είναι όμως αυτό αλήθεια; Η ουσία βρίσκεται στον εμπλουτισμό του γνωστικού τους εξοπλισμού, που δε γίνεται εμφανής στον έλεγχο της απόκτησης συγκεκριμένων γνώσεων, αλλά σε αυτό που θα τους βοηθήσει να κατανοήσουν στο μέλλον, γνώσεις ανάλογες, είτε τις έχουν ξανασυναντήσει είτε όχι. Τα παιδιά θα αποκτήσουν κίνητρο για να ασχοληθούν με την ιστορία και θα κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η ιστορική γνώση, μόνο όταν μετατραπούν σε παραγωγούς δικών τους ιστοριών. Η ιστορική διερεύνηση οπλίζει το μαθητή με κριτική και διερευνητική ικανότητα, οδηγώντας τον στην παραγωγή και στην ανακάλυψη του ιστορικού παρελθόντος μέσα από πηγές, κειμήλια, μνημεία, εικόνες κ.ά. (Χαρίτος, 1999:75-78, 2003:19-23).

Όπως αναφέρει η Αβδελά (1998:36-37), σήμερα το μάθημα της Ιστορίας έχει δύο σκοπούς: **γνωστικούς** και **διαμόρφωση στάσεων**. Να αποκτήσουν δηλαδή οι μαθητές «**ιστορική γνώση**» και «**ιστορική σκέψη**». Οι γνωστικοί σκοποί, που αφορούν την ιστορική γνώση, αποσκοπούν να μεταδώσουν στα παιδιά μια πολιτισμική κληρονομιά, ένα κοινό παρελθόν που θα τους επιτρέψει να ενταχθούν στην κοινωνία που ζουν, κατέχοντας τη χρονική και τοπική διάσταση των ιστορικών γεγονότων, περιορισμένης ή ευρύτερης διάρκειας, καθώς και τους παράγοντες (πρόσωπα, οργανωμένες ομάδες, θεσμοί) που συνέβαλαν, άμεσα ή έμμεσα στην εμφάνισή τους. Μόνο όταν ξέρουμε ιστορία, μπορούμε και να στοχαστούμε πάνω σε αυτήν, να την κρίνουμε ή να την διακρίνουμε. Οι σκοποί που σχετίζονται με τη διαμόρφωση στάσεων, δηλαδή την απόκτηση της ιστορικής σκέψης, είναι και αυτοί δύο ειδών: α) αναφέρονται στην εξοικείωση των παιδιών με τις μεθόδους της ιστορίας και β) στη διαμόρφωση πολιτών με κριτική σκέψη, ενεργητικότητα και αποδοχή της διαφορετικότητας. Η «ιστορική σκέψη» θα βοηθήσει το μαθητή να λειτουργεί με μόνο κριτήριο τα ίδια τα γεγονότα της ιστορίας και να οδηγείται σε συμπεράσματα ύστερα από σφαιρική εποπτεία, ανεπηρέαστος όσο είναι δυνατόν από προκατασκευασμένες ιστορικο-φιλοσοφικές επιρροές και επιδράσεις του παρόντος.

Όμως η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης δεν αποτελεί τον τελικό σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος της Ιστορίας, αλλά αναγκαία προϋπόθεση για την πραγμάτωση ενός πολύ σημαντικότερου σκοπού, την καλλιέργεια της **ιστορικής συνείδησης**. «*Με την ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης και τη δυνατότητα που αποκτούν οι μαθητές να κατανοούν και να ερμηνεύουν το παρελθόν, αρχίζουν σιγά-σιγά να συνειδητοποιούν πως το παρόν είναι αποτέλεσμα της δράσης του ανθρώπου στο παρελθόν και ότι από τη δική τους δράση στο παρόν εξαρτάται η έκβαση του μέλλοντος*» (Μαρκιανός, 1984:13-23).

Σήμερα, περισσότερο ίσως από ό,τι στο παρελθόν, γνωρίζουμε την αποφασιστική συμβολή της ιστορίας στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που στοχεύουν στη βαθύτερη γνώση τόσο του εαυτού μας όσο και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Τα περισσότερα αναλυτικά προγράμματα τονίζουν την ανάγκη τα παιδιά να αναπτύσσουν κριτική σκέψη μέσα από την προσέγγιση ζητημάτων που θέτει η μελέτη της ιστορίας. Πώς όμως μπορεί να γίνει αυτό; Με ποιο τρόπο μπορούν να εξοικειωθούν τα παιδιά με τις μεθόδους της ιστορίας; Οι περισσότεροι ειδικοί προκρίνουν μια διδασκαλία που θα προσαρμόζεται κάθε φορά στις ανάγκες του συγκεκριμένου μαθητικού κοινού (καθότι η ιστορία δεν έχει ως μόνο έργο να καταγράψει αποκλειστικά τα σπουδαία και τα μεγάλα γεγονότα, αλλά και τις δραστηριότητες των ανθρώπων σε επιμέρους τόπους). Μια διδασκαλία που θα περιστρέφεται γύρω από την εξήγηση εννοιών, θα συνθέτει το παρελθόν και το παρόν και θα μετατρέπει την παθητική μετάδοση σε ενεργητική παραγωγή γνώσης, καλλιεργώντας στους μαθητές «*μια μέθοδο, όχι την επιστημονική μεθοδολογία των ιστορικών, αλλά μια γενική μέθοδο ανάλυσης και κριτικής σκέψης, μέσω της διανοητικής οικειοποίησης των γεγονότων, της αναγνώρισης της πολυπλοκότητάς τους, της εξέτασης των λόγων και των δοξασιών στα διαφορετικά συμφραζόμενα, των κινήτρων και των λειτουργιών τους*» (Moniot, 2000: 65).

Τοπική Ιστορία

Η διδακτική απασχόληση με αυτό που αποκαλούμε «τοπική ιστορία» έχει τις ρίζες της στην Ευρώπη, στα χρόνια της Αναγέννησης και της Ουμανιστικής

παράδοσης, τότε που η ιστορία του έθνους – κράτους και των μεγάλων εθνικών αφηγημάτων της δεν είχε προκύψει ως ανάγκη για την καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης. Παρόλο που η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας θεωρούνταν βασικό κομμάτι στο σχολικό πρόγραμμα μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αι., η υιοθέτησή της από τα δημοτικά και γυμνάσια, με το πέρασμα των χρόνων ήταν περιορισμένη. Το ενδιαφέρον για την τοπική ιστορία έχει αυξηθεί με την πάροδο των ετών, και ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες οι συζητήσεις σχετικά με την εν δυνάμει απειλή της παγκοσμιοποίησης στους τοπικούς πολιτισμούς και τις ταυτότητες, έχουν προκαλέσει μία αύξηση των τοπικών και περιφερειακών μελετών στην κοινωνιολογία και την ιστορία. Οι Black & Macraill (2000:92) ισχυρίστηκαν ότι κάποιοι ιστορικοί προτιμούσαν την τοπική περιφερειακή ιστορία, για να διαφοροποιήσουν την ιστορία μικρότερων κοινοτήτων από την εθνική ή διεθνή ιστορία. Συνεπώς, η έμφαση μετατοπίστηκε από το ενιαίο πολιτισμικά έθνος στην πολυπολιτισμική περιοχή.

Αυξανόμενη έμφαση στην τοπική και περιφερειακή μελέτη προσφέρει το τρέχον ρεύμα του μεταμοντερνισμού. Ο μεταμοντερνισμός προσδιορίζεται, ανάμεσα στα άλλα, από μια ενασχόληση με τη διαφορετικότητα και την ανομοιότητα, καθώς και από την απόρριψη των ευρύτερων θεωριών της κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής. Κινητοποιεί το ενδιαφέρον για την ολότητα του ανθρώπινου βίου, χωρίς να μεταχειρίζεται προνομιακά τη δημόσια ζωή σε βάρος της ιδιωτικής, ή την υλική σε βάρος της πολιτισμικής. Εστιάζει στις πολλαπλές ταυτότητες που είναι ριζωμένες στις καθημερινές συνήθειες και νοήματα, θεωρώντας ότι μόνο σε τοπικό, περιφερειακό επίπεδο μπορούν αυτά τα θέματα να μελετηθούν επαρκώς (Hudson, 1999:6).

Η τοπική ιστορία (των πόλεων, χωριών και των οικισμών) στη χώρα μας ακολούθησε μια περίεργη πορεία από το 1821 μέχρι σήμερα. Στον ελληνικό χώρο προηγήθηκε η Γενική Ιστορία, με στόχο την απόκτηση εθνικής συνείδησης, λόγω των προβλημάτων που αντιμετώπισε το Νεοελληνικό κράτος κατά τη σύστασή του και την καταπολέμηση των ανθελληνικών απόψεων, οι οποίες εκτοξεύονταν εναντίον του Ελληνικού λαού και αμφισβητούσαν την ιστορική του συνέχεια (Αγραφιώτης, 1994:9, Χαρίτος, 1999:25-28, Ρεπούση, 2000^a :590).

Επίσης στο ελληνικό σχολικό πρόγραμμα, επί σειρά ετών μέχρι και τη δεκαετία του '70, υπήρχε το μάθημα της «πατριδογνωσίας» για τις πρώτες τάξεις του δημοτικού σχολείου, με γενικότερο σκοπό να αποκτήσει ο μαθητής λίγες γνώσεις για το παρόν και το παρελθόν του τόπου του, άρα και στοιχεία από την τοπική πολιτιστική του κληρονομιά (Χαρίτος, 1993:39, 1999:23-24).

Ορισμός της Τοπικής Ιστορίας

Πώς λοιπόν ορίζεται η Τοπική Ιστορία και ποιο το αντικείμενο διδασκαλίας της σήμερα; Ο ορισμός που ισχύει για την Ιστορία γενικώς καλύπτει και την Τοπική Ιστορία, έχοντας ως διαφορά το εύρος του χώρου, ο οποίος επιλέγεται για να αποτελέσει το αντικείμενο της έρευνας. Παρόλο που ο όρος Τοπική Ιστορία φαίνεται απλός και κατανοητός, όταν ζητηθούν να προσδιοριστούν τα όρια «του τόπου μας», τότε εμφανίζεται ο σχετικός προβληματισμός, αν δηλ. πρόκειται για την ιδιαίτερη πατρίδα του καθενός, για το συγκεκριμένο χώρο ζωής, για μια ευρύτερη περιοχή ή ίσως για ένα γεωγραφικό διαμέρισμα. Χρειάζεται να διασαφηνιστεί τι εμπίπτει στην ύλη της τοπικής ιστορίας (ειδικότερα όσον αφορά τα σχολεία). Βεβαίως, η ιστορία δεν είναι μόνο εκείνο που είναι καταγεγραμμένο στο σχολικό βιβλίο, αλλά και αυτό που προκύπτει από τη δράση τοπικών συλλόγων όπως ιστορικών, πολιτιστικών,

χορευτικών, περιβαλλοντικών, που ιδρύουν τοπικά μουσεία, εκδίδουν τοπικές εφημερίδες και άλλα έντυπα (π.χ. λευκώματα, ημερολόγια κλπ.), μια και το σύνθημα «επιστροφή στις ρίζες» είναι πλέον ιδιαίτερα δημοφιλές (Χαρίτος, 1988:94-98, 1999:23, 2003:13-14, 2009:11-13).

Λόγω του παραπάνω προβληματισμού, υπάρχουν διάφοροι ορισμοί, κυρίως από τη γερμανική βιβλιογραφία, που αν εξεταστούν συγκριτικά φωτίζουν καλύτερα το θέμα σχετικά με την έννοια της Τοπικής Ιστορίας και «τα όρια του τόπου μας». Ο Χαρίτος (1988:96), λαμβάνοντας υπόψη αυτούς τους ορισμούς, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η έννοια «τοπική ιστορία» περιλαμβάνει ως υπάλληλες την 'ιστορία της ιδιαίτερης πατρίδας', την 'ιστορία της περιοχής', την 'ιστορία της ευρύτερης περιφέρειας', και είναι δυνατόν να οριστεί και ως 'πολεο-ιστορία'».

Ο Rogers (1977:4) αναφέρει ότι η τοπική ιστορία μπορεί να οριστεί ως η μελέτη του παρελθόντος μιας τοπικής κοινωνίας, βλέποντας την εξέλιξή της μέσα από ένα γενικότερο πλαίσιο. Σύμφωνα με τον ίδιο (1977:1), παρόλο που η τοπική ιστορία δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές με άλλους κλάδους της ιστορίας, εντούτοις κινείται σε ένα επίπεδο πιο κάτω από τις ιστορικές μελέτες σε εθνικό επίπεδο και ένα επίπεδο πιο πάνω από το ατομικό.

Κατά την Εγκύκλιο του ΥΠΕΠΘ (Διεύθυνση σπουδών Β/βαθμιας εκπαίδευσης: Γ2/563/15-2-1990), «μπορούν να θεωρηθούν θέματα της Τοπικής Ιστορίας γεγονότα που έχουν συνδεθεί (ονοματικά ή τοπωνυμικά) με την έδρα ενός σχολείου ή με την ευρύτερη περιοχή του. Τα γεγονότα αυτά ανήκουν ουσιαστικά στη Γενική Ιστορία και μπορούν να εξεταστούν στο πλαίσιο της Γενικής Ιστορίας, όταν διδάσκονται τα αντίστοιχα κεφάλαια» (Χαρίτος, 1994:40, 1999:24, 2003:8, 2009:12).

Η τοπική ιστορία λοιπόν, είναι ένας κλάδος της ιστορικής επιστήμης, αυτού που ονομάζουμε Γενική Ιστορία, της οποίας αποτελεί μερίκευση και εντοπισμό σε συγκεκριμένα όρια, ώστε να μελετηθεί ευκολότερα. Λέγοντας «συγκεκριμένα όρια», εννοούμε την έρευνα ενός θέματος που ορίζεται σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο (Χαρίτος 1999:23).

Αναλυτικότερα, η έρευνα έχει ως αντικείμενο τη συνολική θεώρηση ενός συγκεκριμένου τόπου, με βάση τα δεδομένα και τις ποικίλες πηγές της τοπικής κοινωνίας, χωρίς να αγνοεί ή να υποβαθμίζει κανέναν από τους βασικούς παράγοντες: Χώρος, Οικονομία, Τεχνική, Κοινωνία, Δημογραφία, Πολιτική, Πολιτιστική έκφραση. Η τοπική ιστορία είναι το ιστορικό εκείνο υλικό που βρίσκεται στη γειτονική περιοχή και είναι ήδη γνωστό στα παιδιά ή μπορεί να γίνει γνωστό κυρίως ως αποτέλεσμα εργασιών και επιτόπιας έρευνας τους. Όμως η προϊστορία, η αρχαία, μεσαιωνική, νεότερη και σύγχρονη ιστορία μιας περιοχής, η ιστορία των μεγάλων ανδρών ή προσωπικοτήτων του τόπου, του σχολείου ή άλλων πνευματικών ιδρυμάτων, οι παραδόσεις, οι θρύλοι, τα έθιμα, τα δημοτικά τραγούδια, τα τοπωνύμια, τα γλωσσικά ιδιώματα, τα μνημεία, η αρχιτεκτονική δεν είναι αρκετά για να καλύψουν την έρευνά τους. Χρειάζεται επίσης να κάνουν τη φυσική περιγραφή του τόπου, να μιλήσουν για την οικονομική ζωή, το εμπόριο, τη βιοτεχνία, τη βιομηχανία, τον τουρισμό και τη συγκοινωνία, τις δυνατότητες ανάπτυξης της περιοχής. Επομένως, η τοπική ιστορία πρέπει να συνδεθεί με τις κοινωνικές, ανθρωπιστικές και περιβαλλοντικές σπουδές (Χαρίτος, 1994:36, 1999:23-28, 2003:10&14, 2009:22, Ντούλα, 1988:89).

Οι Kaplan, Agmon & Ermoleava (1999:6) προτείνουν να επικεντρώνουμε τις μελέτες μας στο περιβάλλον των μαθητών σύμφωνα με τις αρχές : *Εγώ – η πόλη μου –*

η περιοχή μου – η χώρα μου – ο κόσμος μου. Αυτό ίσως επιτρέπει τους μαθητές να αναπτύξουν νέους τρόπους σύνδεσης με το παρελθόν τους.

Η μελέτη της Τοπικής Ιστορίας ως μέθοδος

Οι μελέτες της τοπικής ιστορίας έχουν κάνει αναγκαίες τις αναθεωρήσεις των γενικότερων αναπαραστάσεων του παρελθόντος. Αυτές οι μελέτες έχουν αμφισβητήσει τα στερεότυπα προσφέροντας βαθύτερες και πληρέστερες εκτιμήσεις για τη συνεισφορά και συμμετοχή των μικρών κοινωνιών στα μεγάλα γεγονότα του παρελθόντος (Claire, H., 1996:182).

Με την παραπάνω τοποθέτηση η Τοπική Ιστορία αποκτά τη θέση της πλάι στη Γενική Ιστορία, δανείζεται από αυτή και δανείζει με εκατέρωθεν χρήσιμα αποτελέσματα (Αγραφιώτης, 1994:19). Τα δύο αυτά προγράμματα, έχουν ως στόχο να εκπληρώσουν με ασφάλεια τους γενικούς σκοπούς της ιστορικής εκπαίδευσης.

Εφόσον λοιπόν δεν υπάρχει ουσιαστική διάκριση ανάμεσα στη Γενική και την Τοπική Ιστορία, μιας και δεν είναι ξεχωριστά τα γνωστικά θέματα που μελετά η καθεμιά, **η Τοπική Ιστορία προτείνεται στο χώρο της εκπαίδευσης περισσότερο ως μέθοδος** και όχι ως ένα άλλο είδος ιστορικής προσέγγισης που μεταβάλλει την παραδοσιακή εκπαιδευτική διαδικασία και απαιτεί ένα νέο διδακτικό περιβάλλον. Στο νέο αυτό περιβάλλον οργανώνονται λοιπόν νέες σχέσεις. Οι νέες αυτές σχέσεις χαρακτηρίζονται σε γενικές γραμμές από:

- συνθήκες οικοδόμησης της γνώσης με την ενεργοποίηση των μαθητών.
- αυτονομία των ομάδων εργασίας των μαθητών με την καθοδήγηση και εποπτεία του εκπαιδευτικού.
- διαφορετικό σύστημα αξιολόγησης.
- αλλαγή στη χωροταξία του μαθησιακού χώρου, καθώς η σχολική τάξη διευρύνεται από τον περιβάλλοντα του σχολείου χώρο και απαιτούνται νέες μεθοδολογικές και οργανωτικές συμβάσεις (Ρεπούση, 2000^α:591).

Το γενικότερο αντικείμενο της τοπικής ιστορίας θα έπρεπε να περιλαμβάνει, όχι μόνο την κατανόηση της εθνικής και τοπικής ιστορίας μιας συγκεκριμένης περιόδου ή ενός συγκεκριμένου θέματος και την εσωτερική τους σχέση, αλλά επίσης δεξιότητες και ενδιαφέροντα τα οποία είχαν σκοπό να αναπτύξουν (Stephens W. B., 1977:18).

Σε ένα πρόγραμμα σπουδών τοπικής ιστορίας χρειάζεται να δίδεται έμφαση σε μεθόδους και διδακτικούς τρόπους που σχετίζονται με επιτόπια μελέτη και έρευνα του περιβάλλοντος. Ακριβώς για το λόγο αυτό, το πρόγραμμα σπουδών της τοπικής ιστορίας είναι απαραίτητο να συνιστά μια πολυδιάστατη ποικιλία διαφορετικών μεθοδολογικών και διδακτικών προσεγγίσεων που συνηθίζει τα παιδιά να πειθαρχούν τη σκέψη τους με την ερευνητική δουλειά, να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, να αναπτύσσουν το αίσθημα της ευθύνης, καθώς και πολλές δεξιότητες, π.χ. εξαγωγής συμπερασμάτων, διάκρισης του σημαντικού από το ασήμαντο, αξιολόγησης των πηγών, διατύπωσης ακριβών παρατηρήσεων και ορθών συλλογισμών, καλής έκφρασης, συγγραφής εκθέσεων (Χαρίτος, 2003:23, 2009:26, Hawkey, K., 1995:33, Douch, R., 1967:8).

Οι παραπάνω απόψεις κατέστησαν την τοπική ιστορία δημοφιλή για τους παιδαγωγούς που υποστηρίζουν την ενεργό μάθηση (Lomas, T., 1988:175). Η ενεργός

μάθηση οδηγεί στη χρήση υλικού από τις πηγές βοηθώντας έτσι τους μαθητές να κατανοήσουν περισσότερο το θέμα το οποίο μελετούν. Ο Preston (1969:88) ισχυρίζεται ότι *«περιλαμβάνοντας στη σχολική μελέτη και την τοπική ιστορία, η ιστορία δε χρειάζεται πλέον να είναι μια ξερή ομιλία»*, ενώ οι μαθητές *«μελετώντας και αναλύοντας τα τοπικά έγγραφα, διαβάζοντας ή κατασκευάζοντας τους χάρτες, επισκεπτόμενοι τις τοπικές βιβλιοθήκες, τα μουσεία και τους ιστορικούς τόπους, βιώνουν την ιστορία ως ένα πρακτικό ζωντανό και ενεργό μάθημα, ενώ αυτές οι δραστηριότητες απελευθερώνουν την ιστορία από τα δεσμά της αίθουσας και το ατελείωτο κράτημα σημειώσεων»*.

Επομένως, η Τοπική Ιστορία αποτελεί ένα καλό μέσο μύησης των μαθητών στις ιστορικές μεθόδους και στην κατανόησή τους, σύμφωνα και με τους στόχους διδασκαλίας των νέων αναλυτικών προγραμμάτων στο δημοτικό σχολείο. Οι μαθητές μπορούν να αποκτήσουν κατά κάποιον τρόπο το «μάτι» του ιστορικού που διακρίνει το παρελθόν, αναζητά και αποκαθιστά την ακρίβεια στα γεγονότα, τοποθετώντας το χώρο μέσα στη διάσταση του χρόνου. Η μελέτη ενός γεωγραφικού και ιστορικού χώρου, η αντίληψη της χρονικής εξέλιξης στο χώρο μελέτης, η κατανόηση και η αποδοχή των πολιτισμικών, θρησκευτικών, κοινωνικών και πολιτικών αλλαγών, είναι βασικές επιδιώξεις της Ιστορίας, Γενικής και Τοπικής, οι οποίες βοηθούν τους μαθητές να σκέπτονται με σύγχρονο τρόπο, να διαπιστώνουν συνειδητά ότι η ιστορία είναι συνεχιζόμενη και διαρκώς μεταβαλλόμενη και, κατά συνέπεια, οι καταστάσεις τις οποίες εντοπίζουμε και μελετούμε σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο δεν παραμένουν οι ίδιες. Τέλος, μπορούν να αντιληφθούν καλύτερα τα ευρύτερα ιστορικά γεγονότα και τις πιθανές επιδράσεις που είχαν στον τόπο τους. Πέρα από τη συνειδητοποίηση της συνέχειας του χρόνου, οι μαθητές αποκτούν και τη συνείδηση του πολίτη. Αντιλαμβάνονται την αναγκαιότητα περισσότερης προσφοράς και συμμετοχής των πολιτών στη λήψη των αποφάσεων που τους αφορούν και επηρεάζουν τη ζωή τους στο χώρο των δραστηριοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώ παράλληλα τίθεται στην κρίση των μαθητών η σπουδαιότητα της ατομικής πρωτοβουλίας (Χαρίτος, 1999:75, 2003:17,2009:33-36, Γριβέλλας, Καραφύλλης & Μαγόπουλος, 2006:11, AQA, 2000:30).

Η τοπική ιστορία είναι ένα χρήσιμο όχημα για το χτίσιμο συνεργασιών με τη τοπική κοινότητα στην οποία βρίσκεται το σχολείο και μπορεί να βοηθήσει στο να σπάσουν οι φραγμοί μεταξύ του σχολείου και του έξω κόσμου. Κατά τη διάρκεια επισκέψεων και εργασιών στα πλαίσια της τοπικής ιστορίας, οι μαθητές θα χρειαστεί να έρθουν σε επαφή με ειδικούς, όπως υπεύθυνους μουσείων, αρχειοθέτες, αρχαιολόγους, μέλη τοπικών ιστορικών κοινοτήτων κτλ. Αυτό δίνει έμφαση στο γεγονός ότι η ιστορία έχει μία ευρύτερη σημασία και έξω από τη σχολική αίθουσα και η μαθησιακή διαδικασία απλώνεται πέρα από τα περιεχόμενα των σχολικών βιβλίων. Είναι μία συνεχής δοσοληψία στην οποία συμμετέχουν πραγματικοί άνθρωποι, επαγγελματίες, οι οποίοι με τον τρόπο αυτό κερδίζουν το ψωμί τους.

Όπως τονίζει ο Slater (1995:38) *«οι επισκέψεις είναι ένα θαυμάσιο μέσο για να δοθεί στους μαθητές η δυνατότητα να καταλάβουν ότι και η μάθηση μπορεί να είναι ευχάριστη και ότι δεν είναι μια διαδικασία η οποία απλά λαμβάνει χώρα μέσα στους τέσσερις τοίχους μιας αίθουσας. Τους ενθαρρύνει να φτιάξουν τους δικούς τους συνδέσμους με τον έξω κόσμο και να έχουν αυτοί τον έλεγχο της μάθησής τους»*.

Ακόμη, επισημαίνει ο Λεοντσίνης (2003:32), *«η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας αμβλύνει την εθνικιστική, σε ορισμένες περιπτώσεις, φόρτιση της γενικής ιστορίας και ανοίγει ορίζοντες νέων προσεγγίσεων της, ενισχύοντας την εκπλήρωση του σκοπού της και των στόχων της»*, αν και, από την άλλη μεριά, σύμφωνα με τους

Γριβέλλα, Καραφύλλη & Μαγόπουλο (2000:14), εδρεύει ο κίνδυνος σοβινιστικής αντιμετώπισης της ιστορίας από τους μαθητές, εξαιτίας της συναισθηματικής φόρτισης που προκαλούν τα τοπικά ιστορικά γεγονότα. Αν το στοιχείο αυτό δεν αντιμετωπισθεί έγκαιρα με κατάλληλη καθοδήγηση, υπάρχει το ενδεχόμενο να εκτραπούν οι μαθητές σε ένα στείο τοπικισμό, ο οποίος οδηγεί σε αντιπαλότητες τις τοπικές κοινωνίες και τελικά σε παρερμηνεία της ιστορίας.

Ο τρόπος όμως που θα αξιοποιηθεί η τοπική ιστορία στο σχολείο εξαρτάται και από την ηλικία των μαθητών, από τον επιδιωκόμενο στόχο και από το κατά πόσο το περιβάλλον είναι πλούσιο σε τεκμήρια (σε κάθε περίπτωση, βέβαια, κάθε πόλη και χωριό διαθέτουν ένα παρελθόν που έχει αφήσει ίχνη) (Μονιότ, 2000:167-169, Χαρίτος, 1999:69-73, 2003:13, 2009:65-69).

Όπως έχει αποδειχθεί, η φύση και το περιεχόμενο της τοπικής ιστορίας είναι τέτοια, που ικανοποιεί παιδαγωγικές και ψυχολογικές ανάγκες, και μπορεί να κατανοηθεί από μαθητές και μαθήτριες διαφόρων ηλικιών και ικανοτήτων, επειδή προσφέρει σε αυτούς αμεσότερες ευκαιρίες για ποικίλες προσεγγίσεις του ιστορικού γίνεσθαι και πολλαπλές διδακτικές δραστηριότητες. Ειδικότερα, η έννοια του συγκεκριμένου είναι απαραίτητη για το παιδί καθώς γίνεται πιο σίγουρο ότι τα γεγονότα είναι αληθινά (ή αληθοφανή) βλέποντας από κοντά τους χώρους όπου έχουν πραγματοποιηθεί. Κατ' αυτό τον τρόπο, η έρευνα και η μελέτη του τοπικού ιστορικού περιβάλλοντος, παραμερίζει τα όρια μεταξύ του κλειστού χώρου του σχολείου και του κόσμου έξω από αυτό και συγκεκριμενοποιεί την παρουσία της ιστορίας παντού γύρω μας. Η βιωματική διδασκαλία με την καθοδήγηση του/της δασκάλου/ας γίνεται πάντα με επιτόπιες επισκέψεις σε μνημεία, μουσεία, χώρους οικονομικής δραστηριότητας, με έρευνες στα τοπικά αρχεία και βιβλιοθήκες, συμβάλλοντας στην επιτυχέστερη εμπέδωση της διδασκαλίας (Χαρίτος, 1994:36, 1999:73-75, 2003:19, 2009:36-41, Γριβέλλας, Καραφύλλης & Μαγόπουλος, 2006:13).

Γνωστική ανάπτυξη και ιστορική κατανόηση

Σε αυτό το σημείο θεωρείται απαραίτητο να αναφερθεί για ποιο λόγο ο τρόπος αξιοποίησης της Γενικής ή Τοπικής Ιστορίας εξαρτάται από την ηλικία των μαθητών.

Συνήθως τίθεται το ερώτημα: «Από ποια ηλικία μπορούν να μάθουν τα παιδιά ιστορία;» Το ερώτημα απασχολεί γνωστικούς ψυχολόγους και παιδαγωγούς καθώς άρχισαν να αμφισβητούνται τα θεωρητικά σχήματα (λόγω της αναποτελεσματικότητας των επιδιωκόμενων στόχων), στα οποία είχε στο παρελθόν βασιστεί η συγκρότηση των αναλυτικών προγραμμάτων. Στην ουσία, η απάντηση ανιχνεύεται σήμερα μέσα από ένα νέο ερώτημα: «πώς μαθαίνουν τα παιδιά ιστορία;» (Αβδελά, 1998:110).

Ο Μπαμπούνης (1988:68) αναφέρει ότι, για να οριστεί ένα αποτελεσματικό αναλυτικό πρόγραμμα στο μάθημα της ιστορίας, χρειάζεται να μάθουμε πώς κατανοούν τα παιδιά τους ανθρώπους του παρελθόντος. Σε αυτό το ερώτημα κάποιες απαντήσεις μπορούν να δοθούν από τα πορίσματα της ψυχοπαιδαγωγικής, τα οποία συμβάλλουν σημαντικά σε ένα προσδιορισμό της διδακτέας ύλης, ενώ παράλληλα αποτελούν σημαντικό αρωγό στην προσπάθεια του δασκάλου να προσεγγίσει την ιδιαιτερότητα της ιστορικής σκέψης και να αποφασίσει ποιες στρατηγικές θα ακολουθήσει και ποιες τροποποιήσεις θα χρειαστεί να κάνει με βάση τη μαθητική δύναμη που έχει κάθε φορά.

Σήμερα κάποιοι από τους διαμορφωτές των αναλυτικών προγραμμάτων επικαλούνται τη γνωστική θεωρία που διατύπωσε ο Piaget (Moniot, 2000:275-276, Αβδελά, 1998: 110-113), σύμφωνα με την οποία η απόκτηση της γνώσης στον άνθρωπο υπακούει στην ανάπτυξη των λειτουργικών δομών, της οποίας πηγή είναι η προσωπική δράση. Αυτή η θεμελιώδης αλληλεπίδραση ανάμεσα στον κάθε άνθρωπο και στο περιβάλλον του, καθιστά εμφανή την ανεπάρκεια και την επιπολαιότητα της παλαιάς εμμονής του σχολείου στην απομνημόνευση και στη μονόδρομη μεταβίβαση των γνώσεων επί των αντικειμένων μελέτης. Επιπλέον, σε έναν μαθητή ηλικίας 7-12 ετών του οποίου η σκέψη είναι περιορισμένη σε συγκεκριμένα δεδομένα, στον κόσμο της άμεσης εμπειρίας, και στην αδυναμία να χειριστεί αφηρημένες έννοιες, καθότι δεν έχει αναπτύξει ακόμη τη «λογική επαγωγική σκέψη», η έννοια του χρόνου αναπτύσσεται αργά και σταδιακά. Ο χρόνος της εξελικτικής ψυχολογίας, δηλαδή ο χρόνος που βιώνουν οι μαθητές, είναι πολύ διαφορετικός από τον «ιστορικό χρόνο», που χρησιμοποιεί τους θεσμοθετημένους χρόνους, τη γλώσσα της χρονικής εμπειρίας κλπ. Γι' αυτό και θα ήταν επιζήμιο, εφόσον δε γνωρίζουμε τη λειτουργία δόμησης του χρονικού σχήματος να πιστεύουμε ότι η διδακτική της Ιστορίας απλά προεκτείνει το βιωμένο χρόνο, ενώ θα έπρεπε να εστιάζει την προσοχή της στην ιστορική σκέψη. Τα ιστορικά γεγονότα, όπως άλλωστε και τα απλά συμβάντα της καθημερινής ζωής, δεν μπορούν να κατανοηθούν αν δεν ενταχθούν στη διαδοχή του χρόνου. Η εξοικείωση των μαθητών του δημοτικού σχολείου με το χρόνο μπορεί να γίνει μέσα από όλα τα μαθήματα, με επισκέψεις σε αρχαιολογικά μνημεία, καθώς και με εφαρμογή προγραμμάτων Τοπικής και Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης (Moniot, 2000:251-253, Σμυρναίος, 2008:113-117, Χαρίτος, 1999:54).

Λίγες ήταν οι έρευνες που επιδίωξαν να διερευνήσουν εάν υπάρχει εφαρμογή της πιαζετιανής θεωρίας στην ιστορία. Μία από αυτές, που έγινε στα τέλη της δεκαετίας του '60 στην Αγγλία, όπως επισημαίνει η Αβδελά (1998:412), διαπίστωσε ότι *«τα κύρια στάδια που διακρίνει η θεωρία του Πιαζέ στην ανάπτυξη της σκέψης, το προεννοιολογικό, των εμπράγματων χειρισμών και το στάδιο της τυπικής λογικής, αναπτύσσονται σε ότι αφορά την ιστορία αργότερα απ' ότι τα άλλα γνωστικά αντικείμενα»*, μετά τα δεκαέξι χρόνια. Για τις προηγούμενες ηλικίες προτείνεται η ιστορία που διδάσκεται να αναφέρεται σε συγκεκριμένα γεγονότα και να μην έχει υπερβολικά αφηρημένη μορφή.

Ο Bruner όμως, υποστηρίζει πως οτιδήποτε, επομένως και η ιστορία, μπορεί να διδαχθεί σε οποιονδήποτε και σε οποιαδήποτε ηλικία, αρκεί να διδάσκεται με έντιμο και χρήσιμο τρόπο (σπειροειδής διάταξη της ύλης), που να λαμβάνει υπόψη το κάθε στάδιο νοητικής ανάπτυξης. Στη βάση αυτού του σχήματος, ο Bruner επέμεινε ότι τα γνωστικά αντικείμενα δεν αποτελούν στείρες γνώσεις που μεταβιβάζονται από το διδάσκοντα στο διδασκόμενο, αλλά χαρακτηριστικές έννοιες, δεξιότητες και μέθοδοι έρευνας του γνωστικού αντικείμενου που πρέπει να κατανοήσουν οι μαθητές για να αποκτήσουν μόνοι τους τη γνώση. Άρα, για την κατανόηση ιστορικών γεγονότων και εννοιών προτείνονται μέθοδοι με τις οποίες μπορεί να βελτιωθεί η λογική σκέψη όπως: προφορική δουλειά σε ομάδες, επισκέψεις, συγκρίσεις μεταξύ παρόντος και παρελθόντος, αναπαράσταση διαφορετικών απόψεων μέσα από κατασκευασμένους διαλόγους, σκηνικές παραστάσεις κ.ά. (Σμυρναίος, 2000:79-80, Αβδελά 1998:113-114, Δρούγκας, Παγούνη, Τόμπρα & Τσαγκαρέλη, 2010).

Νεότερες έρευνες επιμένουν, πως η ιδιαιτερότητα της ιστορίας που τη διαφοροποιεί από τα άλλα γνωστικά αντικείμενα είναι ότι τα προβλήματα που θέτει η ιστορική κατανόηση σχετίζονται όχι με την ανάπτυξη, αλλά με τις αναπαραστάσεις που φέρουν τα παιδιά στο σχολείο. Πάντως, σήμερα επικρατεί η άποψη ότι τα παιδιά

μπορούν να εξοικειωθούν με την ιστορία, αρκεί αυτή να μην διδάσκεται ως μία επιλεκτική αφήγηση που αποτελεί και τη μοναδική αλήθεια (Αβδελά, 1998:122-124).

Χρειάζεται ακόμη συστηματική έρευνα για να κατανοηθεί η διαδικασία με την οποία αναπτύσσεται η ιστορική σκέψη. Βασική προϋπόθεση όμως για να μάθουν τα παιδιά να σκέφτονται ιστορικά, είναι να απελευθερωθεί η διδασκαλία από τους περιορισμούς που έχει επιφέρει η θεωρία του Piaget και να ενισχυθεί η ανοιχτή συζήτηση. Ωστόσο, πολλά μένουν ακόμη άγνωστα για το πώς μαθαίνουμε να μαθαίνουμε ιστορία (Μπαμπούνης Χ., 1988:77-79).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Η μελέτη της εξέλιξης του ανθρώπου μέσα στο χρόνο, δηλαδή η ιστορία, ταυτίζεται με την ιστορική έρευνα, η οποία υπακούει σε ένα διττό καταναγκασμό: α) το παρελθόν έχει παρέλθει και γίνεται αντιληπτό μόνο μέσα από τα ίχνη του και β) ό,τι γνωρίζουμε για το παρελθόν είναι καρπός της σκέψης μας, η οποία είναι επηρεασμένη από το παρόν. Έτσι, πέρα από αυτά που γίνονται αντιληπτά από τα ίχνη, τα υπόλοιπα προέρχονται αποκλειστικά από εμάς. *«Η πηγή έρχεται από το χθες αλλά ερμηνεύεται μέσα από το βλέμμα του σήμερα»* (Moniot, 2000:83).

Ως εκ τούτου, η ιστορία κατασκευάζεται με τεκμήρια ή πηγές και η γνώση που παράγεται είναι προϊόν της έλλογης και κριτικής έρευνας, ανεξάρτητα από τις μεθόδους αναζήτησης της αλήθειας που θα ακολουθήσει κάποιος.

Η αναγνώριση της ιστορικής σημασίας ενός τεκμηρίου, που μπορεί να είναι ήδη γνωστό, ξεκινά με την εμφάνιση ενός ιστορικού προβληματισμού. Ο ιστορικός ερευνητής είναι αυτός που κατασκευάζει τα υπολείμματα του παρελθόντος, τα οποία αποτελούν και την πρώτη ύλη γι' αυτόν.

Ως ιστορικές πηγές θεωρούμε το σύνολο των ιχνών που άφησαν, εκούσια ή ακούσια, τα ιστορικά πρόσωπα και αποτελούν, κατά κάποιον τρόπο, τους εκπροσώπους του «παρελθόντος». Τα ίχνη που άφησαν οι άνθρωποι μετατρέπονται στα χέρια του ερευνητή σε πηγές που μαρτυρούν για το ανθρώπινο παρελθόν. Οι πηγές είναι οτιδήποτε: γραπτές, προφορικές, εικαστικές κ.ά. Συνήθως είναι κείμενα (αρχαία, δημόσια έγγραφα, επιγραφές, ημερολόγια, επιστολές, πρακτικά συνεδριάσεων, απομνημονεύματα), αντικείμενα (αγάλματα, κτίσματα, νομίσματα), προφορικές (ακουστικές) αφηγήσεις (ήχοι, τραγούδια, ραδιοφωνικές εκπομπές, ηχογραφημένοι πολιτικοί λόγοι, συνεντεύξεις), οπτικά ντοκουμέντα (κινηματογράφος, φωτογραφίες) και, τέλος, ηλεκτρονικά-ψηφιακά ντοκουμέντα (Σμυρναίος, 2000:139-141, Χαρίτος, 1999:47, 2003:26, 2009:43-61, Moniot, 2000:81).

Πολλές τυπολογίες έχουν προταθεί για τις ιστορικές πηγές και ειδικότερα για την τοπική ιστορία, εξαιτίας των άπειρων δυνατοτήτων που προσφέρει το ιστορικό περιβάλλον.

Μία από αυτές είναι ο διαχωρισμός των ιστορικών πηγών σε δύο είδη:

α) **Ομιλούσες**, οι οποίες υπήρξαν στην εποχή τους φορείς επικοινωνίας, προσβάσιμες σ' εμάς.

β) **Βουβές**: είναι τα αντικείμενα, οι συμπεριφορές κλπ.

Ένας δεύτερος διαχωρισμός γίνεται συχνά ανάμεσα σε **γραπτές** πηγές και **αρχαιολογικά ευρήματα**. Ενίοτε, οι πηγές χαρακτηρίζονται με βάση το χώρο στον οποίο εντοπίστηκαν. Βιβλιοθήκες, μουσεία, ιδιωτικές συλλογές κ.ά. προσδιορίζουν στην περίπτωση αυτή τις μαρτυρίες.

Ένας τρίτος διαχωρισμός αφορά στη διάκριση ανάμεσα σε **πρωτογενείς** και **δευτερογενείς**. **Πρωτογενής πηγή** λέγεται η πηγή εκείνη που προέρχεται από τη συγκεκριμένη περίοδο του παρελθόντος που μελετά ο ιστορικός. Πρόκειται, κατά

κάποιο τρόπο για την πρώτη ύλη της ιστορίας (δηλ. την ερμηνεία του ιστορικού για το παρελθόν).

Δευτερογενής πηγή είναι η ερμηνεία αυτή καθεαυτή, που γράφεται μεταγενέστερα από τους ιστορικούς, οι οποίοι εξετάζουν μία περίοδο στο παρελθόν.

Είδη δευτερογενών πηγών

α) Η διατριβή ή πραγματεία

β) Το επιστημονικό άρθρο

γ) Η μονογραφία

δ) Η γενική ιστορία

ε) Το σχολικό εγχειρίδιο

στ) Το ιστορικό μυθιστόρημα

ζ) Το τραγούδι

η) Η εκλαϊκευμένη ιστορία: είναι η ιστορία που προορίζεται για το ευρύ κοινό. Είναι απόλυτα σεβαστή εφόσον είναι γραμμένη με πνεύμα ειλικρίνειας. Ο κινηματογράφος, η τηλεόραση και το ραδιόφωνο έχουν επίσης τη δυνατότητα να συμβάλλουν στη διάδοση της ιστορίας, και μάλιστα μια μορφή που πλησιάζει περισσότερο τη γενική ιστορία ή το εγχειρίδιο, όταν η καταγραφή των γεγονότων αποτελεί μία σοβαρή προσπάθεια και όχι απλά μία μορφή ψυχαγωγίας (Marwick, 1985). ?

Ένας τέταρτος διαχωρισμός αναφέρεται σε **δημοσιευμένες και αδημοσίευτες**. Τελευταία συναντούμε και τη διάκριση ανάμεσα σε **υλικές και άυλες**.

Είναι προφανές ότι οι ιστορικοί αντλούν τις πληροφορίες τους από ένα πολύ ευρύ φάσμα πηγών και δε στηρίζονται αποκλειστικά στις γραπτές μαρτυρίες. Στη νέα αντίληψη της ιστορίας, καθετί μπορεί να αποτελέσει ιστορική πηγή. Φυσικά, οι γραπτές μαρτυρίες διατηρούν την ιδιαίτερη σπουδαιότητά τους, αλλά ανάλογη προσοχή επίσης δίνεται στις πληροφορίες που μπορεί να αντλήσει κανείς από τα μη γραπτά τεκμήρια, όπως για παράδειγμα, απομεινάρια του υλικού πολιτισμού, ίχνη στο χώρο, εικονογραφία, προφορική παράδοση αλλά και μυθιστορίες. Οι δύο τελευταίες προφορικές μαρτυρίες χρησιμοποιούνται από τους ιστορικούς για να ανασυνθέτουν τα κενά του παρελθόντος που προσπαθούν να κατανοήσουν.

Εκτός του ότι καθετί μπορεί με κάποιον τρόπο να μας αποκαλύψει κάτι για το παρελθόν του ανθρώπου και αποτελεί αντικείμενο της ιστορίας, εκ των υστέρων μπορεί να αποτελέσει το ίδιο συμβολικό αντικείμενο ή ακόμη κειμήλιο, πολιτισμικό γνώρισμα, αντικείμενο σχολικής πραγμάτευσης, με σκοπό να προσεγγίσουμε το εκάστοτε ζήτημα. Με λίγα λόγια λειτουργεί ως αφορμή για περαιτέρω πληροφόρηση. Η ερμηνεία και η άντληση πληροφοριών από τις πηγές θεωρείται μια σύνθετη νοητική εργασία που περιλαμβάνει: *«την τοποθέτηση της πηγής στο ιστορικό της πλαίσιο, την ταξινόμηση, την κατανόηση, την αξιολόγηση της πηγής ως ιστορικής μαρτυρίας και την παρουσίαση των συμπερασμάτων»* (Χαρίτος, 2003:42).

Όπως σημειώθηκε παραπάνω, η ιστορία είναι ερμηνεία του παρελθόντος από τον ιστορικό, συνεπώς δεν μπορεί να είναι απόλυτα αντικειμενική. Κατά τα τέλη του 19^{ου} αι. πίστευαν ότι, εάν ένας ιστορικός/ερευνητής εφάρμοζε αναγνωρισμένες επιστημονικές μεθόδους για την ερμηνεία των πηγών που μελετούσε, τα γεγονότα θα μιλούσαν από μόνα τους. Από την περίοδο όμως του μεσοπολέμου, θεωρείται βέβαιο

ότι τα γεγονότα δεν μιλούν ποτέ μόνα τους χωρίς την παρέμβαση του ιστορικού, ο οποίος επηρεάζεται από την εποχή του και το περιβάλλον του (Marwick, 1985:51-57).

Σχετικά με το μάθημα της ιστορίας στο σχολείο, η φαντασίωση μιας διδασκαλίας στηριγμένης στην εκμετάλλευση των ιστορικών τεκμηρίων επανέρχεται κατά καιρούς. Η παράδοση του μαθήματος ή η μελέτη των πηγών είναι κατά προτίμηση ή κατ' εναλλαγή κεντρικό στοιχείο στην οργάνωση του μαθήματος. **Οι πηγές μπορούν να προσδώσουν μια σημαντική δύναμη έλξης, για την κινητοποίηση των μαθητών.** Από το 1969 που ιδρύθηκε το περιοδικό *Teaching History*, το οποίο συνέβαλε σημαντικά στην ανανέωση της διδασκαλίας στο μάθημα της ιστορίας, άρχισε να προβάλλεται η αναγκαιότητα της χρήσης των ιστορικών πηγών στην τάξη. Η ιδέα ότι πρέπει οι ίδιοι οι μαθητές να «κάνουν» ιστορία παρά να την προσλαμβάνουν ως παθητικοί ακροατές, άρχισε να συζητιέται όλο και περισσότερο, καθότι συμφωνούσε με τις θεωρίες της γνωστικής ψυχολογίας για ενεργητική, βιωματική μάθηση. Ενώ η παράδοση του μαθήματος καθιστά το μαθητή παθητικό, και αποτελεί τον κόσμο του αφηρημένου και του γενικού, η μελέτη των πηγών τον καθιστά ενεργητικό καθώς οι πηγές είναι συγκεκριμένες και αποτελούν φορείς εμπειρίας, πραγματικότητας και δυνατότητας παρατήρησης. Η διερεύνηση αυτή συνιστά μια εκπαιδευτική διεργασία, η οποία βλέπει τις πηγές μέσα από τη δυνατότητά τους να αξιοποιηθούν από τους μαθητές στους οποίους απευθύνονται. Αυτονόητο είναι, ότι όλες οι πηγές δεν μπορούν να αξιοποιηθούν στο ιστορικό μάθημα για λόγους που οφείλονται στη σχέση της κατάστασης και τη θέση της πηγής (Μονιότ, 2000:179-181 & 265-266, Ρεπούση, 2000^α:592-593).

Η χρήση των πηγών στο χώρο της εκπαίδευσης θεωρείται σήμερα, ως η πλέον μοντέρνα μέθοδος ιστορικής διδασκαλίας, σε αντίθεση με την παραδοσιακή αφήγηση. Το κίνημα της « Νέας Ιστορίας» στη Διδακτική της Ιστορίας στις δεκαετίες '60-'70 έστρεψε την προσοχή όλων στην εκμάθηση όχι των γεγονότων, αλλά των δεξιοτήτων του ιστορικού. Θεωρώντας την αφήγηση των ιστορικών γεγονότων και προσωπικοτήτων ως μία προεπιστημονική προσέγγιση, η οποία καθιστά το μαθητή παθητικό και το μάθημα ανιαρό (και με τον κίνδυνο να εγχαράζει μία σειρά από στερεότυπα σε παιδιά και εφήβους, που υπονομεύουν το μέλλον της δημοκρατικής κοινωνίας), πρόβαλλαν τη μελέτη των πηγών ως τη (μοναδική) επιστημονική προσέγγιση, η οποία ταυτόχρονα κάνει το μαθητή ενεργητικό ερευνητή και το μάθημα ευχάριστο. Με το σκεπτικό αυτό, οι μαθητές ασκούνται σταδιακά στην κατανόηση των ιστορικών φαινομένων χωρίς να προσφεύγουν σε δογματικά σχήματα και αυθαίρετες γενικεύσεις, και αποφεύγονται ψυχολογικές, νοητικές και κοινωνικές αντιλήψεις που εμφανίζουν τον τόπο τους ως το κέντρο του κόσμου (Σμυρνάιος, 2008:148-150).

Στην τάξη, οι πηγές αποτελούν την καλύτερη ευκαιρία για να γνωρίσουν και να εκτιμήσουν οι μαθητές τη φύση τόσο της εργασίας του ιστορικού όσο και της ίδιας της ιστορικής γνώσης. Τα παιδιά εξοικειώνονται με τις πολλαπλές δυνατότητες που τα ίχνη του παρελθόντος προσφέρουν. Η κάθε ιστορική μαρτυρία αποτελεί από στοιχείο, που κάνει αισθητό το παρελθόν. Επιπλέον, τα τεκμήρια θεωρούνται καταλληλότερα για τη διενέργεια ασκήσεων απ' ό,τι οι οποιεσδήποτε προβληματικές και αφηρημένες ιδέες. Αυτά μπορεί να παρουσιάζονται στην τάξη από τον εκπαιδευτικό ή να ζητιέται να τα αναζητήσουν τα ίδια τα παιδιά. Οι επισκέψεις, η άμεση επιτόπια παρατήρηση παρακινούν τους μαθητές να βλέπουν με ιστορική ματιά όσα τους περιτριγυρίζουν. Η επιτόπια έρευνα, σε μια περιοχή όπου οι μαθητές και οι μαθήτριες με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού καταγράφουν εκκλησίες, μοναστήρια, αρχοντικά, νεκροταφεία ή αρχαιολογικά ευρήματα, τους εξοικειώνει με το παρελθόν και συνδυάζει τη δουλειά

στην τάξη με την πρακτική εργασία στην ύπαιθρο (Αβδελά, 1998:124-125, Moniot, 2000:145-149, Ρεπούση 2000^a :600-603).

Επομένως, η ένταξη της τοπικής ιστορίας στην εκπαίδευση μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη συστηματική χρήση των τεκμηρίων. Οι πηγές της τοπικής ιστορίας μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές να αποκτήσουν μια πιο σύνθετη αντίληψη και εξοικείωση με το χρόνο (ένα μέγεθος που αργούν να κατανοήσουν και κάνει το μάθημα της ιστορίας γενικότερα δυσνόητο). Διατρέχοντας τα ενοριακά και ληξιαρχικά αρχεία, διαβάζοντας τα μάρμαρα των τάφων και τις ταμπέλες των δρόμων, οι μαθητές διαπιστώνουν τη συνεχή παρουσία οικογενειακών ονομάτων στη διάρκεια των αιώνων.

Υπάρχει όμως και ο αντίλογος από κάποιους, που ναι μεν αναγνωρίζουν τα πολυποίκιλα οφέλη της χρήσης των πηγών μέσα στη σχολική τάξη, αλλά χαρακτηρίζουν χρονοβόρο και κοπιαστικό το όλο εγχείρημα. Επίσης, υπάρχει ο κίνδυνος να δημιουργηθεί σύγχυση και σκεπτικισμός, ιδιαίτερα στους αδύναμους μαθητές, και να μετατραπεί αυτή η διεργασία σε αυτοσκοπό, καθώς και να εξαναγκαστούν οι μαθητές να προβούν σε κρίσεις και γενικεύσεις έχοντας ένα περιορισμένο αριθμό τεκμηρίων. Επιπλέον, οι μαθητές μπορεί να μην καταλήξουν σε συμπεράσματα και να μην θέσουν ερωτήσεις στα οποία ο συγγραφέας ή ο δάσκαλος θέλει να καταλήξει ο μαθητής. Γι' αυτό προτείνεται να χρησιμοποιούνται οι πηγές από τους μαθητές για την επεξεργασία ενός ή δύο θεμάτων το χρόνο παράλληλα με το ισχύον Αναλυτικό πρόγραμμα, όπως για παράδειγμα θέματα της Τοπικής Ιστορίας (Moniot 2000:155-157).

Ο δε Douch (1967:11) θεωρεί ότι ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα στη διδασκαλία της τοπικής ιστορίας είναι οι πηγές. Ο ίδιος αναφέρει ότι τα δύο μεγαλύτερα προβλήματα που σχετίζονται με τις πηγές της τοπικής ιστορίας, είναι τα εξής: *«το ένα έχει να κάνει με το διαφορετικό υλικό των πηγών και τη δυσκολία αυτών να μελετηθούν, όπως για παράδειγμα χάρτες, τοπωνύμια, αρχιτεκτονική. Και το δεύτερο σχετίζεται με την ένταξη του τοπικού υλικού στα προγράμματα των σχολείων»*. Ένα άλλο πρόβλημα είναι τότε θα βρεθούν οι διδακτικές ώρες για να εφαρμοστεί με επιτυχία ένα πρόγραμμα τοπικής ιστορίας. Και δεν είναι μόνο ο χρόνος απαραίτητος αλλά χρειάζεται και η σωστή προετοιμασία από τον εκπαιδευτικό.

Η μουσική και το τραγούδι στη διδακτική της Ιστορίας

Γιατί όμως να διδάξει κάποιος ιστορία με τη χρήση της μουσικής; Σήμερα, μετά την ευρεία χρήση των φωτογραφιών και των πινάκων ζωγραφικής στη διδακτική της Ιστορίας, η μουσική και το τραγούδι φαίνεται μία αρκετά προκλητική μέθοδος για τους εκπαιδευτικούς. Είναι ένας συναρπαστικός και αποτελεσματικός τρόπος για να παρακινήσει κάποιος τους μαθητές στην αναζήτηση του παρελθόντος. Ανήκει στην κατηγορία των ακουστικών (ηχογραφημένων) πηγών και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δευτερογενής πηγή στη μελέτη ενός ιστορικού θέματος, για την προσέγγιση ή σύγκριση διαφόρων περιόδων (Αβδελά, 1998:125).

Οι μουσικές συνθέσεις αποτελούν πηγές με ιστορική σημασία και σπουδαιότητα. Για να καταλάβει κάποιος το παρόν και το παρελθόν μιας κοινωνίας πρέπει να ξεχωρίζει κάποια πράγματα για τη μουσική πολιτιστική κληρονομιά, το τραγούδι και το χορό αυτής της κοινωνίας. Η μουσική και το τραγούδι είναι δυναμικός

κομιστής ιδεών και στάσεων. Όπως η λογοτεχνία και η τέχνη, έτσι και η μουσική διαδίδει, μεταφέρει ανεξίτηλα μηνύματα από την εποχή και τον τόπο όπου δημιουργήθηκαν. Ακόμη, η μουσική μπορεί να προσφέρει στο μαθητή μία πολυδιάστατη, αντιληπτική και συμμετοχική εμπειρία της ιστορίας. Το περιεχόμενο των τραγουδιών αφορά όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής και τα τραγούδια μπορούν να διακριθούν σε παιδικά, ερωτικά, θρησκευτικά, ιστορικά, αγωνιστικά τραγούδια, τραγούδια γάμου, ερωτοτροπιών, εθίμων κ.τ.λ. (Goldberg, 2001:96-98). Μπορούν επίσης να αναλυθούν, να μεταφραστούν και να συγκριθούν μ' άλλες πηγές που αναφέρονται στο ίδιο θέμα και να παρουσιάσουν πώς ήταν η ζωή σ' άλλο χρόνο και τόπο. Εν συντομία, μπορούν να αποτελέσουν ιστορικά ντοκουμέντα, ιδιαίτερα εάν αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα (Goldberg, 2001:95).

Η συμβολή της μουσικής και του τραγουδιού στη διδακτική της ιστορίας είναι επίσης αξιοσημείωτη, ιδιαίτερα στην εποχή μας, αφού είναι ένα εύκολα προσεγγίσιμο μέσο έκφρασης και μάλιστα αρκετά επιθυμητό από παιδιά και νέους που ακούν μουσική όλο και περισσότερο (Χαρίτος, 2009:52, Σμυρναίος, 2008:231). Η μουσική κυριαρχεί στη σύγχρονη ζωή μας, είναι παντού διαθέσιμη και μας συνοδεύει σε ό,τι κάνουμε, με τη βοήθεια μάλιστα της σύγχρονης τεχνολογίας. Η αίσθηση που βιώνουμε στη μουσική, μας βοηθά να διαμορφώσουμε την προσωπικότητά μας, ιδιαίτερα στα χρόνια της προεφηβείας και της εφηβείας. Είναι βασικός τομέας της ανθρώπινης διάστασης. *«Η μουσική εκπληρώνει τη βασική ανθρώπινη ανάγκη της προσωπικής έκφρασης»*. Είμαστε αναπότρεπτα *«μουσικά όντα»*, όπως αναφέρει ο Hughe (2010).

Η Rosie Turner-Bisset, (2001:124) αναφέρει ότι *«μέσα από το χορό και τη μουσική, οι μαθητές μπορούν να διεισδύσουν στη σκέψη και στα συναισθήματα των ανθρώπων του παρελθόντος»*. Η μουσική αντικατοπτρίζει τις συναισθηματικές εμπειρίες που οι άνθρωποι έχουν ακολουθώντας τα ιστορικά γεγονότα. Οι μαθητές συμπάσχουν περισσότερο με τα ιστορικά πρόσωπα, συναισθάνονται τους αγώνες τους. Μέσα από τις μελωδίες, τις αρμονίες και τους στίχους, τα τραγούδια αποτυπώνουν με περισσότερη επιτυχία τις αποχρώσεις, τα συναισθήματα των ανθρώπων και της πνευματικότητας/κουλτούρας απ' ότι μία απλή δημοσιογραφική ή ιστορική αναφορά.

Τέλος, η μουσική και ο χορός είναι ένα ιδανικό όχημα ψυχαγωγίας και αναπαράστασης πραγματικών γεγονότων και μπορούν να αποτελέσουν το όχημα για διαπροσωπικές σχέσεις και επικοινωνία. Οι μαθητές μπορούν επίσης να συνθέσουν καινούρια τραγούδια και να χορογραφήσουν για να σχολιάσουν ιστορικά γεγονότα ή δρώμενα. Με τη μουσική και το χορό μπορούν να παρουσιάσουν τις γνώσεις που έχουν αποκομίσει και κατανοήσει από ένα ιστορικό γεγονός που μελέτησαν (Rosie Turner-Bisset, 2005:123, Κόκκινος, 2003: 351).

Ο Goldberg (2001:22), ισχυρίζεται, ότι η μάθηση μέσω της μουσικής είναι μια μέθοδος που ενθαρρύνει τους μαθητές να εκφράσουν ελεύθερα ό,τι έχουν αποκομίσει από την ιστορία. Για παράδειγμα *«εκτός από την ανάλυση και συζήτηση ενός μουσικού κομματιού/τραγουδιού, μπορούν να δημιουργήσουν/παράγουν ένα μικρό δικό τους μουσικό δρώμενο ή τραγούδι για να απεικονίσουν το ιστορικό γεγονός ή τους χαρακτήρες ηρώων που έχουν μελετήσει»*.

Ένα τραγούδι μπορεί να διαιρεθεί σε διαφορετικές σκηνές και όλοι οι μαθητές συμπεριλαμβανομένων κι αυτών που έχουν δυσκολίες στη μάθηση, μπορούν να αντιληφθούν το νόημα του τραγουδιού και το ιστορικό του περιεχόμενο. Για να βιώσουν όμως οι μαθητές το ιστορικό περιεχόμενο μέσα από ένα είδος και να το εκφράσει μέσα από ένα άλλο, απαιτείται να εμπλακούν ενεργά (Rosie Turner-Bisset, 2001:185).

Όταν οι μαθητές υποδύονται τους χαρακτήρες που έχουν μελετήσει χρησιμοποιώντας τη μουσική και το χορό, αντιλαμβάνονται περισσότερο και τους γίνεται «κτήμα τους» το ιστορικό υλικό το οποίο πραγματεύονται. Ακόμη μ' αυτό τον τρόπο παρακινούνται οι μαθητές να ασχοληθούν με τις βιογραφίες ιστορικών προσώπων, ενασχόληση που συχνά θεωρείται βαρετή. Ο χορός και τα τραγούδια κινούν το ενδιαφέρον και της υπόλοιπης τάξης, εκτός αυτών των μαθητών που τα δημιούργησαν, μ' αποτέλεσμα να θυμούνται περισσότερες λεπτομέρειες του ιστορικού θέματος που διαπραγματεύονται κάθε φορά. (Goldberg, 2001:100)

Σύμφωνα με τον Hughe (2010), κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το γεγονός ότι οι μαθητές που εκτίθενται σ' ένα σωστά ισορροπημένο σχολικό εκπαιδευτικό περιβάλλον, θα εξελιχθούν σε περισσότερο υπομονετικά και με μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση ενήλικα άτομα. Στο άρθρο του «*Race, music and a meaningful approach to teaching historical methods*» ισχυρίζεται ότι, οι μαθητές τις πιο πολλές φορές γίνονται φτωχότεροι από το βολικό διαχωρισμό σε περιόδους, σε καταλόγους μαθημάτων και σε κεφάλαια βιβλίων, ενώ η μουσική μπορεί να βοηθήσει στην ενιαιοποίηση όλων αυτών και έτσι να αποτρέψει τη συλλογική αμνησία. Εκτός από το πόσο ελκυστική είναι και ποια πνευματικά μηνύματα μεταδίδει η μουσική, επιπλέον είναι ένας από τους οκτώ «τύπους μάθησης» ή τρόπους λειτουργίας της ανθρώπινης ευφυΐας, όπως αναγνωρίστηκαν και κωδικοποιήθηκαν από τον Howard Gardner. Επίσης, αποδείχθηκε ότι βοηθά τους μαθητές να βελτιώσουν τις επιδόσεις τους και σε άλλα μαθήματα, καθώς η μουσική και η τέχνη προάγουν την πειθαρχία και την προσωπική έκφραση. Γι' αυτό απαιτείται να έχουν το δικό τους, ισότιμο χώρο στο σχολικό πρόγραμμα (Admur, 1993:12).

Η Van Der Merwe (2007:173) πιστεύει ότι, «η ενσωμάτωση της μουσικής στο αναλυτικό πρόγραμμα προωθεί τη βαθύτερη κατανόηση και αναπτύσσει δεξιότητες όπως η ανάλυση, η σύνθεση και η αξιολόγηση», αλλά είναι υπέρ αυτής της ενσωμάτωσης όταν γίνεται με ακεραιότητα.

Αρκετοί δημιουργικοί και ευαισθητοποιημένοι εκπαιδευτικοί, γνωρίζοντας πόσο σημαντικές επιπτώσεις έχει αυτή η έλλειψη ενασχόλησης με τη μουσική και γενικότερα με τις τέχνες στο σχολείο, αντιλαμβάνονται ότι εξαρτάται περισσότερο από τους ίδιους στο να βρουν και να εφαρμόσουν δημιουργικές δραστηριότητες προσαρμοσμένες στα ενδιαφέροντα και στις ικανότητες των μαθητών, χωρίς να παρεκτρέπονται από το ωρολόγιο σχολικό πρόγραμμα. Με αυτό τον τρόπο από τη μια πιστεύουν ότι θα καλύψουν ως ένα βαθμό το κενό που υφίστανται οι μαθητές στην ενασχόλησή τους με διάφορες μορφές τέχνης, και από την άλλη θα λαμβάνουν πολλές πληροφορίες σ' ένα γνωστικό αντικείμενο (Van Der Merwe, 2007:173).

Ζωντανό παράδειγμα, όπως αναφέρουν οι Smithrim & Upitis (2005:122), τα προγράμματα «Μάθηση μέσω της τέχνης» που άρχισαν να εφαρμόζονται στα σχολεία του Τορόντο του Καναδά το 1995 από το *The Royal conservatory of music*, και μετά από τρία χρόνια εφαρμογής, κατέληξαν να χρησιμοποιούν κάθε μορφή τέχνης στη διδασκαλία κάθε μαθήματος και όχι μόνο της ιστορίας. Και αυτό συνέβη, γιατί, ενώ η αρχική τους πρόθεση ήταν να κινήσουν το ενδιαφέρον όλων των μαθητών και να προσφέρουν τις ίδιες εκπαιδευτικές ευκαιρίες, οι συστάσεις τους δείχνουν, ότι ανάμεσα σε πολλά άλλα πράγματα, οι τέχνες διδάσκουν και μαθαίνουν στους μαθητές πως να σκέφτονται δημιουργικά, να λύνουν προβλήματα, να ανταπεξέρχονται σε δυσκολίες, να εργάζονται και να επικοινωνούν ομαδικά. «*Ευαισθητοποιούν και προσεγγίζουν το προσωπικό στυλ και τις ανάγκες του καθένα χωριστά, ώστε να παρακινείται για την κατάκτηση της γνώσης ένα μεγαλύτερο πλήθος μαθητών, δίνοντας μ' αυτό τον τρόπο την*

ευκαιρία σε κάθε μαθητή να αισθάνεται ότι τα καταφέρνει και μαθαίνει, άρα είναι πετυχημένος αφού έχει άριστες επιδόσεις» (Elster, 2001:12).

Με βάση όλα τα παραπάνω, τα τραγούδια μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να πετύχουμε τρία πράγματα:

- οι μαθητές να μπορούν να χρησιμοποιούν τα τραγούδια σαν πηγές για να κατακτήσουν το παρελθόν και το παρόν.
- οι μαθητές να μπορούν να δημιουργήσουν τραγούδια και χορούς για να παρουσιάσουν τις ιστορικές τους γνώσεις και αντιλήψεις.
- τέλος, θα μπορούσαν να ερμηνεύσουν τραγούδια και να σχολιάσουν την ιστορία των τραγουδιών.

Δύο θεωρίες για τη νόηση που υποστηρίζουν τη χρήση της μουσικής στη διδασκαλία της ιστορίας

Η Turner-Bisset (2001:124) αναφέρει ότι ο τρόπος που ο καθένας μαθαίνει είναι προσωπικός και έχει σχέση με την ιδιοσυγκρασία του. Δύο από τις πιο σημαντικές θεωρίες που υποστηρίζουν τη χρήση της μουσικής στη διδασκαλία της ιστορίας είναι «Η θεωρία της νοητικής ανάπτυξης» του Bruner και «Η θεωρία των πολλαπλών ικανοτήτων» του Gardner. Όπως επισημαίνει, ο μεν Bruner αναφέρει ότι υπάρχουν τρεις τρόποι για να παρουσιάσεις τον κόσμο: α) βιωματικά, β) εικονικά και γ) συμβολικά, ο δε Gardner δηλώνει ότι υπάρχουν οκτώ (8) τύποι νοημοσύνης: γλωσσικός, μουσικός, λογικομαθηματικός, χωροταξικός, σωματικός, κιναισθητικός, διαπροσωπικός και φυσιογνωμικός. «*Η μουσική είναι ένας δυνατός τύπος βιωματικής, συμβολικής αναπαράστασης και ένας από τους οκτώ τύπους νοημοσύνης*» (Turner-Bisset, 2001:124-125).

Η μάθηση σχετίζεται, λοιπόν, με τις έμφυτες ικανότητες των ανθρώπων. Διεγείροντας τη γλωσσική, λογικομαθηματική, χωροταξική, κιναισθητική και μουσική ικανότητα των ατόμων, μπορούμε να φθάσουμε στη μάθηση, στην ενσωμάτωση της καινούριας γνώσης στις ήδη υπάρχουσες. Αυτό βοηθά τους μαθητές να αντιληφθούν ότι μπορούν να ξεπεράσουν οποιεσδήποτε αδυναμίες σε κάποια γνωστικά αντικείμενα, αξιοποιώντας τις προσωπικές τους ικανότητες. Επιπλέον, η αξιοποίηση των προσωπικών ικανοτήτων, όχι μόνο παρακινεί τους μαθητές αλλά και διατηρεί το ενδιαφέρον τους για μάθηση. Τελικός στόχος είναι να βελτιωθεί η αυτοεκτίμησή τους (Bloomfield 2000:108).

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω θεωρίες στη διδασκαλία της ιστορίας, σε πολλούς μαθητές με κλίση στη μουσική δίνεται η ευκαιρία να προσεγγίσουν και να κατακτήσουν την καινούρια ιστορική γνώση. Έτσι λοιπόν, μαθητές με ταλέντο στις τέχνες, έχουν την ευκαιρία να παρουσιάσουν θέματα της ιστορίας, κάνοντας χρήση της μουσικής και του χορού. Για τους υπόλοιπους μαθητές, χωρίς ιδιαίτερο ταλέντο αποτελεί ένα διαφορετικό, ευχάριστο και ενδιαφέροντα τρόπο προσέγγισης της ιστορικής γνώσης.

Προβλήματα που προκύπτουν από τη χρήση του τραγουδιού ως ιστορικής πηγής

Όμως, η χρησιμοποίηση του τραγουδιού, όπως και της λογοτεχνίας και της τέχνης, ως ιστορικής πηγής παρουσιάζει προβλήματα τα οποία δε γίνονται πάντα απόλυτα αντιληπτά. Οφείλουμε να επισημάνουμε ευθύς εξαρχής ένα βασικό σημείο. Κάθε μυθιστόρημα ή ποίημα ή τραγούδι αποτελεί, φυσικά, ιστορική πηγή αλλά κυρίως για την περίοδο κατά την οποία γράφεται και όχι για εκείνην στην οποία αναφέρεται. Παρά το ιστορικό ενδιαφέρον του συγγραφέα ή του στιχουργού/ποιητή, τα τραγούδια/ποιήματα, όπως και τα ιστορικά μυθιστορήματα, δε μας δίνουν πάντα αυθεντικές πληροφορίες σχετικά με την εποχή στην οποία αναφέρονται. Μας παρέχουν, βέβαια, κάποια στοιχεία, χάρη στην ιστορική διάθεση και φαντασία του συγγραφέα, και με αυτή ακριβώς την έννοια αποτελούν μια μορφή δευτερογενούς πηγής, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν πρωτογενείς πηγές για εκείνη την εποχή.

Το τραγούδι, όπως και η λογοτεχνία ή οποιαδήποτε άλλη μορφή τέχνης στη μελέτη της ιστορίας, έχουν το πλεονέκτημα ότι εμπνέουν τον ερευνητή να ανατρέξει σε πλήθος άλλων πηγών για να δώσει απαντήσεις στα ερωτήματα που αναδεικνύονται από τη χρήση τους. Ο μόνος σοβαρός κίνδυνος είναι η παρουσίαση μιας υπερβολικά απλουστευμένης αντίληψης της οποιασδήποτε μορφής τέχνης, είτε αυτή αφορά το τραγούδι είτε τη λογοτεχνία, που να αντιπροσωπεύει μια συγκεκριμένη περίοδο. Όταν ο ερευνητής εξετάζει αναλυτικότερα ένα ποίημα /τραγούδι, ένα θεατρικό έργο, ένα μυθιστόρημα ή ένα διήγημα ως ιστορική πηγή, πρέπει να γνωρίζει τις απαντήσεις σε τρία θεμελιώδη ερωτήματα πριν τη χρησιμοποίησει:

1. πότε γράφτηκε το έργο;
2. σε ποια περίοδο αναφέρθηκε;
3. αν ο συγγραφέας είναι σε θέση να γνωρίζει τα γεγονότα και τις καταστάσεις που περιγράφει από προσωπική εμπειρία (Marwick, 1985: 73-79).

Ο Hughe (2010) προτείνει κάποια βήματα που μπορεί να ακολουθήσει ένας εκπαιδευτικός για να διδάξει ιστορία μέσω ενός μουσικού κομματιού. Πρώτα από όλα πρέπει να συλλέξει όλες εκείνες τις πληροφορίες για τα ιστορικά γεγονότα και τις ιστορικές προσωπικότητες που θέλει να διδάξει, και μετά να ετοιμάσει ένα πρόγραμμα που οι μαθητές θα είναι οι ερευνητές με την καθοδήγηση πάντα του δασκάλου τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Κάθε λαός και κάθε έθνος έχει τη δική του ιστορική και εθνική κληρονομιά, τη δική του θρησκεία και γλώσσα, το δικό του φυσικό περιβάλλον, τη δική του ιστορία, αλλά και το δικό του ζωντανό, ανώνυμο τρόπο να μεταβιβάζει στους απογόνους του τα ήθη και τα έθιμα, τους θρύλους και τις παραδόσεις, τους καημούς και τις λαχτάρες και γενικά κάθε γεγονός που τον συγκίνησε, που βρήκε απήχηση στην ψυχή του. Αυτός ο τρόπος είναι το δημοτικό τραγούδι. Δημιούργημα του απλού αναλφάβητου καθημερινού ανθρώπου και διαδιδόμενο από στόμα σε στόμα μέσα στους αιώνες, το ελληνικό δημοτικό τραγούδι ξετυλίγει μπροστά μας μια ατέλειωτη ποικιλία παραδόσεων, ηθών και εθίμων και αποτελεί μια ζωντανή εξιστόρηση της ιστορικής διαδρομής του ελληνικού λαού. Αποτελεί την προφορική ποίηση των ανθρώπων της υπαίθρου, την έκφραση των αγροτικών και ποιμενικών πληθυσμών, οι οποίοι βρίσκουν διέξοδο στις πνευματικές τους ανησυχίες εκφράζοντας τον εσωτερικό τους κόσμο.

Ο δημιουργός, συνήθως ένα προικισμένο άτομο υπό την επήρεια μιας ιδιαίτερης συναισθηματικής διάθεσης, δημιουργεί ένα τραγούδι με τα παραδοσιακά εκφραστικά μέσα, συνθέτοντας τη δική του μουσική ή προσαρμόζοντάς το σε ήδη γνωστές μελωδίες. Αντλώντας στοιχεία από τον πραγματικό και φανταστικό κόσμο, συνθέτει τραγούδια προσφέροντάς τους μία νέα διάσταση της πραγματικότητας. Οι υποθέσεις αυτών των τραγουδιών είτε στηρίζονται στις λαϊκές παραδόσεις, είτε σε πραγματικά γεγονότα, είτε είναι πλαστές. Μοιάζουν σαν παραμύθια με δραματικό στίχο, αφού ακολουθούν ορισμένες αρχές «νόμους», π.χ. απλότητα στην πλοκή, επανάληψη φραστικών μοτίβων, διακριτές αντιθέσεις, παρουσιάζοντας πολλές φορές απροσδιόριστο χρόνο και τόπο. Η αναφορά στο χρόνο και στον τόπο γίνεται απλά και άοριστα, δίνοντας την αίσθηση του υπαρκτού. Σε πολλά δημοτικά τραγούδια κυριαρχούν οι περιγραφές τοπίων, προσώπων ή κτισμάτων, χωρίς να παραλείπεται η κοινωνική ιεράρχηση των ανθρώπων. Ο ανώνυμος λαός από στόμα σε στόμα το οικειοποιείται, το τροποποιεί και το τελειοποιεί, με αποτέλεσμα ένα δημοτικό τραγούδι να διασώζεται σε διάφορες παραλλαγές (Πολίτης, 1973:284-299).

Σύμφωνα με τους Βουρνά & Γαρίδη (1979: 38), το δημοτικό τραγούδι υπήρξε ο εκπολιτιστικός καρπός μιας κοινωνίας που χαρακτηριζόταν από την πατριαρχική της οργάνωση και την κλειστή αγροτική οικονομία της. Σαν τέτοιο δέχθηκε πολλές επιδράσεις, διασταυρώθηκε με τα τραγούδια των άλλων λαών, που ως κοινά εκπολιτιστικά στοιχεία κινούνταν στον ενιαίο βαλκανικό χώρο. Φορέας του δημοτικού τραγουδιού και συνδετικός δεσμός ανάμεσά τους μέσα στο Βαλκανικό χώρο αλλά και στην ελληνική περιοχή ήταν ο γύφτος, ο ελεύθερος τραγουδιστής, ο τραβαδούρος της βαλκανικής παράδοσης. Ένα ρουμελιώτικο π.χ. τραγούδι, το 'φερνε στο Μοριά και το προσάρμοζε στις τοπικές συνήθειες.

Ο Τσαγγάλας (1988:45) σημειώνει ότι, *«εάν θέλαμε να δώσουμε έναν ορισμό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι με τον όρο δημοτικό τραγούδι εννοούμε το τραγούδι εκείνο, που δημιουργήθηκε ταυτοχρόνως ως υπόθεση, στίχος, τσακίσματα, μελωδία και ρυθμός από κάποιον ανώνυμο τραγουδιστή με βάση παραδοσιακά κοινά μοτίβα, κοινούς δηλ. τόπους φραστικούς, στιχουργικούς, μελωδικούς και ρυθμικούς, και που καθώς διαδόθηκε προφορικά σε χώρο και χρόνο, διαμορφώθηκε από κει και πέρα σε περισσότερες παραλλαγές. Με πιο απλά λόγια δημοτικά τραγούδια είναι έμμετρα κείμενα (αφηγηματικά*

ή λυρικά) που τα έχουν συνθέσει άγνωστοι λαϊκοί ποιητές, μόνοι τους ή με συνεργασία και με συμπληρώματα από την παράδοση».

Η διάδοση από στόμα σε στόμα και η καλλιέργεια του δημοτικού τραγουδιού μέσα στο χρόνο, είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας συγκροτημένης λαϊκής ποίησης, με κύρια χαρακτηριστικά την αμεσότητα, τη λυρικότητα και τη σύνδεσή τους με τη φύση, καθώς επίσης και την πλαστικότητα της γλώσσας (απλή, σύντομη και κοντά στον προφορικό λόγο) και το πλήθος των ιδιοματισμών. Από στενά τεχνολογική άποψη, το δημοτικό τραγούδι όπως κάθε παραδοσιακή ομαδική έκφραση, είναι μια τέχνη στερεότυπη. Βασίζεται σε μια ολόκληρη σειρά από συμβάσεις και κοινούς τύπους, σχεδόν υποχρεωτικούς, όπως τα τυπικά και ισότιμα μοτίβα, οι επαγωγικοί ή μεταβατικοί στίχοι-κλισέ, οι φόρμες παραστατικής έντασης, οι τύποι αφηγηματικής και αρχιτεκτονικής διάρθρωσης, το συμβολικό σύστημα, η παραδοσιακή στιχουργία και μουσική (Καψωμένος, 1990:17-20).

Συγκεκριμένα, στον τομέα της στιχουργίας κυριαρχεί ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος. Ακολουθούν από άποψη συχνότητας ο ιαμβικός οκτασύλλαβος και ο τροχαϊκός οκτασύλλαβος και κατά δεύτερο λόγο ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος. Οι στίχοι στο μεγαλύτερο μέρος τους είναι χωρίς ομοιοκαταληξία και δε σχηματίζουν στροφικά συμπλέγματα (Καψωμένος, 1990:46-48).

Η ισομετρία του στίχου, δηλαδή η ανάπτυξη μιας υπόθεσης σε ένα δεκαπεντασύλλαβο στίχο και η έλλειψη ομοιοκαταληξίας είναι κάτι που βοηθά στην αυτοτέλεια του στίχου με εξαίρεση τα δίστιχα στα οποία διατυπώνεται επιγραμματικά κάποια γνώμη (Νημάς, χ.χ.).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η αναδίπλωση του νοήματος του α' ημιστίχου στο β' ημιστίχο, το οποίο «οφείλεται στην τάση αυτοτέλειας και διατήρησης της ενότητας του στίχου» Για παράδειγμα όπως στο ημιστίχο :

«και την Τρυγόνα γύρευε και την Τρυγόνα θέλει»,

που έχουμε την επανάληψη της ίδιας έννοιας με τις ίδιες ισοδύναμες λέξεις.

Επίσης, το στοιχείο του τρίτου εμφανίζεται πολύ συχνά στα δημοτικά τραγούδια άλλοτε αριθμητικά και άλλοτε σε κλίμακα καθώς ο αριθμός τρία θεωρείται ιερός στη λαϊκή μας παράδοση και έχει μαγική δύναμη. Ο Νημάς (χ.χ.) αναφέρει ότι «σε κάτι τέτοιο μάλλον συνετέλεσε η πίστη στην Αγία Τριάδα»

«Τρία πουλάκια κάθονταν στη ράχη στο λημέρι,

το 'να τηράει τον Αρμυρό, τ' άλλο κατά το βάλτο,

το τρίτο το καλύτερο, μοιρολογάει και λέγει». (Πετρόπουλος Α':178)

Κάποιο άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα των δημοτικών τραγουδιών, που έχουν τις ρίζες τους στην αρχαία ελληνική παράδοση, όπως πολύ συχνά συναντούμε στα ομηρικά έπη, είναι τα άσκοπα ερωτήματα και το θέμα «του αδυνάτου»:

Π.χ. «Όντας θα στίψει η θάλασσα κι γίνει περιβόλι,

τότις κ'εγώ θα παντρευτώ κι σένα Γιάνν' θα πάρου».

(Ακαδ. Αθηνών τ. Α':428)

Ακόμη υπάρχουν αρχαϊκά στοιχεία, ιδίως στις παραλογές και στα ακριτικά, τα οποία διατηρούν την παρεμβολή του επιφωνήματος *iiii* κάτι που συναντούμε συχνά στα κείμενα των χορικών των τραγουδιών και των μεγάλων τραγικών ποιητών.

Τέλος, «ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά των δημοτικών τραγουδιών είναι τα τσακίσματα ή τα γυρίσματα που εμπλουτίζουν το τραγούδι και μακραίνουν τη μελωδική του διάρκεια» (Νημάς, χ.χ.).

Η μουσική του δημοτικού τραγουδιού, είναι παραδοσιακή και τυποποιημένη. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, υπάρχει για κάθε είδος τραγουδιών ένας ορισμένος αριθμός από παραδοσιακές μελωδίες, σε καθεμιά από τις οποίες αντιστοιχεί ένας αριθμός τραγουδιών. Κάθε καινούριο τραγούδι δημιουργείται πάνω σε μια από τις δοσμένες μελωδίες και κάθε καινούρια μελωδία (αν και σπάνια συμβαίνει αυτό) δημιουργείται πάνω σε έναν από τους παραδοσιακούς ρυθμούς που και αυτοί είναι ορισμένοι. (Καψωμένος, 1990:19-20).

Οι ρίζες των δημοτικών τραγουδιών είναι βαθιές. Αποτελούν πολιτιστική συνέχεια των αρχαίων λαϊκών ασμάτων. Ως εξέλιξη των ακριτικών τραγουδιών και της μουσικής παράδοσης της εκκλησίας θεωρούνται συνέχεια της αρχαίας και βυζαντινής μουσικής, όπως αναδεικνύεται από τις ομοιότητες στον ρυθμό, στα «κρατήματα», (μακρόσυρτοι ψαλμοί που ψάλλονται όταν προσκυνούν τις εικόνες ή κοινωνούν οι πιστοί) και στον τρόπο που χορεύουν. Συγκεκριμένα, οι χοροί που συνοδεύουν τη μουσική των δημοτικών τραγουδιών, όπως στο συρτό ή στα «βαλίσματα» των μπάλων, έχουν τις ρίζες τους στον κυκλικό χορό των θεατρικών έργων. Με το πέρασμα του χρόνου, και βιώνοντας τετρακόσια χρόνια υποδούλωσης από τους Οθωμανούς, επήλθε σταδιακά η προσέγγιση μεταξύ των ελληνικών, τούρκικων και των άλλων ανατολίτικων ακουσμάτων (Καψωμένος, 1990:25-33).

Η Μπούσια (2010) ? επισημαίνει ότι, πριν συμβεί αυτό, λόγιοι Φαναριώτες στα χρόνια της Τουρκοκρατίας προσπάθησαν να τα «ευτρεπίσουν», αγνοώντας τον πλούτο των ιδιοματισμών και την πλαστικότητα της γλώσσας, ενώ παράλληλα στην προσπάθειά τους να καλλιεργήσουν την εθνική ταυτότητα προχώρησαν στη σύνθεση πλαστών τραγουδιών προκειμένου να εξυμνήσουν κάποιον ήρωα ή σημαντικό γεγονός. Η προσπάθεια όμως ήταν ανεπιτυχής. Αν και μετά την Τουρκοκρατία υπήρξε μία περίοδος παρακμής του δημοτικού τραγουδιού, οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες ευνόησαν πάλι την άνθισή τους, καθότι εξακολουθούσαν να συγκινούν και να προβάλλονται σε εκδηλώσεις συνυφασμένες με τα ήθη και τα έθιμα της κάθε περιοχής.

Η συγκρότηση του δημοτικού τραγουδιού ως μια μορφής τέχνης έγκειται στο γεγονός ότι παρουσιάζει τη μικρότερη επίδραση από κάθε άλλη μορφή τέχνης μιας και οι συνθήκες διαβίωσης των αγροτικών πληθυσμών δεν άλλαξαν ουσιαστικά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Η σημασία του προσδιορίζεται στη μελέτη της εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας των ανθρώπων που μιλούσαν αυτή τη γλώσσα και στις πληροφορίες που μεταφέρει για τις κοινωνικές δομές. **Εκεί που δεν υπάρχει καμία γραπτή πηγή ή μνημείο, το δημοτικό τραγούδι έρχεται να συμπληρώσει αυτό το κενό ως ο αυθεντικότερος φορέας της ελληνικής λαϊκής κουλτούρας.** Καθώς μάλιστα εκτείνεται σε μια μεγάλη ιστορική περίοδο, μας παρέχει τη δυνατότητα να μελετήσουμε τα ερείσματα και την εξέλιξη της ιδεολογίας του λαού και, μέσα απ' αυτή, τη σταδιακή διαμόρφωση του νεοελληνικού πολιτισμού από τον αντίστοιχο Βυζαντινό (Καψωμένος, 1990:15-17).

Σύμφωνα με τον Αλεξίου (1980:13-18), «δεν υπάρχει ωραιότερο πράγμα σε ένα λαό το να διατηρεί ζωντανό το παρελθόν. Αν αυτό χαθεί, τότε ο λαός οδηγείται σε αποπροσανατολισμό». «Πήγαινε στα δημοτικά τραγούδια, στη δημοτική τέχνη και στη χωριάτικη και τη λαϊκή ζωή, για να βρεις τη γλώσσα σου και την ψυχή σου, και με αυτά τα εφόδια, αν έχεις ορμή μέσα σου και φύσημα, θα πλάσεις ό,τι θέλεις, παράδοση και πολιτισμό και αλήθεια και φιλοσοφία». Αυτά είναι τα λόγια του ελληνοκεντρικού Ίωνα

Δραγούμη τα οποία αναφέρει ο Αλεξίου στην εργασία του το «*Θεσσαλικό δημοτικό τραγούδι*» (1980:13-18).

Όμως πέρα από τη σημασία και την αξία των δημοτικών τραγουδιών, σήμερα σχεδόν δε δημιουργούνται. Ο Ιωάννου Γ. (1987:11) αναφέρει ότι «*πολύ λιγότερο από άλλοτε τραγουδιούνται και στα μικρά μας μέρη ακόμη. Έχουν εκλείψει λίγο ή πολύ, όλες εκείνες οι συνθήκες που συντελούσαν κάποτε στην άνθηση τους. Εντούτοις το δημοτικό τραγούδι δεν έπαψε να έχει απήχηση*». Από αυτή την άποψη εξακολουθεί ευτυχώς να είναι πολύ ζωντανό. Ακόμη και ως απλό κείμενο, προκαλεί βαθιά συγκίνηση και θαυμασμό.

Κατηγορίες των δημοτικών τραγουδιών

Τα δημοτικά τραγούδια, χωρίζονται σε διάφορες κατηγορίες, ανάλογα με το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκαν. Η επικρατέστερη λαϊκή διαίρεση είναι ανάλογα με τις περιστάσεις στις οποίες τραγουδιούνται, όπως α) τραγούδια της τάβλας (καθιστά), β) τραγούδια της στράτας (του δρόμου) και γ) τραγούδια του χορού. Η διάκριση αυτή, που αφήνει όμως απέξω ορισμένες κατηγορίες τραγουδιών, αντιστοιχεί σε μια διαφορά, τόσο θεματική όσο και μελωδική-ρυθμική (Καψωμένος, 1990:19-25).

Οι ερευνητές και οι εκδότες των δημοτικών τραγουδιών όμως, δε χρησιμοποιούν ενιαία κριτήρια στην ταξινόμησή τους. Άλλοτε κατατάσσουν τα τραγούδια με βάση τις κοινωνικές εκδηλώσεις που συνοδεύουν και τη λειτουργία τους σ' αυτές (λ.χ. του γάμου, μοιρολόγια, νανουρίσματα κλπ.) και άλλοτε με βάση το θέμα τους (λ.χ. ιστορικά, ερωτικά, κλέφτικα κλπ.).

Την πρώτη κατάταξη των δημοτικών τραγουδιών με επιστημονικά κριτήρια, όπως επισημαίνει ο Καψωμένος (1990:19-25), έκανε ο Ν. Πολίτης, ο οποίος στη συλλογή του «*Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*» (1914:20), ξεχωρίζει τις ακόλουθες κατηγορίες τραγουδιών με βάση θεματικά και λειτουργικά κριτήρια:

- α) ιστορικά
- β) κλέφτικα
- γ) ακριτικά
- δ) παραλογές
- ε) ερωτικά
- στ) νυφιάτικα
- ζ) νανουρίσματα
- η) κάλαντα
- θ) της ξενιτιάς
- ι) μοιρολόγια
- ια) τραγούδια του κάτω κόσμου
- ιβ) γνωμικά (δίστιχα με διδακτικό χαρακτήρα)
- ιγ) εργατικά-βλάχικα (ποιμενικά)

ιδ) περιγελαστικά (σατιρικά) (δίστιχα με ευτράπελο χαρακτήρα).

Επίσης ο Καψωμένος (1990:29-33) αναφέρει ότι ο Στίλπων Κυριακίδης, στο βιβλίο του «*Ελληνική Λαογραφία, Μέρος Α' Μνημεία του λόγου*» (1965:33), τα χωρίζει σε τρεις γενικές κατηγορίες:

1. Κυρίως άσματα
2. Διηγήματα
3. Δραματικές παραστάσεις

Τέλος, ο Δ. Λουκάτος, στο βιβλίο του «*Εισαγωγή στην ελληνική λαογραφία*» (1966:267-278), εφαρμόζει μια πιο λεπτομερή ταξινόμηση με βάση τη τεχνοτροπία και τη λειτουργία των τραγουδιών:

1. Επικά
2. Λυρικά
3. Θρησκευτικά
4. Κοινωνικά
5. Εποχικά
6. Παιδικά

Το δημοτικό τραγούδι της Θεσσαλίας

Υπάρχουν δημοτικά τραγούδια που τραγουδιούνται απ' άκρη σ' άκρη κάθε χωριού, πόλης, νομού, γεωγραφικού διαμερίσματος, με άλλα λόγια σε κάθε σπιθαμή της ελληνικής γης. Ιδιαίτερη προσοχή και εκτίμηση αξίζει στο θεσσαλικό τραγούδι, που διέσωσε το θεσσαλικό ιστορικό παρελθόν. «*Ο κόσμος της Θεσσαλίας καταγράφεται και μνημειούται με μοναδικό τρόπο στη λαϊκή παράδοση και γενικότερα στο λαϊκό πολιτισμό. Εδώ σ' αυτή την παράδοση αναδύει – και το αισθάνεται όποιος ζει σ' αυτόν τον τόπο – μια διαχρονική Θεσσαλία τυλιγμένη μέσα στα πέπλα του μύθου και του παραμυθιού και στους αργόσυρτους ρυθμούς του δημοτικού τραγουδιού*» (Αναγνωστόπουλος & Λαλαγιάννη, 1998:13).

Η Θεσσαλία παραμένει μέσα στο χρόνο ισχυρή κι ανεξάντλητη πηγή έμπνευσης για τους λογοτέχνες, τους ποιητές και τους πεζογράφους. Στο θεσσαλικό δημοτικό τραγούδι διακρίνεται η πίστη του ανώνυμου λαϊκού τραγουδιστή στην αξία του ανθρώπου. Το άτομο με τις σκέψεις του και τις διάφορες εκδηλώσεις του αντικατοπτρίζει τον πολιτισμό της κοινωνίας, της οποίας αποτελεί ενεργό μέλος. Εκφράζει τους αγώνες, τους πόθους, τις χαρούμενες ή τις δύσκολες στιγμές του λαού, τους ηρωισμούς, αλλά και την ευγένεια, την ανωτερότητα της ψυχής που δημιουργεί η κοινοκτημοσύνη (Αναγνωστόπουλος, 2009:18, Μπούσια, 2010).

Ιστορικά δημοτικά τραγούδια

Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός τραγουδιών που γράφτηκαν για κάποια ιστορικά γεγονότα ή σχετίζονται με κάποιες ιστορικές περιόδους και χαρακτήρες (Goldbery, 2001:98).

Τα ιστορικά δημοτικά τραγούδια δημιουργήθηκαν κατά το τέλος της βυζαντινής περιόδου και στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, και πιο συγκεκριμένα από τον 17^ο αι και μετά, ενώ ο χώρος που «γεννήθηκαν» και καλλιεργήθηκαν δε διαφέρει από το χώρο που δημιουργήθηκαν τα άλλα είδη των δημοτικών τραγουδιών. Σε όλη τη μητροπολιτική και νησιώτικη Ελλάδα μέχρι και τη Μικρά Ασία υπήρχαν στιχουργοί που είχαν τη σύνθεση τραγουδιών ως επάγγελμα. Αυτά τα τραγούδια ακούγονταν σε γιορτές, όταν δηλαδή όλοι οι κάτοικοι ήταν συγκεντρωμένοι και από εκεί άρχιζε το ταξίδι της τελειοποίησής τους περνώντας από στόμα σε στόμα (Καψωμένος, 1990: 90-93).

Αυτή η κατηγορία των δημοτικών τραγουδιών αποτελούν σημαντική πηγή για τη διδασκαλία της ιστορίας. Συνήθως έχουν ως θέμα τους κάποιο εθνικό ή κοινωνικό ιστορικό γεγονός, για παράδειγμα, πολέμους, πολιορκίες και αλώσεις πόλεων, θανατηφόρες επιδημίες, επιδρομές εχθρών, αιχμαλωσίες, αρπαγές παιδιών ή γυναικών, σεισμούς. Τα περισσότερα, εκτός από ελάχιστα, περιγράφουν δραματικά και θλιβερά γεγονότα. Επίσης, πολλοί μελετητές των δημοτικών τραγουδιών κατατάσσουν στα ιστορικά τραγούδια, τα σατιρικά πολιτικού χαρακτήρα, ακριτικά και κλέφτικα τραγούδια, όταν το θέμα τους αναφέρεται σε ένα ιστορικό γεγονός. Ο Βαρβούνης (1998:24-25) επισημαίνει ότι το ιστορικό δημοτικό τραγούδι μοιάζει με το κλέφτικο, καθώς οι λαϊκοί ποιητές δανείζονται μοτίβα και εκφραστικούς τρόπους από το κλέφτικο τραγούδι, το οποίο αποτελεί *«ακένωτη πηγή άντλησης στερεότυπων στίχων και παγιωμένων εισαγωγών ή επεισοδίων»*, σύμφωνα με τους κανόνες που διέπουν την προφορική ποίηση. Τα καθαρά ιστορικά τραγούδια δίνουν σημασία στις λεπτομέρειες του γεγονότος που εξιστορούν, τον τόπο, το χρόνο, τις ιδιαίτερες συνθήκες, τα πρόσωπα που παίρνουν μέρος κτλ. (Καψωμένος, 1990:20-25).

Ο Σκαρτσής (1985:21) σημειώνει πως, *«ένα τραγούδι κατατάσσεται στα ιστορικά γιατί μπορεί να χρονολογηθεί (αυτό είναι και το κριτήριο του χαρακτηρισμού των ιστορικών δημοτικών τραγουδιών). Είναι φανερό όμως, πως τα ίδια τα τραγούδια δεν έχουν καμία ιστορική έννοια, ούτε δίνουν κάποια ιστορική τοποθέτηση. Ακόμη κι αν γίνεται κάτι τέτοιο, οφείλεται πιο πολύ σε μια πρόθεση έντασης και προσέλευσης του τυπικού ακροατή ή αυτού (και τέτοιος είναι ο λαϊκός άνθρωπος γενικά) που του επιβλήθηκε από τον «πολιτισμό» η αντίληψη του ιστορικού χρόνου (γιατί, ας πούμε, πολέμησε τότε, κι αυτό το τότε είναι ένα σημείο συσχετισμού πολλών σπουδαίων πραγμάτων).*

Το ύφος τους είναι πάντα ανάλογο με το θέμα και την ποιητική παράδοση του κάθε τόπου. Πρόκειται για σύντομα, γεμάτο λυρισμό και δραματικότητα, τραγούδια σε δεκαπεντασύλλαβο, ομοιοκατάληκτο στίχο, στους οποίους εξυμνούνται πρόσωπα και γεγονότα αληθινά ή από την παράδοση και τη μυθολογία (Καψωμένος, 1990:36-38). *«Η υπερεκτίμηση μεγεθών σε πρόσωπα και τόπους είναι απαραίτητο ιστορικό στοιχείο γιατί ο εχθρός πρέπει να υποτιμηθεί, να υπερεκτιμηθεί και στη συνέχεια να κατατροπωθεί για να κραταιωθεί ο έλληνας στο χώρο, την ιθαγένεια και στην ιστορική του διάσταση»* (pathfinder/eikisiena, 2011)

Κλέφτικα δημοτικά τραγούδια

Τα Κλέφτικα δημοτικά τραγούδια αναφέρονται σε κλέφτες και αρματολούς της περιόδου της Τουρκοκρατίας εξυμνώντας συγκεκριμένα πρότυπα και κατορθώματα. *«Η αξία των κλέφτικων και ιστορικών δημοτικών τραγουδιών είναι πολύ μεγάλη, γιατί αυτά μιλούσαν απευθείας στην ψυχή των αγωνιστών και με τη ζωντάνια και τη θερμότητά τους ασκούσαν την πιο μεγάλη επίδραση. Τα κλέφτικα τραγούδια εκφράζουν με μια περίτεχνη γλωσσική σύνθεση τους αγώνες, τους καημούς, τα βάσανα, τα κατορθώματα, τα όνειρα και τις μικροχαρές των ηρώων εκείνων που με το πέρασμα του χρόνου απλώθηκαν σ' όλα τα κορφοβούνια της ελληνικής γης και πάλεψαν σ' όλο το διάβα της ζωής τους με αμέτρητες κακουχίες, με αγριοκαίρια και κατατρεγμούς, για να προετοιμάσουν την ποθητή λευτεριά»* (Αλεξίου, 1980:34). Ως αρχή τους θεωρείται η ποίηση των μοιρολογιών ή έχουν επηρεασθεί από αυτά, καθώς και από τα ακριτικά τραγούδια από τα οποία διαφέρουν ως προς τη μορφή. Συγκεκριμένα έχουν τη μορφή άσματος, όπως και τα ιστορικά, σε αντίθεση με τα ακριτικά που είναι στην αρχή επικά και αργότερα διηγηματικά άσματα.

Σύμφωνα με το Γιάννη Αποστολάκη (1941:160) στη «Συλλογή Αρβανίτικου», το κλέφτικο τραγούδι, είναι τραγούδι περιστατικών και δεν αποτελεί διήγηση του υπερφυσικού ή μυθικού περιστατικού. Ο λόγος στα κλέφτικα τραγούδια είναι ευθύς και η ζωή των ηρώων, που αναγκάζονται να ζουν στα βουνά στα πλαίσια μιας ασυντόνιστης και αναρχικής οργάνωσης, παρουσιάζεται ως κατάρρα ή βάσανο. Εγκωμιάζουν την παλικαριά του ορεσίβιου αγρότη, που είχε την τόλμη να αντιδράσει και να μην υποταχτεί στην εγκαθιδρυμένη τάξη πραγμάτων και ορθώνεται ενάντια στην καταπίεση του ισχυρού τοπάρχη, ανεξάρτητα από το αν είναι Έλληνας, Τούρκος ή Αλβανός.

Πολλοί μελετητές αναφέρουν ότι τα κλέφτικα τραγούδια δεν εκφράζουν απόλυτα την ιστορική πραγματικότητα με την έννοια των συγκεκριμένων ιστορικών γεγονότων, παρά εκφράζουν συλλογικές αντιλήψεις και νοοτροπίες της εποχής, όχι όμως αντικειμενικά αλλά επιλεκτικά, όπως για παράδειγμα σχέσεις των κλεφτών με τους προκρίτους που άλλοτε συμμαχούν και άλλοτε είναι αντίπαλοι (Καψωμένος, 1990:36-38).

Το σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι

Το δημοτικό τραγούδι στη Σκιάθο έχει τη δική του ιστορία, κυρίως σε ότι αφορά το γλωσσικό ιδίωμα και τη μελωδία. Ο Ρήγας (1958: 10-15) αναφέρει, ότι στη Σκιάθο ομιλείται το βόρειο ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα, σύμφωνα προς τις απαιτήσεις του τοπίου, τα μεν άτονα φωνήεντα **i** και **u** εξαφανίζονται, τα δε **o** και **e** συστέλλονται σε **i** και **u**.

Παρόλα αυτά, το μέτρο στα δημοτικά τραγούδια ανάγκασε να διατηρούνται τα άτονα **i** και **u**, εκτός από κάποιες εξαιρέσεις, στις οποίες ο στίχος ολόκληρος ή μέρος αυτού λαμβάνει ολόκληρη τη μορφή γλωσσικού ιδιώματος της Σκιάθου.

Η συστολή των άτονων **ε** και **ο** γίνεται στα δημοτικά τραγούδια, όταν απλά απαγγέλλονται. Το πράγμα διαφέρει όταν τα άσματα τραγουδιούνται. Σ' αυτή την περίπτωση ο τόνος της λέξης αναγκάζει τον τραγουδιστή να προφέρει καθαρά κάθε άτονο **ε** και **ο** χωρίς καμία συστολή αυτών σε **ί** και **υ**. Γι' αυτό το λόγο, όσα δημοτικά τραγούδια τραγουδιούνται, γράφτηκαν με καθαρά τα φωνήεντα **ε** και **ο**, ενώ όσα μόνο απαγγέλλονται, γράφονται με συνεσταλμένα τα φωνήεντα **ε** και **ο** σε **ί** και **υ**.

Τραγούδια που μόνο απαγγέλλονται και δεν τραγουδιούνται είναι πολλά σατυρικά, διότι αυτά ποτέ δεν τραγουδιούνται, καθώς επίσης και στα παιδικά άσματα (νανουρίσματα-ταχαρίσματα) αυτός που τα τραγουδά στα μικρά παιδιά αφήνει το γλωσσικό ιδίωμα να υπερισχύει στο λόγο του. Εξαίρεση αποτελούν τα παιδικά τραγούδια που μαθαίνονται στο σχολείο εκ των οποίων κάποια από αυτά απλά απαγγέλλονται, ενώ κάποια άλλα τραγουδιούνται χωρίς συστολή φωνηέντων. Αυτό το στοιχείο είναι που δηλώνει και την ξενική τους προέλευση.

Επίσης, τα σύμφωνα **λ**, **ν** που είναι πριν από τα φωνήεντα **α**, **ε**, **ο**, **υ**, υπερωϊκά, πριν από το φωνήεν **ι** καταντούν ουρανικά.

Κατά τον ίδιο τρόπο τα σύμφωνα **κ**, **γ**, **χ**, προφέρονται ως υπερωϊκά μεν πριν από τα φωνήεντα **α**, **ο**, **υ**, ως ουρανικά δε πριν του **ε** και **ι**.

Όταν δεν υπάρχουν τα άτονα **ι** και **υ** ή συστέλλονται τα άτονα **ε** και **ο** σε **ί** και **υ**, τα πέντε αυτά σύμφωνα διατηρούν την προφορά, την οποία έχουν και πριν της εξαφάνισης ή της συστολής των φωνηέντων.

Στη λέξη *έχει* για παράδειγμα και μετά την εξαφάνιση του ληκτικού **ει**, το **χ** προφέρεται ουρανικό εάν ακολουθεί το **ι**. Στη λέξη *είναι*, ο δίφθογγος **αι** (**ε**) συστέλλεται στο **ν** και μετά τη συστολή αυτή διατηρεί την προφορά, εάν ακολουθεί το **ε** και όχι το **ι**. Απόδειξη αυτού του φαινομένου είναι το σημείο που βάζουμε κατά τη γραφή μετά το σύμφωνο για να δηλώσει την ουρανική αυτή προφορά, όσες φορές αυτό είναι απαραίτητο. Διαφορετικά όπου υπάρχει απλά έκπτωση του φωνήεντος βάζουμε απόστροφο.

Π.χ. **κ'κιά (κουκιά)**, (εδώ το πρώτο **κ** προφέρεται ως υπερωϊκό) αλλά **κ'παρ (κυπάρι)**, **έχ**, εδώ προφέρεται ουρανικά.

Τα συμπλέγματα **ια**, **ιο**, **ιου**, **ει** σύμφωνα με το γλωσσικό ιδίωμα της Σκιάθου μετά από φωνήεν ή τα σύμφωνα **γ**, **κ**, **λ**, **ν**, **χ**, και το δίγηφο **γκ**, προφέρονται ως **ια**, **ιο**, **ιου**, **ι** μετά από **μ**, ως **μνια**, **μνιο**, **μνιου**, **μνι** και μετά των **β**, **δ**, **ρ**, των δίγηφων **μπ**, **ντ**, προφέρονται ως **για**, **γιο**, **γιου**, **γι**. Επίσης, μετά τα σύμφωνα **θ** και **φ** προφέρονται ως **κια**, **κιο**, **κιου**, **κι**, κατόπιν των συμφώνων **π**, **τ**, ως **χια**, **χιο**, **χιου**, **χι** και τέλος κατόπιν των συμφώνων **σ**, **ξ**, **ψ**, **ζ**, προφέρονται ως **α**, **ο**, **ου**, **ι** (Ρήγας, 1958:10-15.).

Στη γραφή όμως αυτών των τραγουδιών θεωρήθηκε άσκοπο να παρασταθεί η προφορά προσθέτοντας στις λέξεις σύμφωνα, για να αποφευχθεί ο κίνδυνος οι λέξεις να είναι αγνώριστες (Ρήγας, 1958:ε' & στ' γλωσσικό σημείωμα)

Σε κάθε μελωδία εφαρμόζεται όχι μόνο το δίστιχο που είναι γραμμένο σ' αυτή αλλά και άλλα δίστιχα ομοιόμετρα από όλα τα είδη, της αγάπης, τα επαινετικά, τα γνωμικά, του τραπεζιού, του γάμου. Η κάθε μια μελωδία χρησιμοποιείται η ίδια σε πολλές περιστάσεις, σε γάμους, σε τραπέζια, σε οικογενειακές συγκεντρώσεις, σε διασκεδάσεις και σε πατινάδες. Έτσι σε κάθε μελωδία εφαρμόζονται και κατάλληλα με την περίπτωση δίστιχα.

Η μελωδία στη Σκιάθο λέγεται **χαβάς**. Οι περισσότεροι χαβάδες έχουν και το τσάκισμα τους στην επωδό τους. Αλλά και τα τσακίσματα στους περισσότερους

χαβάδες εναλλάσσονται με άλλα ομοιόμετρα δίστιχα, κατάλληλα με την περίπτωση. Εξαιρούνται όμως μερικοί χαβάδες, που ενώ εφαρμόζονται και σ' αυτούς διάφορα άλλα δίστιχα, το τσάκισμα επαναλαμβάνεται στερεότυπα το ίδιο. Σε μερικούς άλλους πάλι χαβάδες δε χρησιμοποιείται άλλο τσάκισμα, παρά μόνο οι φράσεις που είναι μέσα σε αγκύλες (Ρήγας, 1958:113).

Καμάρα - χορός

Από το μεγάλο πλήθος των λαϊκών τραγουδιών της Σκιάθου, τα περισσότερα είναι αφογηματικά. Η αρχή αυτών των τραγουδιών, ανάγεται στα χρόνια του Μεσαίωνα. Το χαρακτηριστικότερο από αυτά είναι η «Καμάρα».

Η «Καμάρα» ένα κατ' εξοχήν Σκιαθίτικο χορευτικό τραγούδι με θέμα το γιοφύρι της Άρτας, δηλώνει το δεσμό των Ελλήνων μεταξύ τους, τη σχέση πολιτιστικών στοιχείων πολιτισμών, κοινωνικών ομάδων και κοινωνιών (Πρόγραμμα Σωκράτης –Comenius I, Γυμν. Σκιάθου, 2001-02).

Το τραγούδι της Καμάρας τραγουδιέται σε ειδικό Σκιαθίτικο χορό, που και αυτός πήρε το όνομά του τραγουδιού και λέγεται καμάρα. Είναι δε αρκετά περίεργος χορός για την ιδιορρυθμία να συμπλέκουν τα χέρια οι χορευτές. Στα παλιότερα χρόνια, η καμάρα ήταν ο προσφιλέστερος χορός για τις γυναίκες. Τον χόρευαν ντυμένες με τα χρυσά ποδούρια τους και τις χρυσοκεντημένες κοντούρες τους, τα κάτασπρα και σαν αράχνη λεπτά αλέμια τους στις εορτές του Πάσχα, προπάντων ύστερα από τη δεύτερη Ανάσταση και στη γιορτή του Αγίου Γεωργίου. Ο χορός γινόταν απάνω στην ταράτσα του Κάστρου, τότε που οι Σκιαθίτες κατοικούσαν εκεί. Και όταν πλέον κατέβηκαν από το Κάστρο και έκτισαν τη νέα κωμόπολη, χόρευαν την καμάρα στ' αλώνια και αργότερα στην πλατεία της Αγίας Τριάδος, αμέσως ύστερα από τον εσπερινό της δεύτερης Ανάστασης. Εκτός όμως από το δημόσιο αυτό χορό της Καμάρας, τα κορίτσια της γειτονιάς μαζεύονταν σε διάφορα σπίτια με τα κατάλευκα και βολτιασμένα κωλοβόλια τους και τα λεπτοκεντημένα πουκάμισά τους με τα πλατιά μανίκια και έστηναν το χαριτωμένο χορό της Καμάρας (Ρήγας, 1958:254).

Κάθε στίχος του τραγουδιού της Καμάρας έχει την ίδια μελωδία δηλαδή τις ίδιες επαναλήψεις και τσακίσματα. Για τσακίσματα χρησιμοποιούνται δίστιχα επαινετικά, ομοιόμετρα με τον τονισμό.

Όμοια με τη μελωδία της Καμάρας τραγουδιούνται και όλα τα δεκαπεντασύλλαβα ακριτικά, ερωτικά, ιστορικά τραγούδια, οι παραλογές και οι αποκριατικοί χοροί που είναι χοροί της διασκέδασης.

Τα περισσότερα δημοτικά τραγούδια στη Σκιάθο είναι παραλλαγές άλλων δημοτικών τραγουδιών κάτι που τα κάνει άξια μελέτης για τις γλωσσικές αλλοιώσεις που παρουσιάζουν με την πάροδο του χρόνου καθώς επίσης και για τη μελωδία τους.

Αξιόλογη είναι η παρατήρηση, ότι μερικά από αυτά τραγουδιούνται κατά περιστάσεις με διαφορετικές μελωδίες και ότι, τα τραγούδια, γλωσσικά δε ταυτίζονται απόλυτα «*προς το λαλούμενον εν τη νήσω βόρειον ιδίωμα, διατηρούντα ακεραιότερους τους φωνηέντας φθόγγους, ιδίως καθ'όν χρόνον άδονται*» (Ρήγας, 1958:ε' γλωσ. σημ.).

Η διδασκαλία του δημοτικού τραγουδιού

Μέχρι τώρα στα προτεινόμενα περιεχόμενα των προγραμμάτων σπουδών συμπεριλαμβάνεται ένας ικανοποιητικός αριθμός κειμένων που εντάσσονται στη λαϊκή

λογοτεχνία. Ένα από αυτά είναι και τα δημοτικά τραγούδια που στοχεύουν κυρίως στη γνωριμία των παιδιών με το λαϊκό πολιτισμό. «*Συγκεκριμένα στις έξι τάξεις του Δημοτικού Σχολείου, τα δημοτικά τραγούδια είναι κατά κανόνα παιδικά τραγούδια ή εύπεπτα και εύληπτα αποσπάσματα άλλων δημοτικών τραγουδιών, ώστε να γίνουν κατανοητά από τους μαθητές και να αποβούν κατάλληλα για την όλη εκπαιδευτική διαδικασία*» (Βαρβούνης, 1998:17).

Στους στόχους του «*Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών και των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών Δημοτικού- Γυμνασίου προβλέπεται «να κατανοήσουν οι μαθητές ότι τα δημοτικά τραγούδια αποτελούν λογοτεχνικά κείμενα στα οποία αποτυπώνεται ένας πλήρης κόσμος με τον πολιτισμό, την ιστορία, τις αξίες και την κοινωνικοπολιτική του οργάνωση. Να αντιληφθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού, το ύφος του όπως για παράδειγμα την ποικιλία ή τη μονοτονία, τη φυσικότητα ή την επιτήδευση, την περιεκτικότητα των λεκτικών και νοηματικών σχημάτων λόγου*» (ΔΕΠΠΣ 2003:3798).

Μέχρι σήμερα το δημοτικό τραγούδι εξετάζεται μόνο ως ποιητικό κείμενο και προσεγγίζεται όπως και τα ποιήματα των επώνυμων ποιητών. Η επιλογή των δημοτικών τραγουδιών στο σχολείο διαπνέεται από την ίδια αντίληψη όλων των χρόνων που διδάσκονται τα δημοτικά τραγούδια στο σχολείο. Από όποια συλλογή και αν προέρχονται τα δημοτικά τραγούδια εξετάζονται μόνο ως ποιητικό κείμενο όπως τα ποιήματα των επώνυμων ποιητών ως κείμενα λογοτεχνικά και μόνον, αποκομμένα από τα αναπόσπαστα οργανικά στοιχεία της μουσικής και του χορού (Βαρβούνης, 1998:59).

Όμως το δημοτικό τραγούδι είναι κάτι πιο σύνθετο, δηλαδή είναι συγχρόνως και ποίημα (λόγος), μελωδία (μουσική) και χορός (κίνηση). «*Λόγος, μουσική αλλά στα πιο πολλά και ο χορός αποτελούν τα δύο/τρίτα στοιχεία της ολότητας που λέγεται δημοτικό τραγούδι*» (Μπασλής, 2011: τ. 126).

Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το στενό δεσμό μουσικής και στίχου, αντιλαμβανόμαστε τη δυσκολία ενός δασκάλου, αλλά πολύ περισσότερο ενός μαθητή στην κατανόηση της ουσίας του τραγουδιού, της ίδιας της ψυχής του δημιουργού.

Σύμφωνα με τον Νημά (χ.χ.), στο άρθρο του «*Το δημοτικό τραγούδι στη Μέση εκπαίδευση: προτάσεις για μια άλλη θεώρηση και διδακτική προσέγγιση*», κατά τη διδασκαλία του δημοτικού τραγουδιού γίνεται αναφορά στον τρόπο δημιουργίας του, στο τι είναι και τι δεν είναι δημοτικό τραγούδι και στα βασικά γνωρίσματα του, (δημοτικός στίχος, δημοτικός λόγος, δημοτική μουσική, συγκεκριμένη υπόθεση και περιεχόμενο, μελωδία κ.ά.). Επισημαίνονται τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά και μοτίβα δημοτικών τραγουδιών (ισομετρία του στίχου, άσκοπα ερωτήματα, θέμα του «αδύνατου», αρχαϊκά στοιχεία, τσακίσματα ή γυρίσματα, μέσα από παραδείγματα. Γίνεται επίσης λόγος για την τεχνική της έκφρασης των δημοτικών τραγουδιών (λιτότητα στην έκφραση και στην αφήγηση, ανθρωποποίηση του φυσικού κόσμου και των αγαπημένων αντικειμένων, αποδοχή της υπερβολής), τη γλώσσα, τα μετρικά στοιχεία, (ιαμβικό, τροχαϊκό και μεικτό), καθώς και τη σχέση τους με τα αρχαία δημοτικά τραγούδια. Ακόμα εξετάζεται και το παιγνίδισμα του λαϊκού τραγουδιστή με τα διάφορα «σταθερά» ή «αυτοσχέδια» τσακίσματα. Τέλος, εκτός των κειμενοκεντρικών προσεγγίσεων προτείνεται η διδασκαλία των δημοτικών τραγουδιών ως ενιαίων συνόλων: του κειμένου λόγου, της μελωδίας (μουσικής) τους και του χορού (κίνησης), για όσα τραγούδια είναι χορευτικά.

Ο Νημάς (χ.χ.) επίσης γράφει ότι « Τα δημοτικά τραγούδια δεν είναι μόνο ποίημα. Εκτός από λόγος που αποτελείται από έμμετρους στίχους, είναι και μελωδία αφού ο λόγος δημιουργίας του είναι να τραγουδιέται και να χορεύεται, μιας και τα περισσότερα από αυτά τα τραγούδια είναι χορευτικά. Όλα αυτά τα στοιχεία συνυπάρχουν από την ώρα που δημιουργείται. Δε γίνεται ποτέ μέχρι τώρα αναφορά στο τι είναι δημοτικό τραγούδι. Σήμερα σε μια εποχή που οι εταιρείες δίσκων ασελγούν πάνω στο δημοτικό τραγούδι, θεωρούμε επιβεβλημένο να ενημερώνονται επ' αυτού οι μαθητές. Πρέπει να μάθουν ότι, ό,τι συνοδεύεται από κάποιο λαϊκό όργανο (λύρα, κλαρίνο κ.τ.λ.), δεν είναι κατ' ανάγκη και δημοτικό τραγούδι. Το κλαρίνο άλλωστε, ως μουσικό όργανο, εισήχθη στην Ελλάδα τον 19^ο αι. και όντως ταυτίστηκε με τα περισσότερα στεριανά δημοτικά τραγούδια, ιδίως τα θεσσαλικά, τα ηπειρώτικα, τα ρουμελιώτικα και τα μοραϊτικά».

Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο έπαψαν να δημιουργούνται τραγούδια. Ότι τραγουδιέται ακόμα είναι δημιούργημα παλαιότερων χρόνων. Στις μέρες μας αρκετοί ερευνητές ασχολούνται με τη διδακτική των δημοτικών τραγουδιών και κάνουν κάποιες προτάσεις σχετικά με αυτό το θέμα.

Μία καινούρια προσέγγιση στη διδακτική των δημοτικών τραγουδιών για παράδειγμα, θα ήταν να διδάξουμε δημοτικά τραγούδια με σκοπό όχι μόνο να φέρουμε τους μαθητές σε επαφή με το λαϊκό πολιτισμό, αλλά και για να διδάξουμε ιστορικά γεγονότα.

Γιατί θεωρείται σημαντική η μελέτη του δημοτικού τραγουδιού;

Το μελοποιημένο δημοτικό τραγούδι είναι ένα πολύ σημαντικό μορφωτικό μέσο καθώς παρουσιάζει πλούσιο ποιητικό και γλωσσικό περιεχόμενο. Οι πληροφορίες που παρέχει είναι ουσιαστικής σημασίας ως έργα πνευματικής δημιουργίας του ελληνικού λαού, του ελληνικού λαϊκού πολιτισμού.

Η μελέτη του δημοτικού τραγουδιού μας παρέχει τη δυνατότητα να μελετήσουμε και να κατανοήσουμε θέματα που σχετίζονται με τον άνθρωπο ως ιστορική προσωπικότητα. Το παιδαγωγικό και μορφωτικό του περιεχόμενο πρέπει να αναζητηθεί σε σχέση με τη προοπτική που δίνει όσον αφορά την πνευματική καλλιέργεια και τη μόρφωση του ανθρώπου, στην κατανόηση, στην καλλιέργεια της πολιτιστικής κληρονομιάς και στην αυτογνωσία, μιας και το τραγούδι και ο χορός είναι διαδικασία γενετική. Φτιάχνεται μέσα στον άνθρωπο (Hughe, 2010:2).

Από τη νηπιακή ηλικία το παιδί έρχεται σε επαφή με το τραγούδι (νανουρίσματα-ταχαρίσματα) και μέσα από αυτό συσσωρεύει πληροφορίες για τη φύση, τη ζωή και τον κόσμο. Η γνώση του ελληνικού παραδοσιακού πολιτισμού μέσω του δημοτικού τραγουδιού συμβάλλει στην κατανόηση και καλλιέργεια ελληνικής πολιτιστικής συνείδησης. Η ποικιλία του δημοτικού τραγουδιού όσον αφορά το ποιητικό περιεχόμενο, τη μελωδία, τον τρόπο εκτέλεσης και τις ιδιαιτερότητες απεικονίζουν την ελληνική πολιτιστική ιστορία. Προβάλλουν την προφορική παράδοση, την ιστορία και τη θρησκεία.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω τα δημοτικά τραγούδια δημιουργήθηκαν από απλούς ανθρώπους για καθημερινούς ανθρώπους. Τα παραδοσιακά δημοτικά τραγούδια κρυπτογραφούν μία ευρεία σειρά τραγουδιών. Υπάρχει ένας στενός δεσμός

ανάμεσα στις ιστορίες και στα δημοτικά τραγούδια. Οι μπαλάντες, για παράδειγμα, λένε μία ιστορία και το δράμα σ' ένα τραγούδι μπορεί να είναι παντομίμα, λόγος ή εκτέλεση μέσα από κινήσεις έκφρασης (Van Der Merwe, 2007:185).

Η Van der Merwe (2007:190) πιστεύει ότι το τραγούδι, επομένως και το δημοτικό τραγούδι, ως ένα μουσικό κομμάτι παρακινεί το ενδιαφέρον στους μαθητές, τους ενθαρρύνει να εκφράσουν ελεύθερα ό,τι έχουν αποκομίσει από την ιστορία ενώ ταυτόχρονα δημιουργεί συνειρμούς. Όπως όλα τα τραγούδια, με τον ίδιο τρόπο μπορούν να αναλυθούν, να μεταφραστούν και να συγκριθούν μ' άλλες πηγές που αναφέρονται στο ίδιο θέμα και να παρουσιάσουν πως ήταν η ζωή σ' άλλο χρόνο και τόπο. Αντικατοπτρίζουν συναισθηματικές εμπειρίες που έχουν οι άνθρωποι της εποχής που δημιουργήθηκαν μέσα από τη μελωδία, την αρμονία και τους στίχους. Μπορούν να αποτελέσουν ιστορικά ντοκουμέντα, ιδιαίτερα όταν αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα (Goldberg, 2001:95, Turner-Bisset, 2001:124).

Επιπλέον, υψηλότερο επίπεδο σκέψης, όπως είναι για παράδειγμα η δημιουργικότητα, η ικανότητα ανάλυσης και σύνθεσης πληροφοριών, η ικανότητα σχεδιασμού και οργάνωση δράσεων, είναι όλα εφικτά όταν χρησιμοποιούμε το τραγούδι για να διδάξουμε ιστορία (Van Der Merwe, 2007:190).

Στη σύγχρονη εποχή, όσοι ασχολούνται με τη μελέτη της αξιοποίησης ενός τραγουδιού ως μέσου για τη διδασκαλία άλλων μαθημάτων και ιδιαίτερα της ιστορίας έφθασαν στο συμπέρασμα, ότι ακόμη και οι οποιεσδήποτε διαφορές ανάμεσα στα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις των δύο φύλων μειώνονται και οι επιτυχίες τους μπορούν να τροποποιηθούν προς το καλύτερο (Smithrim, 2005:124).

Πρόταση για τη χρήση του δημοτικού τραγουδιού ως μέσου διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας της Σκιάθου.

Η επαφή του παιδιού με το παραδοσιακό πολιτισμό ενισχύει τη θέση του σχολείου ως φυσικού διαδόχου μετάδοσης της παραδοσιακής μουσικής.

Μέχρι τώρα, στόχος της διδασκαλίας των δημοτικών τραγουδιών ήταν να μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσο έκφρασης και επικοινωνίας στην καθημερινή ζωή των παιδιών αλλά και στην ενίσχυση της διαχρονικότητας της ανθρώπινης δημιουργίας μέσα από διαδικασίες μάθησης.

Η παρούσα έρευνα και εργασία έχει σαν στόχο την αξιοποίηση των δημοτικών τραγουδιών μιας συγκεκριμένης τοπικής κοινωνίας για τη διδασκαλία της ιστορίας του τόπου τους.

Μέσω της αισθητικής προσέγγισης των δημοτικών τραγουδιών, την ανάλυση και επεξεργασία, στόχος μας είναι οι μαθητές όχι μόνο να γνωρίσουν το πολιτιστικό τους πλούτο και την ιστορία του τόπου τους αλλά και τα ιστορικά γεγονότα ή ιστορικές προσωπικότητες που υπήρξαν η αφορμή ή η πηγή έμπνευσης να δημιουργηθούν αυτά τα άσματα και να εκφράσουν τους ντόπιους κατοίκους μιας περιοχής.

Άνθρωποι των γραμμάτων, γεννημένοι και μεγαλωμένοι στη Σκιάθο, με ιδιαίτερη αγάπη για την πατρίδα τους έγραψαν αρκετές μελέτες και βιβλία για την ιστορία της Σκιάθου, όπως για παράδειγμα τα «Σκιαθίτικα» του Ι. Φραγκουλά, καθώς επίσης υπήρξαν αξιόλογες συλλογές και μελέτες για το σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι, όπως «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός – Δημώδη άσματα» του Γ. Ρήγα, με απώτερο σκοπό να διατηρηθεί και να μεταδοθεί η πολιτιστική κληρονομιά στους νεότερους.

Εκτός από το γνωστικό κομμάτι της διδακτικής μας παρέμβασης, θα δοθεί η ευκαιρία στους μαθητές να γίνουν ιστορικοί ερευνητές και μέσα από αυτή τη διαδικασία να κατανοήσουν πώς γράφεται η ιστορία. Ακολουθώντας επίσης κάποιες μεθόδους έρευνας, μετά από δική μας καθοδήγηση, θα γίνουν μικροί δημιουργοί – ποιητές, συνθέτοντας στίχους, σύμφωνα με τα μουσικά μοτίβα που θα επεξεργαστούν.

Επίσης, δημιουργώντας οι μαθητές ιστορία, θα εξασκήσουν την αφηγηματική τους ικανότητα προσαρμόζοντας το λόγο τους στο συγκεκριμένο αφηγηματικό είδος.

Η διδακτική μας παρέμβαση είναι μια εναλλακτική προσέγγιση διδασκαλίας της τοπικής ιστορίας, με τρόπο διερευνητικό και συνεργατικό και με τη χρήση του διαδικτύου για την αναζήτηση και αξιοποίηση των πληροφοριών.

Με τη συγκεκριμένη έρευνα γίνεται μία προσπάθεια να διαπιστώσουμε εάν μπορεί να υπάρξει ένα πάντρεμα της έρευνας και της γνώσης στους μαθητές, έχοντας ως κύριο στόχο να γνωρίσουν οι μαθητές την ιστορία του τόπου τους μέσα από τα σκιαθίτικα δημοτικά τραγούδια, τα οποία θα αποτελούν την πρωτογενή ιστορική πηγή γι αυτούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Ιστορία της Σκιάθου

Η Σκιάθος, νησί των βορείων Σποράδων έχει να παρουσιάσει μία πλούσια μακράιωνη ιστορία, όπως επιβεβαιώνεται από την αναφορά και την περιγραφή του νησιού στα συγγράμματα αρχαίων ιστορικών και γεωγράφων της εποχής, όπως ο Ηρόδοτος, ο Σκύλαξ ο Καρυανδέας και ο Ησύχιος ο Αλεξανδρινός.

Το όνομα του νησιού σύμφωνα με τον Επιφάνιο Δημητριάδη, Σκιαθίτη διδάσκαλος του Γένους, και μερικούς άλλους μελετητές, οφείλεται στη σκιά του όρους Άθωνα με το οποίο γειτονεύει (Φραγκουλάς, 1978:15).

Αλλά η εξήγηση, ότι η ονομασία του νησιού έχει σχέση με τη σκιά του Άθωνα, ανταποκρίνεται σε λαϊκή ετυμολογία του ονόματος και δεν είναι άξια λόγου. Σύμφωνα λοιπόν με κάποιους νεότερους λαογράφους, όπως το Σκιαθίτη γυμνασιάρχη Αποστολίδη Γεώργιο και το γερμανό γλωσσολόγο August Fick, το όνομα ετυμολογείται από τη σκιά που δημιουργούν τα πολλά δάση.

Η αρχαία πόλη Σκιάθος άρχισε ακριβώς από την τοποθεσία «Αϊ –Γιαννάκης» και απλωνόταν στο τμήμα που σήμερα ονομάζεται «Λιμνιά». Το 1790, στη θέση που ήταν άλλοτε η αρχαία πόλη, κοντά στο λιμάνι, είχαν εγκατασταθεί οι Λιμνιοί της Εύβοιας (Φραγκουλάς, 1978:35).

Το Μπούρτζι

Το Μπούρτζι, μία μικρή χερσόνησος που χωρίζει το λιμάνι σε δύο μέρη, ήταν φρούριο. Παλιά λεγόταν και «καστέλι του Αγίου Γεωργίου», εξαιτίας της μικρής εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου που υπήρχε σε αυτό. Το φρούριο ιδρύθηκε στα χρόνια της Ενετικής κατοχής του νησιού και είναι έργο των αδερφών Ανδρέα και Ιερεμία Γκίζι, οι οποίοι κατέλαβαν το νησί το 1207. Εκεί έκτισαν τη κατοικία τους και το φρούριο για την ασφάλεια της πόλης. Το φρούριο άλλοτε προστάτευε την πόλη και το λιμάνι. Το Μπούρτζι καταστράφηκε από τον Ενετό ναύαρχο Φραγκίσκο Μοροζίνη το 1660.

Κατά τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης, από τις ερειπωμένες επάλξεις του ο οπλαρχηγός Αγγελής Γάτσος αντιστάθηκε με γενναιότητα εναντίον του Τοπάλ πασά, ο οποίος τον Οκτώβριο του 1823 επιχείρησε να κάνει απόβαση στο νησί κατά τη επονομαζόμενη «Μάχη της Σκιάθου». Μετά την απελευθέρωση στη ανατολική πλευρά του χτίστηκαν ξύλινα παραπήγματα. Εκεί λειτούργησε το πρώτο λοιμοκαθαρτήριο του νησιού. Σήμερα στο Μπούρτζι σώζονται λίγα υπολείμματα από τα τείχη, καθώς επίσης διακρίνονται αριστερά και δεξιά του δρόμου που οδηγεί στην είσοδο του παλιού σχολείου οι θέσεις που βρίσκονταν η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και η δεξαμενή του φρουρίου. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα γκρεμίστηκαν όσα τμήματα του τείχους υπήρχαν μέχρι τότε. Καταμεσής ιδρύθηκε το 1906 το δημοτικό σχολείο με δωρεά του Ανδρέα Συγγρού και στην είσοδό του υψώνεται από το 1925 η προτομή του Αλ. Παπαδιαμάντη (Φραγκουλάς, 1978:37-39). Σήμερα το κτίριο χρησιμοποιείται ως κέντρο πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Το Κάστρο

Το Κάστρο είναι το φυσικό φρούριο μέσα στο οποίο υπήρχε η μεσαιωνική πόλη του νησιού. Βρίσκεται στο βόρειο άκρο του και απέχει τρεις ώρες περίπου με τα πόδια από τη σημερινή πόλη. Από τις τρεις πλευρές του προς τη θάλασσα, το Κάστρο είχε περιτείχισμα με πολεμίστρες. Άριστη όμως ασφάλεια έδινε η απόκρημνη και πανύψηλη ακτή του βράχου.

Οι κάτοικοι του Κάστρου επικοινωνούσαν με την ξηρά με μία κινητή, ξύλινη γέφυρα η οποία απλωνόταν επάνω από το χάσμα και ένωνε την πόλη με το αντικρινό ύψωμα της ξηράς. Όταν υπήρχε κίνδυνος, η γέφυρα συρόταν προς το εσωτερικό του φρουρίου και εμπόδιζε την είσοδο στους εχθρούς. Με βάση αυτά τα στοιχεία το Κάστρο πρέπει να ιδρύθηκε προ του 1453 και όσο η πειρατεία ήταν απλωμένη στη Μεσόγειο και στο Αιγαίο πέλαγος (Φραγκουλάς, 1978:43).

Τα σπίτια του Κάστρου ήταν χτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο και τα περισσότερα μικρά και σκοτεινά. Επίσης, υπήρχαν και οι απαραίτητες δεξαμενές για νερό. Αρκετά εκκλησιάκια και ένα τζαμί χωρίς μιναρέ από την εποχή της Τουρκοκρατίας κάλυπταν τις θρησκευτικές ανάγκες των κατοίκων, ενώ το νεκροταφείο βρισκόταν έξω από το Κάστρο κοντά στο εκκλησάκι της Αποτομής του Προδρόμου.

Το Κάστρο από τότε που ιδρύθηκε μέχρι το 1453 το εξουσίαζαν οι Βυζαντινοί. Στη συνέχεια τα ινία της εξουσίας τα ανέλαβαν δια της βίας οι Ενετοί μέχρι το 1538 και κατόπιν οι Τούρκοι μέχρι το 1821 με ένα μικρό διάστημα, κατά το 1660, που οι Ενετοί ξαναγίναν κύριοι του. Λόγω του περιορισμένου χώρου στο Κάστρο και των ληστρικών επιδρομών από τους πειρατές και τους κατακτητές (Ενετούς, Τούρκους και τους ληστές Λιάπιδες αργότερα) οι κάτοικοι ασφυκτιούσαν μέσα στην πόλη. Σαρακηνοί πειρατές, Τυνήσιοι, Αλγερινοί, Μαροκινοί αλλά και Χριστιανοί Σικελοί, Γενουάτες και Καταλανοί αποβιβάζονται στο νησί, άρπαζαν, κατέστρεφαν και σκλάβωναν άνδρες για να κωπηλατούν τα πλοία τους. Οι κάτοικοι του Κάστρου υπέφεραν πολύ από τους Ενετούς ως κατακτητές καθώς επίσης και από τους Λιάπιδες, τους επαναστάτες του Ολύμπου, που εγκαταστάθηκαν στο νησί στα χρόνια της ελληνικής επανάστασης μετά την αποτυχία της επανάστασης της Μακεδονίας (Φραγκουλάς, 1978:44-48).

Παρόλα αυτά όμως, οι Σκιαθίτες, αν και ήταν αποκλεισμένοι μέσα στο Κάστρο, μη μπορώντας να καλλιεργήσουν τα χωράφια τους, να βοηθήσουν τα ζώα τους ή και να βγουν στη θάλασσα να ψαρέψουν, κατάφεραν τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας να αποκτήσουν ένα μικρό εμπορικό ναυτικό και με τα ταξίδια και τον πλούτο μερικών απ' αυτούς να αλλάξουν κάπως τη ζωή τους. Όποτε καταλάγιαζαν οι επιδρομές από τους πειρατές, τα πλοία τους έφθαναν μέχρι την Αίγυπτο και τον Εύξεινο Πόντο. Αργότερα προσέφεραν πλοία και πληρώματα στο καταδρομικό στολίσκο του Νικοτσάρα και του Γιάννη Σταθά, αλλά και αργότερα στον αγώνα της Ανεξαρτησίας.

Για τη μόρφωση των παιδιών τους δεν έμειναν αδιάφοροι. Από χρόνια στο μοναστηράκι του Προδρόμου του Παρθένη δίδασκαν μορφωμένοι καλόγεροι.

Το Κάστρο εγκαταλείφθηκε το 1829. Τα σπίτια και τα εκκλησιάκια καταστράφηκαν, τα τείχη έπεσαν και η γέφυρα εξαφανίστηκε. Τα κτίσματα που διατηρήθηκαν ήταν οι δύο εκκλησίες της Γεννήσεως του Χριστού και του Αγίου Νικολάου καθώς επίσης και το μισοχαλασμένο εκκλησάκι της Παναγίας της Πρέκλας.

Κλεφταρματολοί

Μετά την κατάπνιξη του κινήματος των Ορλώφ, οι αρματολοί του Ολύμπου συνέχισαν τον αγώνα με καταδρομές στα τουρκικά παράλια και επιθέσεις εναντίον τουρκικών πλοίων. Ο Νικοτσάρας ήταν από τους πρώτους που παρουσιάστηκε στο Αιγαίο. Αυτός ξεσήκωσε τους Σκοπελίτες και τους Σκιαθίτες εναντίον των Τούρκων. Ενθουσιασμένοι οι νησιώτες από την ιδέα της ελευθερίας δέχονται αμέσως το κάλεσμα και αρνούνται να πληρώσουν τους φόρους και να στείλουν τους καθορισμένους ναύτες στον τουρκικό ναύσταθμο. Τότε ο Νικοτσάρας με σκιαθίτικα και σκοπελίτικα πλοία μεγάλωσε το στόλο του και κατάφερε να κάνει ναυτικές επιδρομές μέχρι και τον Ελλήσποντο. Η Υψηλή πύλη προσπαθώντας να ξαναφέρει την ηρεμία στα νησιά έστειλε απειλητικά μηνύματα. Στο μεταξύ ξανάρχεται στα νησιά ο Νικοτσάρας και ενώνεται με άλλους οπλαρχηγούς του Ολύμπου, οι οποίοι κυνηγημένοι από τον Αλή πασά είχαν καταφύγει στη Σκιάθο και στη Σκόπελο με τους στρατιώτες τους. Ανάμεσά τους και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ο Γιάννης Σταθάς, ο Γιώργος Τζαχίλας κ.ά.

Γενικός αρχηγός ορίστηκε ο Γιάννης Σταθάς με υπαρχηγό το Νικοτσάρα και μόνιμο ορμητήριο του στολίσκου η Σκιάθος. Τότε ακούσθηκε για πρώτη φορά το δίστιχο:

*«Στη Σκιάθο και στη Σκόπελο ποτέ κριτή δεν κρένει
Τα' είναι λημέρι του Σταθά, βίγλα του Νικοτσάρα»* (Ρήγας, 1958:228)

Πριν ξεκινήσουν τις επιχειρήσεις τους στο Αιγαίο, το Σεπτέμβριο του 1807, μετά τη συνθήκη του Τιλσίτ μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας, οι αρματολοί του Ολύμπου με αρχηγό το Γιάννη Σταθά, αφού μάζεψαν τα πλοία τους στη Σκιάθο, στο μοναστήρι του Ευαγγελισμού της Σκιάθου, έδωσαν τον όρκο της ελευθερίας μπροστά στην πρώτη ελληνική σημαία που είχε γαλανό φόντο και λευκό σταυρό, η οποία εκεί πρωτοκατασκευάστηκε και αντικατέστησε τη ρώσικη σημαία που μέχρι τότε είχε ο στολίσκος.

« Η πρώτη ελληνική σημαία »
Ιστορικό μουσείο, Μονή Ευαγγελισμού

Τον Ιούλιο του 1808 ο Νικοτσάρας σε μια απόβαση του στο Λιτόχωρο Μακεδονίας, σκοτώθηκε και θάφτηκε στη Σκιάθο. Μέχρι σήμερα ακούγεται στο νησί:

*«Και νεκρός που φοβέριζε και όλοι τον ετρέμαν
κείται σήμερα νεκρός στου Λεχουνιού το ρέμα».*

Οι αγώνες των οπλαρχηγών του Ολύμπου συνεχίστηκαν ως το 1816. Με το σταμάτημα των επαναστατικών κινημάτων οι Σκιαθίτες καθώς και οι Σκοπελίτες κλήθηκαν από τον Τοπάλ πασά σε ανάκριση για τη βοήθεια που πρόσφεραν στους επαναστάτες. Σ' αυτή τη δύσκολη στιγμή τους έσωσαν οι Σουμπάσηδες, όπως ονομάζονταν οι αρχιαστυνόμοι του νησιού.

Στα τέλη του 18^{ου} αι ήρθαν στη Σκιάθο και οι Λιμνιοί της Εύβοιας, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην παραλιακή αρχαία πόλη του νησιού. Αργότερα, όταν κηρύχτηκε η ελληνική επανάσταση, άφησαν τα σπίτια τους και κλείστηκαν γι' ασφάλεια στο Κάστρο (Φραγκουλάς, 1978:98).

Η Ναυτολογία - Ναυσιπλοΐα στη Σκιάθο

Οι νησιώτες και οι Σκιαθίτες ήταν υποχρεωμένοι να υπηρετούν και στον τουρκικό στόλο. Σε κάθε 10-20 σπίτια αναλογούσε και ένας ναύτης του οποίου η θητεία διαρκούσε κυρίως ένα χρόνο. Αργότερα, η υποχρεωτική αυτή ναυτολογία μετατράπηκε σε χρηματική εισφορά, «τα μελαχικά» και για την απαλλαγή πληρωνόταν στην αρχή 300 και έπειτα 120 γρόσια για το καθένα (Φραγκουλάς, 1978:85-91).

Το αίσθημα της ελευθερίας υπήρχε πάντοτε άσβεστο στους κατοίκους του νησιού. Έτσι στην περίοδο των Ορλωφικών, 100 ναύτες Σκιαθίτες και Σκοπελίτες που πολλοί είχαν προϋπηρετήσει στον τουρκικό στόλο με την υποχρεωτική ναυτολογία, ακολούθησαν το Ρώσο ναύαρχο Αλέξιο Ορλώφ, όταν ήρθε στα νησιά και το 1770 έλαβαν μέρος στη νικηφόρο ναυμαχία του Τσεσμέ. Επίσης, πολλούς Σκιαθίτες στρατολόγησε ο καταδρομέας Λάμπρος Κατσώνης, ο οποίος πήρε από το νησί πολλά πλοία. Σύμφωνα με το Φραγκουλά (1978:95), ο επίσκοπος Σκιάθου και Σκοπέλου Ματθαίος σε μια σημείωσή του γράφει ότι «από τα νησιά της ταπεινής μου επισκοπής ο Κατσώνης έλαβε και καράβια».

Παρ' όλες τις δοκιμασίες τους, οι Σκιαθίτες δε λησμόνησαν τη ναυτιλία που ήταν μια κληρονομιά από το μακρινό τους παρελθόν. Από τις αρχές του 18^{ου} αι. άρχισαν να ναυπηγούνται στο νησί μικρά πλοία στα οποία έβαζαν την τούρκικη σημαία και με το συνεταιρισμό πλοιάρχων και ναυτών έκαναν μεταφορές και εμπόριο στα κοντινά μέρη. Με την απελευθέρωση στη Σκιάθο ξανάζησε πάλι η ναυτιλία, η οποία αποτελούσε το σπουδαιότερο βιοποριστικό επάγγελμα για τους περισσότερους κατοίκους εκείνης της εποχής.

Ο Φραγκουλάς αναφέρει ότι από το «Βιβλίο του Δημοσίου Μνήμονος Σκιάθου» που βρίσκεται σήμερα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους μαθαίνουμε ότι την εποχή αυτή, 1833-1835, η Σκιάθος είχε 43 ιστιοφόρα πλοία, μεγάλα και μικρά, με τα περισσότερα να φέρουν ονόματα από την αρχαία ελληνική ιστορία. Το μεγαλύτερο από αυτά τα πλοία ήταν το μπρίκι «Παράδεισος» του Γεωργίου Ν. Χάνου, 167 κόρων, που ταξίδευε στην Τουρκία και την Αίγυπτο.

Ο συνδυασμός της ναυτιλίας με το εμπόριο, καθώς και το πνεύμα συνεταιρισμού μεταξύ πλοιάρχων και ναυτών είναι αποτελεσματικά. Πολλοί Σκιαθίτες πλοιοκτήτες με δικά τους έξοδα εξασφάλιζαν τα φορτία στα πλοία τους, αλλά και αρκετοί ξένοι έμποροι έρχονταν στο νησί και εκτελούσαν αυτοπροσώπως τις ναυλώσεις και τις εμπορικές τους δοσοληψίες.

Σε όλη την κατοπινή περίοδο ήταν πολλά τα Σκιαθίτικα καράβια, μάρκα, μπαρκαμπέστια, γολέττες, σκούνες, μπρίκια, λόβερ, μαστίγια, μπρατσέρες, τρεχαντήρια, τα οποία διέσχιζαν τις ελληνικές και ξένες θάλασσες. Το 1887 όλος ο ιστιοφόρος στόλος του νησιού έφθανε τα 110 πλοία, μεγάλα και μικρά. Η ναυτιλιακή αυτή ανάπτυξη κράτησε μέχρι το 1930 (Φραγκουλάς Ι., Επιφανιάδης Θ. & Ρήγα Π. 1995:154-155).

Η ναυπήγηση των περισσότερων πλοίων γινόταν στη Σκιάθο, γιατί στα πυκνά δάση της αφθονούσε η άγρια ξυλεία και ιδίως το αγριόπευκο, που είναι πολύ κατάλληλο υλικό για τη ναυπήγηση και φυσικά δεν έλειπαν από το νησί και οι άξιοι τεχνίτες. Τα ναυπηγεία της Σκιάθου, οι ταρσανάδες, που υπήρχαν από το τέλος του 18^{ου} αι. στον όρμο της Κεχριάς έγιναν ονομαστά για τα εμπορικά πλοία που κατασκεύαζαν. Οι πρωτομάστορες, αυτοδίδακτοι στην πλειοψηφία τους αλλά προικισμένοι με τεχνική ιδιοφυΐα, άφησαν εποχή στα χρόνια της ιστιοφόρου ναυτιλίας (Φραγκουλάς, 1978: 122-123).

Οι καλλιέργειες και οι αγροτικές ασχολίες των κατοίκων του νησιού

Για την γεωργία οι Σκιαθίτες δεν έδειξαν και τόσο ενδιαφέρον. Ήταν αφοσιωμένοι στη ναυτιλία. Οι επιδρομές των πειρατών και των κλεφτών, Τουρκαλβανών και ντόπιων, είχαν ως αποτέλεσμα να βγαίνουν με δυσκολία οι κάτοικοι από το φρούριο και να καλλιεργούν τη γη. Έτσι οι πολλές αγριελιές που υπήρχαν στο νησί έμεναν αμπόλιαστες και ακαλλιέργητες. Ενδιαφέρθηκαν όμως από την αρχή για την αμπελουργία. Με την απελευθέρωση πολλά ιστιοφόρα φόρτωναν κρασιά από το νησί για την Κων/πολη και Σμύρνη και άλλα μέρη. Γνωστό ήταν το μοσχάτο κρασί, ο ανθοσμίας, το περίφημο Αλυπιακό, όπως γράφει ο Α. Παπαδιαμάντης (1955:347) καθώς και το μαύρο κρασί.

Αργότερα, οι κάτοικοι μεγάλωσαν το ενδιαφέρον τους και για την καλλιέργεια της ελιάς. Σιτηρά στη Σκιάθο δεν καλλιεργούνταν, ενώ οι συκιάς και τα άλλα οπωροφόρα δέντρα ήταν λιγιστά.

Κεφάλαιο 5

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σκοπός

Η ερευνητική παρέμβαση που σχεδιάσαμε δεν είχε ως στόχο να διδάξουμε στους μαθητές το δημοτικό τραγούδι (κατηγορίες, χαρακτηριστικά, περιεχόμενο), αλλά να διαπιστωθεί εάν αξιοποιώντας ένα δημοτικό τραγούδι, μπορούμε να διδάξουμε ιστορία ξεφεύγοντας από την παραδοσιακή μέθοδο της αφήγησης ενός ιστορικού γεγονότος ή ενός θέματος, καθώς και πώς μπορεί το ίδιο το τραγούδι να αποτελέσει ιστορική πηγή και να βάλει τους μαθητές σε μία διαδικασία όπου θα βρουν μόνοι τους, μέσα από μία σειρά ερωτήσεων, τις πληροφορίες γι' αυτό.

Η υπόθεση εργασίας μας ήταν, εάν το δημοτικό τραγούδι ως διδακτικό εργαλείο μπορεί να παρακινήσει τους μαθητές να αποκτήσουν γνώση πάνω σ' ένα ιστορικό θέμα του τόπου τους, χωρίς να χρειάζεται ο δάσκαλος ή οι μαθητές να έχουν ιδιαίτερες γνώσεις στη μουσική.

Ειδικότεροι στόχοι αφορούν την εξοικείωση των μαθητών με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών, την προσέγγιση δευτερογενών πηγών και την άντληση πληροφοριών για να ερμηνεύσουν τα ιστορικά γεγονότα, η καλλιέργεια της αναλυτικής και συνθετικής ικανότητάς τους και η εκτίμηση για την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

Επιπλέον, η δημιουργία του νέου μαθησιακού περιβάλλοντος αποσκοπούσε στην επαφή των μαθητών με τον τεχνολογικό αλφαριθμητισμό ως «διαμεσολαβητή» στη μαθησιακή διαδικασία και τη διαμόρφωση δεξιοτήτων με νοητικό, γνωστικό, κριτικό, και επικοινωνιακό περιεχόμενο, στην ενεργό συμμετοχή των μαθητών και την ανάπτυξη κοινωνικών δεξιοτήτων μέσα σε συνεργατικό πλαίσιο (Κόκκινος, 2003: 33-37).

Συγκεκριμένα οι στόχοι μας, (παρόμοιοι με τους στόχους της έρευνας που εφάρμοσαν οι Van der Merwe και Smithgrim & Uritis), ήταν να δείξουμε:

- ✓ εάν η χρήση του δημοτικού τραγουδιού κινητοποιεί τους μαθητές
- ✓ εάν μπορεί να έχει απήχηση σε μεγαλύτερο αριθμό μαθητών, ακόμη και αυτών με μαθησιακές δυσκολίες
- ✓ εάν με τις δραστηριότητες που το συνοδεύουν μπορεί να διδάξει τη δημιουργική σκέψη, την επίλυση προβλημάτων, την ανάληψη ρίσκων, την ομαδική δουλειά και την επικοινωνία
- ✓ εάν βοηθούν το κάθε μαθητή να αποκτήσει περισσότερη και βαθύτερη γνώση στο ιστορικό θέμα που κάθε φορά επεξεργάζεται
- ✓ εάν μπορεί να δώσει την ευκαιρία σε κάθε παιδί να πετύχει και να αυξήσει την αυτοεκτίμησή του
- ✓ εάν βοηθά αυτούς που έχουν χαμηλή συγκέντρωση προσοχής (Elster, 2001:12).

Δείγμα (χαρακτηριστικά της τάξης)

Η έρευνά μας πραγματοποιήθηκε σε μαθητές της ΣΤ΄ τάξης του 1^{ου} δημοτικού σχολείου Σκιάθου το Μάιο του 2012. Το πλήθος των μαθητών ήταν δεκαοκτώ (18), έξι (6) αγόρια και δώδεκα (12) κορίτσια. Από αυτά, τα τρία κατάγονταν από την Αλβανία, ένα από την Αγγλία, ένα με πατέρα Έλληνα αλλά μητέρα Αγγλίδα, ένα από πατέρα Έλληνα και μητέρα Αυστριακή, και 12 παιδιά από την Ελλάδα. Οι δύο μαθήτριες από τις δώδεκα ήταν δύο χρόνια μεγαλύτερες από τα άλλα παιδιά (το πρώτο κορίτσι καταγόταν από την Αλβανία και το δεύτερο από την Αγγλία).

Σύμφωνα με την εκπαιδευτικό της τάξης το γνωστικό επίπεδο όλων των μαθητών του ΣΤ΄ σε γενικές γραμμές αλλά και στο μάθημα της ιστορίας ειδικότερα ήταν σχετικά καλό. Συγκεκριμένα ανέφερε, ότι στην τάξη υπήρχαν έξι άριστοι μαθητές και υπόλοιποι ήταν μέτριοι, ενώ δύο από αυτούς κάτω του μετρίου.

Από τα δεκαοκτώ παιδιά, αυτά τα δύο παρουσίαζαν προβλήματα συμπεριφοράς και μαθησιακές δυσκολίες. Συγκεκριμένα, ο ένας μαθητής είχε δείγματα ανωριμότητας, ενώ όταν άρχιζε να κουράζεται στο μάθημα παρουσίαζε ανησυχία και αντίδραση. Ο δεύτερος μαθητής, εξαιτίας κάποιων δύσκολων οικογενειακών καταστάσεων, δικαιολογούσε στον εαυτό του συμπεριφορές μικρότερων ηλικιών. Και τα δύο παιδιά κατά τη διάρκεια του μαθήματος σχολίαζαν τους άλλους συμμαθητές και αποτελούσαν τους κωμικούς της τάξης.

Σχετικά με το μαθησιακό τους επίπεδο, ο πρώτος μαθητής που αναφέρθηκε παραπάνω, παρουσίαζε προβλήματα στον γραπτό του λόγο. Χρησιμοποιούσε πολύ απλοϊκές προτάσεις με ορθογραφικά λάθη σε πολύ μεγάλο βαθμό. Στα προφορικά μαθήματα μπορούσε να μεταφέρει μόνο κάποια από αυτά που διδάχτηκε μέσα στην τάξη (π.χ. την ιστορία) ή μόνο ελλειπτικά κάποια παράγραφο από το μάθημα, συνήθως την πρώτη. Ο άλλος μαθητής έγραφε συνεχόμενες τεράστιες προτάσεις και επαναλάμβανε την ίδια έννοια. Παρουσίαζε αδυναμίες στον προφορικό λόγο (π.χ. κομπιάσματα, επαναλήψεις της ίδιας λέξης, κενά) και στην ανάγνωση.

Οι υπόλοιποι μαθητές σε γενικές γραμμές δεν δημιουργούσαν κανένα πρόβλημα συμπεριφοράς μέσα και έξω από την τάξη και κατά τη διάρκεια του μαθήματος ήταν συνεργάσιμοι.

Μέχρι τότε δεν είχαν μάθει να κατακτούν τη γνώση από εργασίες που θα έπρεπε να φέρουν εις πέρας ομαδοσυνεργατικά μέσα στην τάξη, αλλά η δασκάλα τους, τους έδινε κάποιες φορές θέματα που έπρεπε να δουλέψουν ερευνητικά σε ομάδες εκτός σχολείου.

Μέθοδος διδασκαλίας

Οι μέθοδοι διδασκαλίας που εφαρμόστηκαν σε όλο το πρόγραμμα ήταν η ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας, η διερευνητική-ανακαλυπτική, η διαλογική και συνθετική εργασία, στην οποία οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους, ερευνούν πληροφορίες, αξιολογούν και αποφασίζουν.

Μοιράζουμε σε έντυπη μορφή ή προτείνουμε σε ηλεκτρονικές διευθύνσεις κείμενα με τα ιστορικά γεγονότα ή πρόσωπα που θέλουμε να διδάξουμε και στίχους με δημοτικά τραγούδια που έχουν στοιχεία των ιστορικών γεγονότων που περιέχουν τα κείμενα που θα δώσουμε στους μαθητές. Επίσης, βάζουμε τη μουσική και τα τραγούδια

σε cd ή στον Η/Υ όταν επεξεργαζόμαστε ένα ιστορικό γεγονός ή ιστορική προσωπικότητα για να δημιουργήσουμε συνειρμούς.

Η εργασία σε ομάδες κρίθηκε αναγκαία προϋπόθεση για να επιτευχθούν οι μαθησιακοί, οι διδακτικοί και οι στόχοι της συνεργατικής μάθησης.

Μέθοδος συλλογής δεδομένων

Πριν την ερευνητική μας παρέμβαση, χρησιμοποιήσαμε ένα αρχικό ερωτηματολόγιο για τους μαθητές και ένα για την εκπαιδευτικό της τάξης, με σκοπό να διερευνήσουμε τις διαθέσεις των μαθητών σχετικά με το μάθημα της ιστορίας και το δημοτικό τραγούδι και να συλλέξουμε πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δείγματός μας. Στο τέλος του προγράμματος, οι μαθητές συμπλήρωσαν το *Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης*, ενώ η δασκάλα το *Φύλλο Παρατήρησης*, για να διαπιστώσουμε εάν πετύχαμε θετικότερα μαθησιακά αποτελέσματα σε σχέση με τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας.

Οι ερωτήσεις σε όλα τα ερωτηματολόγια και στο Φύλλο Παρατήρησης ήταν πολλαπλής επιλογής με σκοπό να διευκολυνθούν μαθητές και εκπαιδευτικός στην συμπλήρωσή τους, αλλά και ανοικτού τύπου που αποσκοπούσε στην ανίχνευση ιδεών σχετικά με το θέμα.

Διαδικασία

Η θεματική μας ενότητα ήταν «Κλέφτες και αρματολοί». Με αφορμή το κεφάλαιο της ιστορίας «Κλέφτες και αρματολοί» στη σελίδα 67 του βιβλίου της ΣΤ΄ τάξης, της ενότητας «Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ», οι μαθητές επεξεργάστηκαν ερωτήματα διερευνητικά και διαλογικά καθώς επίσης, εκτέλεσαν δραστηριότητες, ευελπιστώντας να εξασφαλίσουμε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη επιτυχία στους διδακτικούς στόχους που είχαν τεθεί.

Συγκεκριμένα, η έρευνα εφαρμόστηκε σε 2 διδακτικά τρίωρα και 4 διδακτικά δίωρα τις δύο τελευταίες εβδομάδες του Μαΐου του σχολικού έτους 2011-2012. Σε κάθε διδακτικό δίωρο, οι μαθητές καλούνταν να επεξεργαστούν ένα σχέδιο μαθήματος ομαδοσυνεργατικά. Επίσης, στην αρχή και στο τέλος του προγράμματος δόθηκε στους μαθητές και στη δασκάλα ένα ερωτηματολόγιο.

Αναλυτικότερα, το ερευνητικό εφαρμόστηκε για δύο εβδομάδες, από τρεις μέρες την κάθε εβδομάδα. Την πρώτη και την τελευταία μέρα το μάθημα έγινε την Πέμπτη (5^η), την έκτη (6^η) και την έβδομη (7^η) ώρα του ωρολογίου σχολικού προγράμματος (120 λεπτά). Τις υπόλοιπες μέρες, οι μαθητές μελέτησαν τα φύλλα εργασιών την έκτη (6^η) και την έβδομη (7^η) ώρα του ωρολογίου σχολικού προγράμματος (75 λεπτά το διδακτικό δίωρο).

Το πρώτο διδακτικό τρίωρο έγινε στο χώρο της αίθουσας της πληροφορικής. Στην αρχή χωρίσαμε τους μαθητές σε έξι (6) ομάδες των τριών ατόμων (18 μαθητές). Η επιλογή των μαθητών σε κάθε ομάδα έγινε με τη βοήθεια της δασκάλας φροντίζοντας σε κάθε ομάδα να υπάρχει ένας «δυνατός» και ένα «αδύναμος» μαθητής. Κάθε ομάδα είχε μπροστά της έναν υπολογιστή και ακουστικά. Σε κάθε υπολογιστή είχαμε περασμένα τα φύλλα εργασιών που επεξεργάζονταν κάθε φορά οι μαθητές και τα μουσικά κομμάτια (επιλεγμένα έντεχνα και δημοτικά τραγούδια). Τα φύλλα

εργασιών δόθηκαν και σε έντυπη μορφή στους μαθητές και τη δασκάλα (ένα για τον καθένα χωριστά).

Η δασκάλα των παιδιών ήταν παρούσα σε όλη τη διάρκεια του ερευνητικού προγράμματος και είχε στη διάθεσή της και αυτή έναν υπολογιστή όπου είχαμε περασμένα τα σχέδια μαθήματος στα οποία αναφέρονταν αναλυτικά οι γενικοί και ειδικοί διδακτικοί στόχοι, τα φύλλα εργασιών και τα μουσικά κομμάτια. Επιπλέον, είχε και αυτή μπροστά της σε έντυπη μορφή τα φύλλα εργασιών που είχαν οι μαθητές και το πρώτο ερωτηματολόγιο που θα έπρεπε να συμπληρώσει. Το ερωτηματολόγιο περιείχε ερωτήσεις που αφορούσαν τα χαρακτηριστικά της τάξης.

Το 1^ο διδακτικό τρίωρο πριν ξεκινήσει το μάθημα, είχαμε φροντίσει να μοιραστούν και να τοποθετηθούν μπροστά σε κάθε υπολογιστή, σε έντυπη μορφή, τρία φύλλα εργασιών (ένα για κάθε μαθητή και ίδια για όλες τις ομάδες) και ένα ερωτηματολόγιο το οποίο συμπλήρωσαν την πρώτη διδακτική ώρα οι μαθητές και η δασκάλα του τμήματος. Συνεχίσαμε στο επόμενο διδακτικό δίωρο καλώντας τους μαθητές να επεξεργαστούν τα φύλλα εργασιών, έχοντας ως κύριο στόχο να κατανοήσουν οι μαθητές τη διαφορά ανάμεσα στα έντεχνα και τα δημοτικά τραγούδια.

Τα φύλλα εργασιών περιείχαν: α) τους στίχους των δημοτικών και των έντεχνων τραγουδιών και β) τα ερωτήματα. Οι μαθητές καλούνταν να διερευνήσουν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας, δηλαδή την προφορική και κατόπιν γραπτή καταγραφή των σχολίων μεταξύ των μελών της ομάδας, να συνθέσουν τα γραπτά τους κείμενα (όποια ομάδα θέλει γράφει το κείμενο σε word). Αναλυτικότερα, αφήσαμε τους μαθητές να διαβάσουν τους στίχους των έντεχνων τραγουδιών και κατόπιν βάλουμε να ακούσουμε τα τραγούδια όλοι μαζί. Όποιος μαθητής ήθελε μπορούσε να τα ακούσει ξανά με τα ακουστικά. Έπειτα, επεξεργαστήκαμε διαλογικά στην ολομέλεια τα ερωτήματα που συνόδευαν τα τραγούδια, τα οποία οι μαθητές τα είχαν μόνο σε ηλεκτρονική μορφή.

Στη συνέχεια, αφήσαμε τα παιδιά να δουλέψουν ομαδοσυνεργατικά τα φύλλα εργασιών. Τα τελευταία δεκαπέντε λεπτά του μαθήματος παρουσίασαν τα γραπτά τους κείμενα (ένας από κάθε ομάδα ανέλαβε να διαβάσει την εργασία τους). Ακολούθησε σύντομη συζήτηση και αξιολόγηση των εργασιών από την ολομέλεια.

Στο 2^ο διδακτικό δίωρο, ο χώρος διδασκαλίας ήταν η αίθουσα προβολών. Μοιράσαμε στους μαθητές τα ίδια φύλλα εργασιών με τις ερωτήσεις που θα κάναμε για να επεξεργαστούμε την ηχητική και εικονική πηγή. Με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του προβολέα βάλουμε να ακουστούν τα τραγούδια και παρουσιάσαμε τους πίνακες ζωγραφικής. Μετά από κάθε παρουσίαση γινόταν ο σχολιασμός (με την τεχνική του καταιγισμού ιδεών) και η διερεύνηση με τις ερωτήσεις που υπάρχουν στα φύλλα εργασιών. Αυτό το δίωρο μαζί με το πρώτο δίωρο των έντεχνων και δημοτικών τραγουδιών αποτέλεσε την αφόρμηση του προγράμματος.

Αναλυτικότερα, πρώτα μοιράσαμε τα φύλλα εργασιών. Κατόπιν ακούσαμε το τραγούδι «Κορόιδο Μουσολίνι» και κάναμε ερωτήσεις που υπήρχαν στα φύλλα εργασιών που είχαν μοιραστεί στους μαθητές.

Ακολούθησε το τραγούδι «Ο δρόμος» και επαναλάβαμε τις ίδιες ερωτήσεις. Μετά βάλουμε στα παιδιά να ακούσουν ένα ιστορικό δημοτικό τραγούδι και το σχολιάσαμε καλώντας τους μαθητές να απαντήσουν προφορικά στις ερωτήσεις του φυλλαδίου εργασιών. Στη συνέχεια, παρουσιάσαμε με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή τέσσερις πίνακες ζωγραφικής σχετικά με τους κλέφτες και αρματολούς τους οποίους οι μαθητές περιγράψανε και σχολίασαν με βάση τις ερωτήσεις του φυλλαδίου που συνόδευαν κάθε πίνακα.

Στο 3^ο και 4^ο διδακτικό δίωρο, ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος ήταν η αίθουσα υπολογιστών. Οι μαθητές ήταν χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων. Σύνολο έξι ομάδες. Κάθε ομάδα είχε τον δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Μοιράσαμε στους μαθητές τα φύλλα εργασιών, τα οποία περιείχαν: α) τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών (πρωτογενής πηγή για τους μαθητές), β) οκτώ κύκλους δραστηριοτήτων, τους οποίους οι μαθητές θα διερευνούσαν ομαδοσυνεργατικά εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας. Αφήσαμε τους μαθητές να διαβάσουν τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών που υπήρχαν στα φύλλα εργασιών. Ακούσαμε όλοι μαζί τη μουσική εκτέλεση των δημοτικών τραγουδιών και οι ομάδες δούλεψαν με την τεχνική της χιονοστιβάδας τα φύλλα εργασιών. Η κάθε ομάδα είχε τους στίχους των τραγουδιών και μελοποιημένα τα τραγούδια στον υπολογιστή, καθώς επίσης και το κείμενο του σχολικού εγχειρίδιου της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης. Όποτε και όποιος μαθητής ήθελε, μπορούσε να ακούσει ξανά τα τραγούδια κατά τη διάρκεια της επεξεργασίας των φυλλαδίων με τα ακουστικά. Στο τέλος, η κάθε ομάδα παρουσίασε στην ολομέλεια τα σχόλια της και έγινε η σύνθεση και εξαγωγή συμπερασμάτων. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος, ο ρόλος του δασκάλου ήταν βοηθητικός και καθοδηγητικός.

Στο 5^ο διδακτικό δίωρο, ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος ήταν η αίθουσα υπολογιστών και το μάθημα αφορούσε τη ζωή των κλεφτών και αρματολών στη Σκιάθο (τοπική ιστορία). Οι μαθητές αυτή τη φορά καλούνταν να επεξεργαστούν θέματα της τοπικής ιστορίας που είχαν σχέση με την παρουσία των κλεφτών και αρματολών στο νησί τους. Και πάλι ήταν χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων, που η καθεμία είχε το δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή. Πριν μοιράσουμε τα φύλλα εργασιών, ζητήσαμε έναν μαθητή από κάθε ομάδα να πλησιάσει και να επιλέξει ένα κομμάτι χαρτιού από περιοδικό. Το σύνολο των κομματιών ήταν έξι, ένα για κάθε ομάδα, τα οποία συνέθεταν τρεις σελίδες ενός περιοδικού. Επάνω σε κάθε κομμάτι αναγράφονταν το θέμα που θα επεξεργάζοταν η κάθε ομάδα. Επιλέχθηκε αυτός ο τρόπος καταμερισμού ιστορικών θεμάτων ως δικαιότερος.

Μοιράσαμε σε κάθε ομάδα ένα φάκελο που περιείχε α) τα φύλλα εργασιών, τα οποία δεν ήταν ίδια για όλες τις ομάδες, αφού ανά δύο ομάδες θα επεξεργάζονταν το ίδιο ιστορικό θέμα έχοντας ως πρωτογενή πηγή δύο δημοτικά τραγούδια εκ των οποίων το ένα ήταν σκιαθίτικο. Άρα, σ' αυτό το διδακτικό δίωρο τα παιδιά επεξεργάστηκαν τρία φύλλα εργασιών.

Τα φύλλα εργασιών περιείχαν: α) τους στίχους των δημοτικών των άλλων τραγουδιών (πρωτογενής πηγή για τους μαθητές), β) φωτοτυπίες των ιστορικών κειμένων από τα βιβλία του Ι. Φραγκουλά «Σκιαθίτικα», Α. Γ. Ρήγα «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός» και των Γ. & Ν. Σταματά «Το Κάστρο της Σκιάθου», γ) πέντε κύκλους ερωτημάτων τους οποίους οι μαθητές θα διερευνούσαν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας. Στο τέλος, η κάθε ομάδα έπρεπε να γράψει ένα κείμενο με όλες τις πληροφορίες που συγκέντρωσε, τους στίχους ενός δικού τους τραγουδιού το οποίο θα «πατούσε» στη μελωδία του σκιαθίτικου δημοτικού τραγουδιού και μία ζωγραφιά. Οι εργασίες παρουσιάστηκαν στο 6^ο διδακτικό δίωρο.

Επειδή οι δραστηριότητες των φυλλαδίων ήταν πολλές, και κάποια παιδιά το προηγούμενο διδακτικό δίωρο είχαν δυσκολευτεί να συνεργαστούν με τα μέλη της ομάδας τους, εφαρμόστηκε η τεχνική της διαφοροποίησης στη διδασκαλία. Κάθε μέλος της ομάδας, ανάλογα με το μαθησιακό του επίπεδο (δυνατός, μέτριος ή αδύναμος μαθητής) αναλάμβανε εκείνη τη δραστηριότητα του φυλλαδίου που θα μπορούσε να φέρει εις πέρας με μεγαλύτερη επιτυχία.

Βοηθήσαμε την κάθε ομάδα να κάνει καταμερισμό των εργασιών και κατόπιν τους αφήσαμε να διαβάσουν τα φωτοτυπημένα ιστορικά κείμενα που δίνονταν από τα

ανωτέρω βιβλία και τα φύλλα εργασιών με ένα ιστορικό δίστιχο στο φύλλο με τα τραγούδια.

Τα παιδιά μπορούσαν να περιηγηθούν στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που προτεινόταν. Η κάθε ομάδα είχε στη διάθεσή της τους στίχους των τραγουδιών και μελοποιημένα τα τραγούδια στον υπολογιστή.

Οι εργασίες τους παρουσιάστηκαν στην ολομέλεια, για σύγκριση, συζήτηση και αξιολόγηση στο 6^ο δώρο του προγράμματος, αφού χρειάστηκε ακόμη ένα δώρο από αυτό που αρχικά προβλέψαμε για την ολοκλήρωση της διδακτικής ενότητας.

Το 6^ο διδακτικό δώρο ήταν και το τελευταίο της έρευνας. Το μάθημα έγινε στην αίθουσα προβολών. Αυτό το δώρο ξεκίνησε με την παρουσίαση των γραπτών κειμένων των μαθητών που είχαν γράψει τα προηγούμενα μαθήματα. Κάθε ομάδα με τη βοήθεια του υπολογιστή και του προβολέα παρουσίασε το ιστορικό τους κείμενο. Μετά από κάθε παρουσίαση έγινε σχολιασμός, συζήτηση και η αξιολόγηση από τους μαθητές και το δάσκαλο. Κατόπιν παρουσίασαν τους θεατρικούς διαλόγους, τους στίχους που είχαν γράψει σχετικά με το ιστορικό θέμα που είχαν επεξεργαστεί και τις ζωγραφιές τους. Το πρόγραμμα τελείωσε με το χορό της «Καμάρας» (σκιαθίτικος χορός), στον προαύλιο χώρο του σχολείου.

Προβλήματα κατά τη διάρκεια της έρευνας

Η έρευνα διεξήχθη σε έξι (6) διδακτικά δώρα συν ένα ακόμη για να συμπληρωθούν τα ερωτηματολόγια, σε διάστημα έξι (6) ημερών, δύο βδομάδες πριν λήξει η σχολική χρονιά. Οι ώρες που παραχωρήθηκαν για την επεξεργασία των εργασιών ήταν και τις έξι μέρες οι δύο τελευταίες διδακτικές ώρες, οπότε οι μαθητές δεν είχαν στη διάθεση τους ενενήντα (90) λεπτά για να δουλέψουν αλλά εβδομήντα πέντε (75). Επιπλέον, τα παιδιά δεν είχαν προηγούμενη εμπειρία από την ομαδοσυνεργατική μέθοδο διδασκαλίας και έτσι στην αρχή υπήρξε μία έντονη ανησυχία και αμηχανία από τη μεριά τους, μέχρι να καταλάβουν πώς θα έπρεπε να εργαστεί το καθένα. Όπως γίνεται πάντα, σε όλες τις ομάδες, υπήρχαν διαμαρτυρίες για εκείνους τους μαθητές που δεν συμμετείχαν ή δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν το ίδιο στις εργασίες.

Επειδή τα παιδιά δεν ήταν εξοικειωμένα σε αυτό τον τρόπο διδασκαλίας (παρόλα αυτά, εύκολα προσαρμόστηκαν και συνεργάστηκαν), χάσαμε κάποιο χρόνο στην αρχή του πρώτου διδακτικού δώρου μέχρι να εξηγηθεί η όλη διαδικασία της ομαδοσυνεργατικής και διερευνητικής μεθόδου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην προλάβουν όλες οι ομάδες να συνθέσουν ένα μικρό κείμενο με τις πληροφορίες που είχαν καταγράψει απαντώντας στις ερωτήσεις του φυλλαδίου εργασιών, ενώ το τρίτο δώρο της έρευνας όλες οι ομάδες, δεν πρόλαβαν να φέρουν εις πέρας τις δραστηριότητες στο προβλεπόμενο χρόνο και χρειάστηκαν άλλο ένα δώρο για να ολοκληρώσουν τις εργασίες τους. Επίσης, όπως ήταν αναμενόμενο, υπήρχε συσσωρευμένη κούραση από τις υποχρεώσεις όλης της σχολικής χρονιάς αλλά και της κάθε ημέρας.

Έτσι λοιπόν, για να μειώσουμε το βαθμό αμηχανίας κάποιων αδύναμων μαθητών και για να βοηθήσουμε στη συνεργασία τους με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τους, το πέμπτο διδακτικό δώρο εφαρμόστηκε διαφοροποιημένη διδασκαλία. Δηλαδή, ο καθένας στην ομάδα του ανάλογα με το μαθησιακό του επίπεδο ανέλαβε μία δραστηριότητα.

Κεφάλαιο 6

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ, ΤΩΝ ΦΥΛΛΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ, ΔΙΔΑΚΤΙΚΑ ΥΛΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑ.

Σχέδιο μαθήματος (Αφόρμηση 1): Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια

Το πρώτο διδακτικό τρίωρο, μετά τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου από τους μαθητές και τη δασκάλα, οι μαθητές επεξεργάστηκαν το σχέδιο μαθήματος: *Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια* (βλ. παράρτημα 1, σελ 84).

Οι γενικοί σκοποί του πρώτου μαθήματος ήταν οι μαθητές να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης, με την ποιητική γλώσσα, με τα στοιχεία δομής, περιεχομένου και ύφους και να απολαύσουν αισθητικά τα τραγούδια και το λόγο τους ως τέχνη. Ειδικότερα, τα παιδιά καλούνταν να κατανοήσουν τι είναι το δημοτικό τραγούδι, σε τι διαφοροποιείται ένα δημοτικό από ένα έντεχνο τραγούδι, να γνωρίσουν κάποια από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δημοτικού τραγουδιού και να προσεγγίσουν την έννοια του ρυθμού και της μουσικότητας στην ποίηση. Επίσης, να εξοικειωθούν με την τεχνική της ομοιοκαταληξίας και να εμπλουτίσουν και καλλιεργήσουν τη γλώσσα τους.

Η διδακτική προσέγγιση του μαθήματος έγινε διαλογικά και στη συνέχεια διερευνητικά. Οι μαθητές δούλεψαν ομαδοσυνεργατικά με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών, όπου ανέλαβαν ρόλους, ερεύνησαν πληροφορίες, αξιολόγησαν και αποφάσισαν τι θα καταγράψουν ως κείμενο.

Τα μέσα διδασκαλίας που χρησιμοποιήσαν ήταν ο ηλεκτρονικός υπολογιστής(word), τα τραγούδια (σε cd και στον υπολογιστή) και τα φύλλα εργασιών.

Φύλλα εργασιών : Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια

Το φύλλο εργασιών του μαθήματος, *Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια*, είναι ένα τετρασέλιδο όπου οι δύο πρώτες σελίδες είναι χωρισμένες σε πέντε μέρη ερωτήσεων που αφορούν το κάθε τραγούδι χωριστά και οι δύο τελευταίες έχουν τα τραγούδια που επεξεργαζόμαστε.

Το Α΄ μέρος των ερωτήσεων αφορά το περιεχόμενο του τραγουδιού, σε τι σκοπεύει το τραγούδι, ποιες πληροφορίες περιέχει, ποια συναισθήματα προκαλούνται στον ακροατή και ποια αξία έχει το τραγούδι στον ακροατή/σ' εκείνον που το τραγουδά;

Το Β΄ Μέρος των ερωτήσεων έχει σχέση με τη μουσική των τραγουδιών. Οι μαθητές καλούνται να απαντήσουν αν η μουσική του τραγουδιού είναι πρωτότυπη ή παρμένη από κάποιο γνωστό τραγούδι, αν είναι γρήγορη, αργή, βαρετή, μονότονη, μελωδική κτλ., αν ο ρυθμός επιδρά στον ακροατή κατά ιδιαίτερο τρόπο, τι αισθάνεται όταν ακούει το τραγούδι και αν η επιλογή των οργάνων έχει κάποια σημασία.

Το Γ΄ Μέρος, αφορά το λεξιλόγιο και την ηχητική των λέξεων. Γίνονται ερωτήσεις σχετικά με το ποιες λέξεις τους κάνουν εντύπωση και για ποιο λόγο, αν νομίζουν ότι ταιριάζουν στο τραγούδι και γιατί, αν υπάρχουν κάποιες λέξεις που τους

είναι άγνωστες και αν ναι, να ψάξουν στο λεξικό με τη βοήθεια της δασκάλας τους, καθώς επίσης, εάν παρατήρησαν να υπάρχουν κάποιες λέξεις στο τραγούδι που όταν τις ακούνε μοιάζουν μεταξύ τους να τις αναφέρουν.

Στο Δ΄ Μέρος οι μαθητές ερωτώνται αν όλα αυτά που περιγράφονται στους στίχους των τραγουδιών μπορούν να συμβούν στην πραγματικότητα και τους ζητείται να βρουν τους στίχους που αναφέρουν υπερβολές και εξωπραγματικές καταστάσεις.

Τέλος, στο Ε΄ Μέρος ζητείται από τους μαθητές να γίνουν μικροί δημοσιογράφοι και να γράψουν σε ένα κείμενο τα στοιχεία και τις πληροφορίες που συγκέντρωσαν και να τις παρουσιάσουν στην τάξη.

Τα τραγούδια των οποίων οι στίχοι είναι τυπωμένοι στις δύο τελευταίες σελίδες είναι:

- Ένας αϊτός περήφανος (δημοτικό)
- Η κυρα-Φροσύνη (ιστορικό δημοτικό)
- Η Μάγια (Ο. Ελύτης – μουσική: Μ. Θεοδωράκης)
- Τα Τζιτζίκια (Ο. Ελύτης – μουσική: Λ. Κοκότου) (βλ. παράρτημα 1, σελ.89)

Σχέδιο μαθήματος 1 της ενότητας: Κλέφτες και αρματολοί – (Αφόρμηση 2)

Το δεύτερο διδακτικό δίωρο οι γενικοί διδακτικοί στόχοι αφορούσαν την καλλιέργεια θετικού ψυχολογικού κλίματος και την πρόκληση του ενδιαφέροντος των μαθητών, καθώς επίσης και τη διερεύνηση πρότερων γνώσεων/αντιλήψεων τους. Οι μαθητές έπρεπε να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών, προσεγγίζοντας πρωτογενείς πηγές και αντλώντας από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα.

Ακόμη, έπρεπε να εξοικειωθούν με την άντληση ιστορικών δεδομένων από μία ηχητική πηγή και να συνειδητοποιήσουν ότι ένα τραγούδι και συγκεκριμένα το δημοτικό ή μια εικόνα μπορούν να αποτελέσουν ιστορική πηγή. Επιπλέον, μέσω της παρατήρησης της εικόνας ή διαφορετικών εικόνων, ως ιστορικών πηγών, και ενός μουσικού κομματιού, να μάθουν να αξιοποιούν τα εικαστικά και ηχητικά στοιχεία, ώστε να διατυπώνουν προσωπικά συμπεράσματα.

Ειδικότερα όμως, τέθηκαν οι εξής στόχοι: α) οι μαθητές να ανακαλούν προηγούμενη γνώση*, β) να περιγράφουν λεκτικά εικονικές και ηχητικές πηγές, γ) να διατυπώνουν υποθέσεις, δ) να χρησιμοποιούν πηγές για την άντληση πληροφοριών και ε) να συνδέουν την ιστορία με το τραγούδι.

Η μάθηση έγινε διερευνητικά και διαλογικά από τους μαθητές, με τις ερωτήσεις που υπήρχαν στα φύλλα εργασιών. Τα μέσα διδασκαλίας και το υλικό που χρησιμοποιήθηκαν ήταν ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, ο προβολέας, τρία τραγούδια («Κορόιδο Μουσολίνι», «Ο δρόμος», ένα ιστορικό δημοτικό τραγούδι), πίνακες ζωγραφικής και τα φύλλα εργασιών.

---

*Οι μαθητές είχαν διδαχτεί την ενότητα «Κλέφτες και αρματολοί» το πρώτο σχολικό τρίμηνο.

Φύλλα εργασιών : Κλέφτες και αρματολοί - Αφόρμηση

Το φύλλο εργασιών του μαθήματος, *Κλέφτες και αρματολοί* (βλ.παράρτημα1, σελ. 91) είναι ένα τετρασέλιδο, όπου στην πρώτη σελίδα υπάρχει μία δραστηριότητα για τους μαθητές, η οποία επαναλαμβάνεται τρεις φορές. Στην αρχή ζητάμε από τα παιδιά να ακούσουν το τραγούδι «*Κορόιδο Μουσολίνι*» (από την εθνική γιορτή του ΟΧΙ), και να απαντήσουν στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Αναγνωρίζεις αυτό το τραγούδι;
- Κάθε πότε το ακούμε;
- Σε ποιο ιστορικό γεγονός αναφέρεται;
- Πες μας με λίγα λόγια τι μας λέει.
- Ποιος είναι ο δημιουργός του;
- Πού και πότε δημιουργήθηκε;
- Ποιος υπήρξε ο σκοπός της δημιουργίας του;
- Τι αισθάνεσαι όταν το ακούς;
- Σε ποιους απευθυνόταν και σε ποια κατάσταση βρίσκονταν αυτοί;
- Για ποιο λόγο συνεχίζουμε να το τραγουδούμε ή να το ακούμε σήμερα;

Αυτή η διαδικασία επαναλαμβάνεται με το τραγούδι «*Ο δρόμος*»(από τη γιορτή του Πολυτεχνείου) και το δημοτικό τραγούδι της «*Κλεφτουριάς τα βάσανα*» (από την εθνική γιορτή της 25^η Μαρτίου).

Στη δεύτερη σελίδα δίνεται σε φωτοτυπία ένας πίνακας ζωγραφικής σχετικός με τη ζωή των κλεφτών και αρματολών (ο οποίος ταυτόχρονα προβάλλεται στον άσπρο πίνακα της αίθουσας προβολών όπου γίνεται το μάθημα) και οχτώ ερωτήσεις (τις οποίες οι μαθητές πρέπει να απαντήσουν προφορικά αφού πρώτα τον παρατηρήσουν προσεχτικά):

- Περιγράψτε τι κάνουν οι άνθρωποι, καθώς και τα αντικείμενα που υπάρχουν.
- Σε ποια εποχή του χρόνου αναφέρεται;
- Γιατί ο ζωγράφος ζωγράφισε σε αυτή τη στάση και με αυτή την έκφραση τα πρόσωπα των ηρώων στον πίνακα;
- Γιατί ο ζωγράφος επέλεξε να ζωγραφίσει τα πρόσωπα του πίνακα σε ένα χώρο με κομμάτια από αρχαία αγάλματα και κολόνες;
- Μπορείς με λίγα λόγια να περιγράψεις την ιστορία που αναπαριστάνει αυτός ο πίνακας;
- Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι;
- Σε ποια χρονική περίοδο νομίζετε ότι αναφέρεται ο πίνακας;
- Ποιος ήταν ο στόχος του ζωγράφου;

Στην τρίτη και τέταρτη σελίδα, δίνονται σε φωτοτυπία τρεις ακόμη πίνακες ζωγραφικής, εκ των οποίων οι δύο είναι από το βιβλίο ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης, σχετικοί με το θέμα που επεξεργαζόμαστε. Τα παιδιά παρατηρούν και σχολιάζουν διαλογικά τον κάθε πίνακα χωριστά.

Σχέδιο μαθήματος 2: Κλέφτες και αρματολοί

Το τρίτο και τέταρτο διδακτικό δίωρο, οι γενικοί διδακτικοί στόχοι για ακόμη μία φορά αφορούσαν την εξοικείωση με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών, την προσέγγιση πρωτογενών πηγών και την άντληση πληροφοριών για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα, την καλλιέργεια αναλυτικής και συνθετικής ικανότητας, και την εκτίμηση μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε ομάδες για την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

Οι ειδικοί στόχοι του μαθήματος ήταν οι μαθητές να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ζωή των κλεφτών και αρματολών στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, να κατανοήσουν, ότι η δράση της ιστορικής κατηγορίας προσώπων που μελετούσαν εξαρτήθηκε από συγκεκριμένους παράγοντες του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έζησαν, να κάνουν υποθέσεις με βάση πρωτογενείς πηγές και να εξαγάγουν συμπεράσματα από το συσχετισμό των πληροφοριών διαφορετικών πηγών, να διατυπώσουν ερωτήματα καθώς επίσης να γίνει μια εισαγωγή στη σχέση της ιστορικής ενότητας *Κλέφτες και αρματολοί* και την τοπική ιστορία. Επίσης, να εντοπίσουν τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή άλλης πηγής που τους δίνεται προς εξέταση, να εντοπίσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στο περιεχόμενο και αφετέρου ανάμεσα στην οπτική δύο ή περισσότερων πηγών, να αποκτήσουν την ικανότητα της ανάγνωσης χαρτών και να αποκτήσουν την ικανότητα συνδυασμού γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων.

Η διδακτική προσέγγιση έγινε με τη διερευνητική – ανακαλυπτική μάθηση, τη συνθετική εργασία όπου μέσω της εμπλοκής τους σε ένα περιβάλλον έντονης κοινωνικής αλληλεπίδρασης ανακαλύπτουν απαντήσεις στα ερωτήματα και την ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας.

Τα μέσα διδασκαλίας και το υλικό που χρησιμοποιήθηκαν ήταν ο Η/Υ, το σχολικό εγχειρίδιο της ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης, τρία δημοτικά τραγούδια, χάρτες, ηλεκτρονικές διευθύνσεις που τους προτείνονται σε κάποιες δραστηριότητες και τα φύλλα εργασιών.

Φύλλα εργασιών : Κλέφτες και αρματολοί

Το φύλλο δραστηριοτήτων της ενότητας *Κλέφτες και αρματολοί* (βλ. παράρτημα 1, σελ. 98) αποτελείται από εννιά σελίδες. Στην πρώτη σελίδα υπάρχουν οι στίχοι τριών δημοτικών τραγουδιών:

- **Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά (σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι)**
- **Ο Νικοτσάρας**
- **Της κλεφτουριάς τα βάσανα (σελ. 68 του σχολικού βιβλίου της Ιστορίας).**

Στο κάτω μέρος της σελίδας ζητείται από τους μαθητές, ως μικροί ιστορικοί ερευνητές και ο καθένας με την ομάδα του, να διαβάσουν προσεχτικά τους στίχους, τα ιστορικά κείμενα που τους προτείνονται και να ακούσουν τα δημοτικά τραγούδια.

Κατόπιν να κάνουν τη δική τους έρευνα με τις δραστηριότητες που υπάρχουν στις υπόλοιπες σελίδες του φυλλαδίου και με αυτό τον τρόπο να μάθουν πώς ήταν η ζωή των κλεφτών την περίοδο της Τουρκοκρατίας στο τόπο που ζουν αλλά και στις υπόλοιπες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ακολουθούν οχτώ σελίδες και σε κάθε σελίδα προτείνεται μία δραστηριότητα η οποία εκτελείται από όλα τα μέλη της κάθε ομάδας. Συγκεκριμένα, στη δεύτερη σελίδα είναι η δραστηριότητα με τίτλο: **Μια «πρώτη ματιά» στα δημοτικά τραγούδια**, η οποία περιέχει τρεις ερωτήσεις. Σ' αυτή τη δραστηριότητα, οι μαθητές πρέπει να διαβάσουν προσεχτικά τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών και να αναφέρουν, κρατώντας γραπτές σημειώσεις, ποιοι ήρωες, τόποι και γεγονότα αναφέρονται σε κάθε τραγούδι, τι πληροφορίες μας δίνει το κάθε τραγούδι για το πώς ήταν η ζωή των κλεφτών/αρματολών εκείνη την περίοδο και τι περισσότερα θα ήθελαν να μάθουν για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο σχετικά με τη δράση των κλεφτών και πώς θα τα βρουν.

Στην τρίτη σελίδα, η δραστηριότητα έχει τίτλο **«Προσπαθώ να γνωρίσω καλύτερα τα δημοτικά τραγούδια»: 'Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά' και 'Ο Νικοτσάρας'»** (το καθένα χωριστά), όπου τα παιδιά καλούνται να απαντήσουν σε έξι ερωτήματα:

- 1) Ποιος είναι ο ήρωας του δημοτικού τραγουδιού;
- 2) Τι του συνέβη;
- 3) Σε ποια τοποθεσία διαδραματίζεται το γεγονός που περιγράφει το δημοτικό τραγούδι;
- 4) Σε ποια χρονική περίοδο πιστεύετε ότι αναφέρεται το γεγονός;
- 5) Διαβάζοντας το κείμενο που αναφέρετε στους κλέφτες και τους αρματολούς της Σκιάθου τι νομίζετε ότι εννοεί ο συγγραφέας όταν λέει:
«Συντρόφοι τον εσκότωσαν, σύντροφοι τον θρηνούσαν
και δε το μαρτυρούσαν».
- 6) Τι θα συνέβαινε αν ο Νικοτσάρας ζούσε και στην επανάσταση του 1821;

Στην τέταρτη σελίδα, ο τίτλος της τρίτης δραστηριότητας είναι **«Συγκρίνοντας τα δύο δημοτικά τραγούδια 'Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά' και «Ο Νικοτσάρας»** όπου οι μαθητές καλούνται να συγκρίνουν τα δύο δημοτικά τραγούδια απαντώντας στις παρακάτω τέσσερις ερωτήσεις:

- 1) Τι κοινό έχουν τα δύο δημοτικά τραγούδια;
- 2) Ποια ηλικία είχε περίπου ο κλέφτης Νικοτσάρας στο α' και ποια στο β' δημοτικό τραγούδι;
- 3) Σε ποια κατάσταση βρίσκεται ο Νικοτσάρας (ζωντανός, νεκρός, ταλαιπωρημένος, ξεκούραστος κτλ.), στο α' και σε ποια στο β' δημοτικό τραγούδι;
- 4) Τι το διαφορετικό υπάρχει ανάμεσα στο α' και στο β' δημοτικό τραγούδι;

Στη πέμπτη και έκτη σελίδα με τίτλο **«Συγκρίνοντας το α' και β' δημοτικό τραγούδι με το κείμενο»** υπάρχουν τρία ερωτήματα/δραστηριότητες. Στην πρώτη, οι μαθητές πρέπει να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι **«Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά»** με το κείμενο της Ιστορίας της ΣΤ' τάξης **«Κλέφτες και Αρματολοί»** (σελ. 67), ενώ στη

δεύτερη να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «**Ο Νικοτσάρας**» με το παραπάνω κείμενο της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης απαντώντας κάθε φορά τις εξής ερωτήσεις:

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

Στην τρίτη δραστηριότητα υπάρχουν πέντε ερωτήματα. Στο πρώτο ερώτημα οι μαθητές πρέπει να υποθέσουν και να αναφέρουν ποιες ήταν, κατά τη γνώμη τους, οι δυσκολίες στη ζωή των κλεφτών από τον τίτλο του δημοτικού τραγουδιού «**Της κλεφτουριάς τα βάσανα**» (τίτλος δημοτικού τραγουδιού σελ. 68 του σχολικού βιβλίου), λαμβάνοντας υπόψη επίσης τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών «**Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά**» και «**Ο Νικοτσάρας**». Κατόπιν, στο δεύτερο ερώτημα, αφού διαβάσουν και τους στίχους του δημοτικού τραγουδιού «**Της κλεφτουριάς τα βάσανα**», να σχολιάσουν αν τα βάσανα των κλεφτών που περιγράφονται στο τραγούδι είναι ίδια με αυτά που ήδη ειπώθηκαν. Στο τρίτο, τέταρτο και πέμπτο ερώτημα θα πρέπει να σκεφτούν έναν άλλο τίτλο που θα μπορούσαν να βάλουν στα δημοτικά τραγούδια «**Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά**», «**Ο Νικοτσάρας**» και «**Της κλεφτουριάς τα βάσανα**» αντίστοιχα.

Στην έβδομη σελίδα, η δραστηριότητα αφορά τη μελέτη της μελωδίας των τραγουδιών. Ο τίτλος είναι **Μελετώντας τις μελωδίες των τραγουδιών: «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» και «Ο Νικοτσάρας»** (το κάθε τραγούδι χωριστά) και οι μαθητές καλούνται να απαντήσουν στις παρακάτω ερωτήσεις:

- 1) Τι έχεις να παρατηρήσεις για τη μουσική αυτών των τραγουδιών; (Είναι γρήγορη, αργή, βαρετή, μονότονη, μελωδική κτλ.)
- 2) Τι αισθάνεσαι όταν ακούς το δημοτικό τραγούδι;
- 3) Είναι σημαντική η μουσική σε αυτά τα τραγούδια; Αν ναι, γιατί;

Στην όγδοη σελίδα, η έβδομη δραστηριότητα του φύλλου εργασιών με τίτλο **Περιήγηση στους χάρτες**, ζητά από τους μαθητές να περιηγηθούν με τη βοήθεια του χάρτη που τους δίνεται φωτοτυπημένος σε αυτή τη σελίδα (βλ. παράρτημα 1, σελ. 107) και να απαντήσουν σε τρεις ερωτήσεις:

- 1) Σε ποιες περιοχές της Κεντρικής Ελλάδας ζούσαν κλέφτες και αρματολοί (χάρτης 1)
- 2) Από που έπαιρναν την ονομασία τους οι ομάδες των κλεφτών και των αρματολών; Τι σημασία είχε αυτό; (χάρτης 1)
- 3) Διαβάστε προσεκτικά τις ονομασίες των ομάδων και αναφέρετε σε ποια περιοχή του σημερινού ελληνικού κράτους ήταν το λημέρι του Νικοτσάρα και των παλικαριών του.

Στην ένατη και τελευταία σελίδα, η όγδοη δραστηριότητα με τίτλο **Συγγραφείς ιστορικών κειμένων** περιέχει τρεις εργασίες, όπου η πρώτη αφορά τη σύνθεση ενός ιστορικού κειμένου. Όλα τα μέλη της ομάδας, αφού μελετήσουν και σχολιάσουν τις σημειώσεις που κατέγραψαν κατά την έρευνά τους, θα πρέπει να γράψουν ένα κείμενο (όποια ομάδα θέλει στο πρόγραμμα word του Η/Υ) που θα περιγράφει τη ζωή των κλεφτών γενικά και ειδικότερα του Νικοτσάρα (κλέφτης/αρματολός στη Θεσσαλία) για να το παρουσιάσουν, σύμφωνα με τη δεύτερη εργασία αυτής της δραστηριότητας, στους συμμαθητές τους με τη χρήση του προβολέα. Για

να βοηθήσουμε τους μαθητές στην περιγραφή που θα γράψουν τους δίνονται οι παρακάτω ερωτήσεις:

- Ποιοι ήταν και πότε έζησαν οι κλέφτες και οι αρματολοί ;
- Πού, πώς ζούσαν και πώς ήταν οργανωμένες οι ομάδες του;
- Σε ποια ηλικία γινόταν κάποιος κλέφτης και πότε αποσυρόταν από τη δράση;
- Πώς ξεχώριζαν οι άνθρωποι εκείνης της εποχής τις διάφορες ομάδες των κλεφτών και των αρματολών και γιατί γινόταν με αυτό τον τρόπο;
- Σε ποιες περιοχές έδρασαν οι κλέφτες και αρματολοί;
- Με ποιο τρόπο πολεμούσαν;
- Ποιο γνωστό κλέφτη γνωρίσατε από τα δημοτικά τραγούδια, πού έδρασε αυτός και τα παλικάρια του, πώς ζούσε, πώς πέθανε;
- Πώς τους αντιμετώπιζαν οι υπόλοιποι Έλληνες αλλά και οι Τούρκοι;
- Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι θαυμάζεται και υμνείται στο σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι «Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά», ενώ ο ίδιος καταγόταν από άλλο μέρος;

Η τρίτη εργασία ζητά από τους μαθητές να σχολιάσουν, να συγκρίνουν και να αξιολογήσουν τα κείμενά τους μετά από κάθε παρουσίαση.

Σχέδιο μαθήματος 3: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Μονή Ευαγγελίστριας

Το πέμπτο διδακτικό δίωρο αφορά την τοπική ιστορία. Σ' αυτό το διδακτικό δίωρο τα παιδιά επεξεργάστηκαν τρία φύλλα εργασιών. Ανά δύο ομάδες είχαν το ίδιο ιστορικό θέμα να ερευνήσουν.

Οι γενικοί διδακτικοί στόχοι του πρώτου φύλλου εργασιών **Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Μονή Ευαγγελίστριας** (βλ. παράρτημα 1, σελ. 109) είναι οι μαθητές να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών, να προσεγγίζουν πρωτογενείς πηγές και να αντλούν από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύουν ιστορικά γεγονότα, να καλλιεργήσουν την αναλυτική και συνθετική ικανότητα, και να εκτιμήσουν μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε ομάδες την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

Ειδικότεροι όμως στόχοι είναι να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ζωή των κλεφτών και αρματολών στο νησί της Σκιάθου, να κατανοήσουν ότι η δράση τους εξαρτιόταν από συγκεκριμένους παράγοντες του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έζησαν, να κάνουν υποθέσεις με βάση πρωτογενείς πηγές και να εξαγάγουν συμπεράσματα από το συσχετισμό των πληροφοριών διαφορετικών πηγών, να διατυπώσουν ερωτήματα, να εντοπίσουν τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή άλλης πηγής που τους δίνεται προς εξέταση. Επίσης, να αποκτήσουν την ικανότητα να εντοπίζουν την ζητούμενη πληροφορία στο διαδίκτυο, να εντοπίσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές στο περιεχόμενο δύο ή περισσότερων ιστορικών πηγών, καθώς επίσης και τις διαφορετικές οπτικές με τις οποίες παρουσιάζουν οι πηγές αυτές τα γεγονότα. Ακόμη, να αποκτήσουν την ικανότητα της ανάγνωσης χαρτών, την ικανότητα

συνδυασμού γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων. Τέλος, να διατυπώσουν το δικό τους αυτόνομο λόγο σε σχέση με την πληροφορία που τους δίνει η ιστορική πηγή.

Η διδακτική προσέγγιση έγινε με τη διερευνητική-ανακαλυπτική μάθηση. Οι μαθητές συνεργάστηκαν ομαδικά με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών αναλαμβάνοντας ρόλους, ερευνώντας πληροφορίες και αξιολογώντας τις.

Τα μέσα διδασκαλίας και τα υλικά που είχαν στη διάθεση τους τα παιδιά ήταν ο Η/Υ, φωτοτυπίες ιστορικών κειμένων από το βιβλίο του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα», τραγούδια, φύλλα εργασιών, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, χάρτης της Σκιάθου, χρώματα και φύλλα Α4.

Φύλλα εργασιών : Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Μονή Ευαγγελίστριας

Το φύλλο εργασιών αποτελείται από επτά σελίδες με πέντε κύκλους ερωτημάτων. Στην πρώτη σελίδα υπάρχουν οι στίχοι δύο δημοτικών τραγουδιών: «*Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» και «*Ο Νικοτσάρας*».

Η δεύτερη σελίδα περιέχει τον πρώτο κύκλο ερωτημάτων με τίτλο **Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι με το κείμενο**. Οι μαθητές καλούνται να κάνουν δύο εργασίες:

1) Να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» με το ιστορικό κείμενο «*Χρόνια Τουρκοκρατίας*» (1538-1821) (Φραγκούλας, 1978: 95-98 και 102) και να απαντήσουν στις παρακάτω ερωτήσεις:

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

2) Να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «*Ο Νικοτσάρας*» με το ιστορικό κείμενο «*Χρόνια Τουρκοκρατίας*» (1538-1821) (Φραγκούλας, 1978: 95-98 και 102) και να απαντήσουν τις ίδιες παραπάνω ερωτήσεις.

Ο δεύτερος κύκλος ερωτημάτων στην τρίτη και τέταρτη σελίδα έχει τον τίτλο: **Περιήγηση στο χάρτη**. Σ' αυτό τον κύκλο δίνονται τρεις στίχοι από το δημοτικό τραγούδι «*Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά*», με τους οποίους, αφού οι μαθητές μελετήσουν προσεχτικά και λάβουν υπόψη τους όλα αυτά που έμαθαν για τη ζωή των κλεφτών, θα πρέπει να αναφέρουν ονομασίες από τα μέρη που εγκαταστάθηκαν οι κλέφτες και οι αρματολοί στο νησί τους. Για να βρουν που έμειναν και έδρασαν οι κλέφτες και αρματολοί στο νησί θα εκτελέσουν τρεις εργασίες.

Στην πρώτη, αξιοποιώντας τις δύο ηλεκτρονικές διευθύνσεις που τους προτείνονται, θα βρουν στο δορυφορικό χάρτη της Σκιάθου τις απόκρημνες περιοχές του νησιού που εγκαταστάθηκαν οι κλέφτες και αρματολοί.

Στην δεύτερη, θα εντοπίσουν το χώρο που σύμφωνα με το δημοτικό τραγούδι θάφτηκε ο Νικοτσάρας. (χάρτης 2), ενώ στην τρίτη εργασία με αφορμή το στίχο «*...μον' πήγαν και τον έθαψαν στον Λεχουσιού το ρέμα*» και την πληροφορία που δίνεται ότι «*Κοντά στο χώρο που οι σύντροφοι του έθαψαν το Νικοτσάρα βρίσκεται ένα*

μοναστήρι» θα περιηγηθούν στο χάρτη της Σκιάθου και θα προσδιορίσουν τη θέση του μοναστηριού.

Ο τρίτος κύκλος ερωτημάτων στην πέμπτη σελίδα ονομάζεται *Μικροί ερευνητές*. Προτείνονται δύο ηλεκτρονικές διευθύνσεις για να περιηγηθούν οι μαθητές και να επεξεργαστούν δύο ερωτήσεις:

α) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το κείμενο της ιστοσελίδας που δεν το μάθατε από το τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*;»

β) Τι ξέρετε από το τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» που δε το διαβάσατε στο κείμενο;

Στην έκτη σελίδα, οι μαθητές καλούνται να πάρουν ρόλους και να γράψουν ένα διάλογο ανάμεσα στον Νικοτσάρα, τους κλέφτες και άλλους γνωστούς οπλαρχηγούς με θέμα την επιθυμία τους, αλλά και τον προβληματισμό τους σχετικά με τη συμμετοχή τους στην επανάσταση εναντίων των Τούρκων μετά από το κάλεσμα των πρωτεργατών της στη στεριά. Το σκηνικό θα διαδραματίζεται στη Μονή Ευαγγελίστριας.

Στη έβδομη σελίδα, στον τελευταίο κύκλο ερωτημάτων, με τον τίτλο *Μικροί συγγραφείς, εικονογράφοι και στιχουργοί*, υπάρχουν τρεις εργασίες, μία για κάθε μαθητή της κάθε ομάδας. Στην πρώτη εργασία, ένας από την ομάδα θα πρέπει να γράψει ένα ιστορικό κείμενο με βάση τις πληροφορίες που κατέγραψαν καθώς επεξεργάζονταν το φύλλο εργασιών. Στη δεύτερη εργασία, ο δεύτερος μαθητής της ομάδας πρέπει να αποτυπώσει τα ιστορικά γεγονότα με σχέδια και χρώματα, ενώ ο τρίτος μαθητής θα γίνει δημιουργός ενός τραγουδιού, γράφοντας στίχους που θα μελοποιηθούν με τη μελωδία του δημοτικού τραγουδιού «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*».

Σχέδιο μαθήματος 4: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Κάστρο

Το δεύτερο φύλλο εργασιών, που επεξεργάστηκαν οι δύο από τις έξι ομάδες, αφορούσε την παρουσία των κλεφτών και αρματολών στη Σκιάθο και τη σχέση τους με την παλιά πόλη, το Κάστρο.

Οι γενικοί και ειδικοί διδακτικοί στόχοι του φύλλο εργασιών *Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Κάστρο* (βλ. παράρτημα1, σελ.119) είναι ίδιοι με τους στόχους του φύλλου εργασιών *Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Μονή Ευαγγελίστριας*, μόνο που εδώ οι μαθητές θα μελετήσουν τη ζωή των κλεφτών και αρματολών και τη σχέση τους με την παλιά πόλη, το Κάστρο.

Η διδακτική προσέγγιση έγινε με τη διερευνητική-ανακαλυπτική μέθοδο. Οι μαθητές συνεργάστηκαν ομαδικά με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών αναλαμβάνοντας ρόλους, ερευνώντας πληροφορίες και αξιολογώντας τις.

Τα μέσα διδασκαλίας και τα υλικά που είχαν στη διάθεση τους τα παιδιά ήταν ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, φωτοτυπίες ιστορικών κειμένων από τα βιβλία του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα» και των Γ. & Ν Σταματά «Το Κάστρο της Σκιάθου», τραγούδια, φύλλα εργασιών, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, χάρτες, χρώματα και φύλλα Α4.

Φύλλα εργασιών : Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Κάστρο

Το φύλλο εργασιών αποτελείται από έξι σελίδες με πέντε κύκλους ερωτημάτων. Στην πρώτη σελίδα υπάρχουν οι στίχοι δύο δημοτικών τραγουδιών: «*Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» και «*Ο Νικοτσάρας*».

Η δεύτερη σελίδα περιέχει τον πρώτο κύκλο ερωτημάτων με τίτλο, **Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι με το κείμενο**. Οι μαθητές καλούνται να κάνουν δύο εργασίες: 1) Να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» με τα ιστορικά κείμενα «*Χρόνια Τουρκοκρατίας*» (1538-1821) (Φραγκουλάς, 1978:91-98) και «*Το Κάστρο της Σκιάθου*» (Σταματά, 2011:25-27) και να απαντήσουν στις παρακάτω ερωτήσεις:

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
  - β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
  - γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;
- 2) Να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «*Ο Νικοτσάρας*» με το ιστορικό κείμενο «*Χρόνια Τουρκοκρατίας*» (1538-1821) (Φραγκουλάς, 1978:43-48) και «*Το Κάστρο της Σκιάθου*» (Σταματά, 2011: 25-27) και να απαντήσουν στις ίδιες τρεις παραπάνω ερωτήσεις.

Ο δεύτερος κύκλος ερωτημάτων στην τρίτη σελίδα έχει και εδώ τον τίτλο, όπως και στο προηγούμενο φύλλο, **Περιήγηση στο χάρτη**. Οι μαθητές θα πρέπει να κάνουν δύο εργασίες αξιοποιώντας μία από τις τρεις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που τους δίνονται. Στην πρώτη θα πρέπει να βρουν στο δορυφορικό χάρτη της Σκιάθου την παλιά πόλη, το Κάστρο, και στη δεύτερη παρατηρώντας το χάρτη της Σκιάθου, να ορίσουν με τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (Α, Δ, Β, Ν,) τη θέση της.

Ο τρίτος κύκλος ερωτημάτων στην τέταρτη σελίδα έχει τον τίτλο, **Μικροί ερευνητές**. Οι μαθητές θα πρέπει να περιηγηθούν σε δύο ιστοσελίδες που τους προτείνονται και να εκτελέσουν δύο εργασίες:

- α) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το κείμενο της ιστοσελίδας που δεν το μάθατε από το τραγούδι «*Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά*;»

- β) Τι ξέρετε από το τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» που δεν το διαβάσατε στο κείμενο;

Στην πέμπτη σελίδα υπάρχει η δραστηριότητα **Ας πάρουμε ρόλους**. Τα παιδιά, αφού πάρουν ρόλους, θα πρέπει να γράψουν ένα διάλογο που θα γίνεται ανάμεσα στους κατοίκους του Κάστρου. «...αποκλεισμένοι στο Κάστρο σκέφτονται και συζητούν για τα τρόφιμα που τους έχουν απομείνει και με ποιο τρόπο να αντεπιτεθούν για να γλιτώσουν από τις λεηλασίες των πειρατών. Το σκηνικό θα διαδραματίζεται στην μητρόπολη του Κάστρου της Γεννήσεως του Χριστού».

Στην έκτη και τελευταία σελίδα, τα παιδιά και αυτής της ομάδας θα γίνουν **Μικροί συγγραφείς, εικονογράφοι και στιχουργοί**. Υπάρχουν τρεις εργασίες, μία για κάθε μαθητή της κάθε ομάδας. Στην πρώτη εργασία, ένας από την ομάδα θα πρέπει να γράψει ένα ιστορικό κείμενο με βάση τις πληροφορίες που κατέγραψαν καθώς επεξεργάζονταν το φύλλο εργασιών. Στη δεύτερη εργασία, ο δεύτερος μαθητής της ομάδας πρέπει να αποτυπώσει τα ιστορικά γεγονότα με σχέδια και χρώματα, ενώ ο τρίτος μαθητής θα γίνει δημιουργός ενός τραγουδιού, γράφοντας στίχους που θα

μελοποιηθούν με τη μελωδία του δημοτικού τραγουδιού, «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*».

Σχέδιο μαθήματος 5: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Ναυτιλία

Το τρίτο φύλλο εργασιών που επεξεργάστηκαν οι δύο από τις έξι ομάδες αφορούσε την παρουσία των κλεφτών και αρματολών στη Σκιάθο και τη δράση τους στη θάλασσα έχοντας ως ορμητήριο τη Σκιάθο.

Οι γενικοί και ειδικοί διδακτικοί στόχοι του φύλλου εργασιών *Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Ναυτιλία* (βλ. παράρτημα 1, σελ. 128) είναι ίδιοι με τους στόχους των φύλλων εργασιών, *Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Μονή Εναγγελίστριας* και *Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Κάστρο*. Μόνο που οι ομάδες που θα επεξεργάζονταν αυτό το φύλλο θα μελετούσαν τη ναυτιλία στο νησί της Σκιάθου και τη συμβολή της στα χρόνια της επανάστασης με πρωταγωνιστές τους κλέφτες και αρματολούς.

Η διδακτική προσέγγιση έγινε με τη διερευνητική-ανακαλυπτική μέθοδο. Οι μαθητές συνεργάστηκαν ομαδικά με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών αναλαμβάνοντας ρόλους, ερευνώντας πληροφορίες και αξιολογώντας τις.

Τα μέσα διδασκαλίας και τα υλικά που είχαν στη διάθεση τους τα παιδιά ήταν ο ηλεκτρονικός υπολογιστής, φωτοτυπίες ιστορικών κειμένων από τα βιβλία του Ι. Φραγκουλά «Σκιαθίτικα» και των Γ. & Ν Σταματά «Το Κάστρο της Σκιάθου», τραγούδια, φύλλα εργασιών, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, χάρτες, χρώματα και φύλλα Α4.

Φύλλα εργασιών : Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Ναυτιλία

Το φύλλο εργασιών *Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-Ναυτιλία* αποτελείται από έξι σελίδες με πέντε κύκλους ερωτημάτων. Στην πρώτη σελίδα υπάρχουν οι στίχοι δύο δημοτικών τραγουδιών: «*Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» και «*Του Γιάννη του Σταθά*».

Η δεύτερη σελίδα, περιέχει δύο κύκλους ερωτημάτων με τίτλο, *Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι με το κείμενο και Συγκρίνοντας τα δύο δημοτικά τραγούδια*. Στον πρώτο κύκλο, οι μαθητές καλούνται να κάνουν δύο εργασίες:

1) Να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» με το ιστορικό κείμενο «*Χρόνια Τουρκοκρατίας*» (1538-1821) (Φραγκούλας, 1978:93-98 & 100-101) και «*Το Κάστρο της Σκιάθου*» (Σταματά, 2011: 54 και 2), να συγκρίνουν το δημοτικό τραγούδι «*Του Γιάννη του Σταθά*» με τα ιστορικά κείμενα «*Χρόνια Τουρκοκρατίας*» (1538-1821), (Φραγκούλας, 1978:93-99 & 100-101 & 122) και «*Το Κάστρο της Σκιάθου*» (Σταματά, 2011: 54) και να απαντήσουν για το κάθε τραγούδι χωριστά στις παρακάτω ερωτήσεις:

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

Στο δεύτερο κύκλο, η σύγκριση θα γίνει ανάμεσα στα δύο δημοτικά τραγούδια «*Του Γιάννη του Σταθά*» και της «*Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά*» όπου θα απαντήσουν στις δύο παρακάτω ερωτήσεις:

- α) Τι κοινό έχουν το α΄ με το β΄ δημοτικό τραγούδι;
- β) Τι διαφορετικό υπάρχει ανάμεσα στο α΄ και στο β΄ δημοτικό τραγούδι;

Η τρίτη σελίδα έχει τη δραστηριότητα, **Περιήγηση στο χάρτη**. Στην αρχή δίνεται ένα δίστιχο:

«Στη Σκιάθο και στη Σκόπελο ποτέ κριτής δεν κρένει,
τ' είναι λημέρι του Σταθά, Βίγλα του Νικοτσάρα».

και από κάτω δύο ηλεκτρονικές διευθύνσεις για να μπορέσουν τα παιδιά να βρουν πληροφορίες και να απαντήσουν στα παρακάτω τέσσερα ερωτήματα:

- α) Ποια είναι τα νησιά που αναφέρονται στο δίστιχο;
- β) Ορίστε τη θέση τους με τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (Α, Δ, Β, Ν,) στον σημερινό Ελλαδικό χώρο και αναφέρετε αν η γεωγραφική τους θέση ήταν σημαντική για τον αγώνα και γιατί;
- γ) Παρατηρήστε τη γεωφυσική μορφή του εδάφους της Σκιάθου και διαβάστε το ιστορικό κείμενο «*Σκιαθίτικα*» (Φραγκούλας, 1978:122).
- δ) Πώς πιστεύετε ότι σχετίζεται η ανάπτυξη της ναυτιλίας στη Σκιάθο με τη γεωφυσική μορφή του νησιού;

Στην τέταρτη σελίδα, οι μαθητές γίνονται **Μικροί ερευνητές**. Κάνοντας περιήγηση και αξιοποιώντας δύο ηλεκτρονικές διευθύνσεις καλούνται να απαντήσουν σε δύο ερωτήσεις: α) Τι επιπλέον μπορούν να μάθουν από τα κείμενα των ιστοσελίδων που δεν το έμαθαν από τα τραγούδια «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*», και «*Του Γιάννη του Σταθά*», β) Τι ξέρουν από το δημοτικό τραγούδι «*Του Γιάννη του Σταθά*» που δε το διάβασαν στο κείμενο;

Στην πέμπτη σελίδα, υπάρχει η δραστηριότητα **Ας πάρουμε ρόλους**. Τα παιδιά αφού πάρουν ρόλους θα πρέπει να γράψουν ένα διάλογο που θα γίνεται ανάμεσα στον Νικοτσάρα, τους κλέφτες και τον Σταθά με θέμα την επιθυμία τους αλλά και τον προβληματισμό τους να συμμετάσχουν στην επανάσταση με πλοία από τη Σκιάθο εναντίον του τουρκικού στόλου. Μετά θα πρέπει να το παρουσιάσουν προφορικά.

Στην έκτη και τελευταία σελίδα τα παιδιά και αυτής της ομάδας θα γίνουν **Μικροί συγγραφείς, εικονογράφοι και στιχουργοί**. Κι εδώ υπάρχουν τρεις εργασίες, μία για κάθε μαθητή της κάθε ομάδας. Στην πρώτη εργασία ένας από την ομάδα θα πρέπει να γράψει ένα ιστορικό κείμενο με βάση τις πληροφορίες που κατέγραψαν καθώς επεξεργάζονταν το φύλλο εργασιών. Στη δεύτερη εργασία, ο δεύτερος μαθητής της ομάδας πρέπει να αποτυπώσει τα ιστορικά γεγονότα με σχέδια και χρώματα, ενώ ο τρίτος μαθητής θα γίνει δημιουργός ενός τραγουδιού, γράφοντας στίχους που θα μελοποιηθούν με τη μελωδία του δημοτικού τραγουδιού «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*».

Σχέδιο μαθήματος 6: Παρουσίαση των εργασιών

Στο έκτο διδακτικό τρίωρο, τις δύο πρώτες ώρες οι μαθητές παρουσιάζουν τα ιστορικά κείμενα που έγραψαν το πέμπτο διδακτικό δίωρο, τις ζωγραφιές τους και τους στίχους του δικού τους ιστορικού τραγουδιού.

Στόχος αυτού του διδακτικού δίωρου είναι τα παιδιά να αποκτήσουν την ικανότητα να παρουσιάζουν και να αξιολογούν δικά τους ιστορικά κείμενα, να κατανοήσουν ότι η αξιοπιστία της ιστορικής αφήγησης θεμελιώνεται στην ορθή αξιοποίηση των πηγών και να συνειδητοποιήσουν, ότι η κατανόηση κάθε κοινωνίας προϋποθέτει τη μελέτη όλων των πτυχών της (πολιτικής, οικονομικής, πολιτιστικής, θρησκευτικής κ.τ.λ.). Επιπλέον, να κατανοήσουν ότι τα δημοτικά τραγούδια αποτελούν λογοτεχνικά κείμενα στα οποία αποτυπώνεται ένας πλήρης κόσμος με τον πολιτισμό, την ιστορία, τις αξίες και την κοινωνικοπολιτική του οργάνωση, να οικειώνονται βαθμιαία με το ειδικό λεξιλόγιο της ιστορικής επιστήμης και να ασχοληθούν δημιουργικά και ευχάριστα με τα ιστορικά θέματα που επεξεργάστηκαν.

Η διδακτική προσέγγιση έγινε ομαδοσυνεργατικά ενώ τα μέσα διδασκαλίας που υπήρχαν ήταν ο Η/Υ, ο προβολέας και τα τραγούδια.

Φύλλα εργασιών : Παρουσίαση των εργασιών

Το φύλλο εργασιών, **Ωρα να παρουσιάσουμε τις εργασίες μας και τις δημιουργίες μας** (βλ. παράρτημα 1, σελ. 137) του έκτου διδακτικού δίωρου περιλαμβάνει τρεις δραστηριότητες.

Στην πρώτη δραστηριότητα υπάρχουν δύο εργασίες. Στην πρώτη εργασία καλείται η κάθε ομάδα να παρουσιάσει με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του προβολέα τα κείμενα που έγραψε και να μοιράσουν ρόλους. Ένας μαθητής από τους τρεις γίνεται ομιλητής και χειριστής του υπολογιστή, ένας άλλος παρουσιαστής ζωγραφιών και ο τρίτος αποστηθίζει τους στίχους που έγραψε.

Στη δεύτερη εργασία καλούνται όλοι οι μαθητές, μετά από κάθε παρουσίαση να κάνουν ερωτήσεις διευκρίνησης, αν υπάρχουν, σχολιασμό και αξιολόγηση. Για να βοηθήσουμε τους μαθητές, τους αναφέρουμε τι θα αφορά η αξιολόγηση:

- την ανάπτυξη μιας ιδέας ή άποψης που διαπιστώνεται στην πηγή .
- τον εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στις πηγές
- εάν το κείμενο προσδιορίζει την απάντηση σε ότι έχουμε ερωτηθεί
- εάν υπάρχει ορθά δομημένος λόγος.

Στη δεύτερη δραστηριότητα με τίτλο «**το θεατρικό παιχνίδι**», ζητείται από τους μαθητές να πάρουν θέσεις και ρόλους και να παρουσιάσουν τους διαλόγους που έγραψαν. Μπορούν να διαλέξουν υλικά (υφάσματα, σπαθιά, καπέλα κ.τλ.) που υπάρχουν στην αίθουσα προβολών για να παρουσιάσουν τα θεατρικά τους δρώμενα.

Στην τρίτη δραστηριότητα καλούμε τους μαθητές να μάθουν να χορεύουν τον παραδοσιακό σκιαθίτικο χορό, **Καμάρα**, με τη μουσική από το δημοτικό τραγούδι «*Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά*».

Την τρίτη και τελευταία ώρα μοιράζεται στους μαθητές το δεύτερο ερωτηματολόγιο που συμπληρώνουν, το **Ερωτηματολόγιο ικανοποίησης**.

Ερωτηματολόγιο για το μαθητή

Την πρώτη διδακτική ώρα του πρώτου τριώρου του προγράμματος μοιράσαμε στους μαθητές το **Ερωτηματολόγιο για το μαθητή** (βλ. παράρτημα 1, σελ. 147). Κύριος στόχος του ερωτηματολογίου ήταν να συλλέξουμε πληροφορίες για τις διαθέσεις των μαθητών σχετικά με το μάθημα της ιστορίας και το δημοτικό τραγούδι ώστε στο τέλος του προγράμματος, αφού συμπληρώσουν και το δεύτερο ερωτηματολόγιο, το **Ερωτηματολόγιο ικανοποίησης**, να γίνουν οι ανάλογες παρατηρήσεις και τα συμπεράσματα.

Το **Ερωτηματολόγιο για το μαθητή** είναι ένα τρισέλιδο φυλλάδιο όπου υπάρχουν 14 ερωτήσεις. Η πρώτη και η δεύτερη ερώτηση αφορά τη γενική και την τοπική ιστορία. Ο κάθε μαθητής καλείται να απαντήσει, επιλέγοντας έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου), εάν του αρέσει να μαθαίνει για την ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά και εάν του αρέσει ειδικότερα να μαθαίνει για την ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά στον τόπο του.

Η τρίτη, η τέταρτη, η Πέμπτη και η έκτη ερώτηση έχει σχέση με τη διδασκαλία της ιστορίας. Στην τρίτη ερώτηση, οι μαθητές πρέπει να απαντήσουν επιλέγοντας έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου), εάν τους αρέσει το μάθημα της ιστορίας όπως το διδάσκονται. Ενώ στην τέταρτη, στην πέμπτη και στην έκτη ερώτηση πρέπει να γράψουν με λίγα λόγια, τι τους αρέσει περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο διδάσκονται την ιστορία, τι δεν τους αρέσει στον τρόπο με τον οποίο διδάσκονται την ιστορία και να γράψουν με ποιο τρόπο μπορούμε γενικά να μάθουμε την ιστορία ενός τόπου ή προσώπου αναφέροντας όλους τους τρόπους που γνωρίζουν.

Η έβδομη και η όγδοη ερώτηση αφορά την ιστορία της Σκιάθου και την ιστορική ενότητα που θέλουμε οι μαθητές μας να επεξεργαστούν βαθύτερα, **Κλέφτες και αρματολοί**. Έτσι λοιπόν, σ' αυτά τα δύο ερωτήματα, οι μαθητές, επιλέγοντας έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου) θα απαντήσουν στις ερωτήσεις: α) Γνωρίζεις την ιστορία της Σκιάθου; β) Γνωρίζεις τι ήταν οι αρματολοί και οι κλέφτες;

Οι επόμενες έξι ερωτήσεις είναι σχετικές με τα δημοτικά τραγούδια. Στην ένατη, στη δέκατη και στην ενδέκατη τα παιδιά για ακόμη μία φορά επιλέγοντας έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου) θα απαντήσουν στις ερωτήσεις: α) εάν ακούν, β) εάν τραγουδούν και γ) εάν χορεύουν δημοτικά τραγούδια.

Στην δωδέκατη ερώτηση, θα πρέπει να γράψουν με λίγα λόγια σε ποιες κοινωνικές εκδηλώσεις συνήθως ακούν, τραγουδούν και χορεύουν δημοτικά τραγούδια. Στην δέκατη Τρίτη, θα πρέπει να εξηγήσουν γιατί αυτού του τύπου τα

τραγούδια ονομάζονται δημοτικά και τέλος στην δέκατη τέταρτη να γράψουν τι περιγράφουν τα δημοτικά τραγούδια.

Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης

Την τελευταία ώρα του προγράμματος, οι μαθητές συμπληρώνουν το **Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης** (βλ. παράρτημα 1, σελ. 150). Συγκρίνοντας και αξιολογώντας τις απαντήσεις αυτού του ερωτηματολογίου με του πρώτου που συμπληρώνουν τα παιδιά, θα βγουν κάποια συμπεράσματα σχετικά με τη διδακτική παρέμβαση που προτείνεται.

Στο **Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης** υπάρχουν 11 ερωτήματα σε ένα τρισέλιδο φυλλάδιο. Στην αρχή, ο κάθε μαθητής σημειώνει ένα **X** στην επιλογή Αγόρι ή Κορίτσι. Από την πρώτη μέχρι την έβδομη ερώτηση θα συνεχίσει να σημειώνει με ένα **X** επιλέγοντας κάθε φορά έναν από τους χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου Εύκολη, Δύσκολη, Ενδιαφέρουσα, Κουραστική).

Συγκεκριμένα, στην πρώτη ερώτηση ο μαθητής επιλέγοντας έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου) θα απαντήσει πόσο του άρεσε το μάθημα. Στη δεύτερη και στην τρίτη, επιλέγοντας έναν από τους τέσσερις χαρακτηρισμούς (Εύκολη, Δύσκολη, Ενδιαφέρουσα, Κουραστική) θα απαντήσει πώς του φάνηκε η εργασία σε ομάδες κατά τη διάρκεια του μαθήματος και πως του φάνηκαν οι δραστηριότητες στα φύλλα εργασιών αντίστοιχα.

Στην τέταρτη, στην πέμπτη, στην έκτη και στην έβδομη ερώτηση θέλοντας να διαπιστώσουμε κατά πόσο το πρόγραμμα και τα φύλλα εργασιών τους βοήθησαν να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις στη γενική και τοπική ιστορία σχετικά με το ιστορικό θέμα, **Κλέφτες και αρματολοί**, οι μαθητές επιλέγουν έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου) για να απαντήσουν στις παρακάτω ερωτήσεις:

4^η. Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες τη ζωή των αρματολών και των κλεφτών;

5^η. Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες την ιστορία της Σκιάθου;

6^η. Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα ένα θέμα της ιστορίας του τόπου σου που δεν ήξερες πριν και

7^η. Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα την ιστορία του τρόπου ζωής των κλεφτών γενικότερα;

Στην όγδοη και ένατη ερώτηση με λίγα λόγια γράφουν τι τους άρεσε και τι δεν τους άρεσε περισσότερο σε αυτό τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας στον οποίο συμμετείχαν. Ενώ στην ενδέκατη, καλούνται να γράψουν τη γνώμη τους για το τι άλλο θα μπορούσαμε να κάνουμε για να κατανοήσουμε καλύτερα τη ζωή των Κλεφτών.

Στη δέκατη, επιλέγοντας έναν από τους πέντε χαρακτηρισμούς (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετά, Ελάχιστα, Καθόλου) απαντούν, εάν τώρα μετά το πρόγραμμα τους αρέσει περισσότερο να ακούν, να τραγουδούν ή να χορεύουν δημοτικά τραγούδια.

Ερωτηματολόγιο για τον/την δάσκαλο/α

Πριν ξεκινήσει η εφαρμογή του προγράμματος, η εκπαιδευτικός της τάξης συμπληρώνει ένα **ερωτηματολόγιο** (βλ. παράρτημα 1, σελ. 141). Οι ερωτήσεις αυτού του ερωτηματολογίου είναι σχετικές με τα χαρακτηριστικά των μαθητών.

Συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τρεις σελίδες με επτά ερωτήσεις. Στην πρώτη σελίδα, η δασκάλα συμπληρώνει με αριθμό το σύνολο των μαθητών της τάξης της, και στη συνέχεια πόσα είναι τα αγόρια και πόσα τα κορίτσια. Μετά γράφει ποιος είναι ο τόπος καταγωγής τους αναλυτικά, δηλαδή αναφέρει στον τόπο καταγωγής τον ακριβή αριθμό των παιδιών που προέρχονται από αυτόν και από ποιον γονέα.

Κατόπιν καλείται να συμπληρώσει την πρώτη ερώτηση που αφορά το γνωστικό επίπεδο των μαθητών σε όλα τα μαθήματα με ένα **X**, επιλέγοντας έναν από τους χαρακτηρισμούς: Πολύ χαμηλό, Χαμηλό, Μέτριο, Καλό, Πολύ καλό, Πάρα πολύ καλό.

Η δεύτερη σελίδα περιλαμβάνει τη δεύτερη και τρίτη ερώτηση. Στη δεύτερη ερώτηση, η εκπαιδευτικός καλείται να χαρακτηρίσει το γνωστικό επίπεδο των μαθητών στο μάθημα της ιστορίας επιλέγοντας έναν από τους χαρακτηρισμούς: Πολύ χαμηλό, Χαμηλό, μέτριο, καλό, πολύ καλό, πάρα πολύ καλό, ενώ στην τρίτη ερώτηση βάζοντας ένα **X** σε παραπάνω από μία επιλογές χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά των μαθητών σε Αγενείς, Ζωηροί, Ατίθασοι, Ανυπάκουοι, Υπάκουοι, Συνεργάσιμοι, Ευγενικοί.

Στην τρίτη και τελευταία σελίδα υπάρχουν οι τέσσερις τελευταίες ερωτήσεις. Στην τέταρτη ερώτηση του ερωτηματολογίου, η δασκάλα πρέπει να γράψει με λίγα λόγια, εάν υπάρχουν μαθητές που παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα συμπεριφοράς, και αν ναι, πόσοι είναι αυτοί οι μαθητές και τι είδους προβλήματα παρουσιάζει η συμπεριφορά τους. Στη συνέχεια, στην πέμπτη ερώτηση για ακόμη μία φορά πρέπει να περιγράψει με λίγα λόγια εάν υπάρχουν μαθητές που παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες και αν ναι, πόσοι είναι και ποιο είναι το πρόβλημα που παρουσιάζουν.

Τέλος, στην έκτη και έβδομη ερώτηση επιλέγοντας ένα **ΝΑΙ** ή ένα **ΟΧΙ** μαθαίνουμε, εάν οι μαθητές έχουν μάθει να δουλεύουν ομαδοσυνεργατικά μέσα στην τάξη ή εκτός τάξης αντίστοιχα.

Φύλλο Παρατήρησης

Το **Φύλλο Παρατήρησης** (βλ. παράρτημα 1, σελ. 144) δίνεται στη δασκάλα να συμπληρωθεί αφού έχει ολοκληρωθεί το πρόγραμμα. Έχοντας το ρόλο του παρατηρητή θα πρέπει να συμπληρώσει ένα τρισέλιδο με έντεκα ερωτήσεις.

Στην πρώτη σελίδα, η εκπαιδευτικός γράφει το όνομά της και τον αριθμό των μαθητών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Κατόπιν, απαντά σε τρεις ερωτήσεις. Η πρώτη ερώτηση ζητά από τη δασκάλα να χαρακτηρίσει τη συμμετοχή των μαθητών κατά τη διάρκεια του μαθήματος, επιλέγοντας με **X** έναν από τους χαρακτηρισμούς: Χαμηλή, Μέτρια, Καλή, Πολύ καλή, Πάρα πολύ καλή.

Στη δεύτερη ερώτηση επιλέγει έναν από τους τέσσερις χαρακτηρισμούς που υπάρχουν (Εύκολη, Δύσκολη, Ενδιαφέρουσα, Κουραστική) για να απαντήσει πως της φάνηκε η εργασία σε ομάδες κατά τη διάρκεια του μαθήματος ή να γράψει ότι άλλο νομίζει ότι θα ταίριαζε σαν χαρακτηρισμός που δεν υπάρχει ως επιλογή για να συμπληρώσει.

Στην τρίτη ερώτηση χαρακτηρίζει τη συνεργασία των μαθητών σε: Πολύ καλή, Καλή, Αρκετά καλή, Μέτρια ή ότι άλλο νομίζει.

Στη δεύτερη σελίδα υπάρχει η τέταρτη, η πέμπτη, η έκτη, η έβδομη και η όγδοη ερώτηση. Στην τέταρτη ερώτηση η εκπαιδευτικός καλείται να χαρακτηρίσει σε Υψηλό, Μέτριο, Ικανοποιητικό, Χαμηλό ή άλλο τι, το επίπεδο θορύβου κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, ενώ στην επόμενη ερώτηση, *«Πώς σας φάνηκαν οι δραστηριότητες στα φύλλα εργασίας»*, επιλέγει ανάμεσα στους χαρακτηρισμούς Εύκολες, Δύσκολες, Ενδιαφέρουσες, Κουραστικές ή άλλο τι.

Στην έκτη, σημειώνει **X** σε μία από τις πέντε επιλογές (Πάρα πολύ, Πολύ, Αρκετό, Μέτριο, Ελάχιστο) για να απαντήσει στην ερώτηση, *«Πόσο χρόνο χρειάστηκαν οι μαθητές/τριες για να συμπληρώσουν τα φύλλα εργασίας»*, ενώ στην έβδομη ερώτηση *«Πώς σας φάνηκε η προσέγγιση ενός ιστορικού γεγονότος/θέματος μέσω ενός δημοτικού τραγουδιού»*, σημειώνει **X** σε μία από τις τέσσερις επιλογές: Εύκολη, Δύσκολη, Ενδιαφέρουσα, Κουραστική ή άλλο τι.

Στην επόμενη ερώτηση γράφει με λίγα λόγια εάν, κατά τη γνώμη της, οι μαθητές/τριες απόκτησαν θετική στάση για το δημοτικό τραγούδι.

Η τελευταία σελίδα του ερωτηματολογίου περιλαμβάνει τις τρεις τελευταίες ερωτήσεις, την ένατη, την δέκατη και την όγδοη. Η δασκάλα περιγράφει με λίγα λόγια, στην καθεμία με τη σειρά που της διαβάζει, εάν οι μαθητές/τριες απέκτησαν περισσότερες γνώσεις για τη γενική και τοπική ιστορία, εάν απέκτησαν περισσότερο θετική στάση για την ιστορία και αν βρήκαν ενδιαφέρον το πρόγραμμα.

Κεφάλαιο 7

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Φύλλο παρατήρησης

Το φύλλο παρατήρησης συμπληρώθηκε από την εκπαιδευτικό της τάξης αφού ολοκληρώθηκε η εκπαιδευτική μας παρέμβαση. Η δασκάλα ήταν παρούσα καθ' όλη τη διάρκεια των μαθημάτων και είχε αναλάβει το ρόλο του παρατηρητή.

Σύμφωνα λοιπόν με τις δικές της παρατηρήσεις, η συμμετοχή των μαθητών κατά τη διάρκεια του μαθήματος ήταν καλή. Η εργασία σε ομάδες της φάνηκε ενδιαφέρουσα και αποτελεσματική. Κατά τη γνώμη της, η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη ήταν καλή συμπληρώνοντας πως παιδιά με διαφορετικό χαρακτήρα κατάφεραν να ισορροπήσουν στην ομάδα. Όσον αφορά το επίπεδο θορύβου κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας, το χαρακτήρισε μέτριο, ενώ τις δραστηριότητες στα φύλλα εργασιών ενδιαφέρουσες. Θεώρησε όμως ότι οι μαθητές/τριες χρειάστηκαν πολύ χρόνο για να επεξεργαστούν τις εργασίες.

Παρόλα αυτά πιστεύει, ότι η προσέγγιση ενός ιστορικού γεγονότος/θέματος μέσω ενός δημοτικού τραγουδιού είναι ενδιαφέρουσα και δημιουργεί συναισθηματική φόρτιση. Επίσης, είναι σίγουρο, ότι οι μαθητές/τριες απέκτησαν θετική στάση για το δημοτικό τραγούδι, διότι τώρα πια έχουν μια διαφορετική, καινούρια αντίληψη για αυτό, όπως, ότι στο δημοτικό τραγούδι εξιστορούνται ιστορικά γεγονότα.

Ερωτηματολόγιο για το μαθητή

Στη συνέχεια παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από τη μελέτη των απαντήσεων σε κάθε ερώτηση του αρχικού ερωτηματολογίου, **Ερωτηματολόγιο για το/ τη μαθητή /τρια** (βλ. παράρτημα 2, σελ. 154) που μοιράστηκε στα παιδιά.

1^η ερώτηση

«Σου αρέσει να μαθαίνεις για τη ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά;» Έντεκα μαθητές (8 κορίτσια, 3 αγόρια) απάντησαν πάρα πολύ, τρεις (3) μαθήτριες πολύ, τρεις μαθητές (1 κορίτσι, 2 αγόρια) αρκετά, και ένας (1) μαθητής ελάχιστα.

2^η ερώτηση

«Σου αρέσει ειδικότερα να μαθαίνεις για την ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά στον τόπο σου;» Εννέα μαθητές (6 κορίτσια, 3 αγόρια) απάντησαν πάρα πολύ, επτά (5 κορίτσια, 2 αγόρια) πολύ και δύο (1 κορίτσι, 1 αγόρι) αρκετά.

3^η ερώτηση

«Σου αρέσει το μάθημα της ιστορίας όπως το διδάσκεις;» Δέκα παιδιά (4 κορίτσια, 6 αγόρια) απάντησαν πάρα πολύ, πέντε (5) μαθήτριες πολύ και τέσσερις (4) μαθήτριες αρκετά.

4^η ερώτηση

«Γράψε με λίγα λόγια τι σου αρέσει περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο διδάσκεισαι την ιστορία;», Ένα κορίτσι απάντησε ότι του αρέσει που μαθαίνει για τη ζωή των ανθρώπων. Δεκαπέντε μαθητές (9 κορίτσια, 6 αγόρια) έγραψαν ότι η δασκάλα τους, διδάσκει πολύ καλά το μάθημα της ιστορίας γιατί τους το εξηγεί. Ανάμεσα σ' αυτούς μία μαθήτρια έγραψε ότι με αυτόν τον τρόπο το καταλαβαίνουν καλύτερα και ένας άλλος μαθητής ότι αισθάνονται συγκίνηση. Μία μαθήτρια απάντησε ότι μπορούν να συζητάνε και να λύνουν τις απορίες τους. Ένα ερωτηματολόγιο μιας μαθήτριας σε αυτή την ερώτηση δεν είχε απάντηση.

5^η ερώτηση

«Γράψε με λίγα λόγια τι δε σου αρέσει στον τρόπο με τον οποίο διδάσκεισαι την ιστορία;» Εφτά μαθητές (2 κορίτσια, 5 αγόρια) δεν έδωσαν απάντηση, τέσσερις (4) μαθήτριες απάντησαν ότι δεν υπάρχει κάτι που να μην τους αρέσει, και δύο (2) μαθήτριες ότι όλα από αυτά που κάνουν τους αρέσουν. Μία (1) μαθήτρια έγραψε ότι δεν ακούμε λόγια ή δε διαβάζουμε αποσπάσματα από άλλα βιβλία, μία (1) άλλη ναι μεν η δασκάλα τους «λέει» το μάθημα από το βιβλίο, αυτό όμως δε μας μιλά για όλα τα γεγονότα και μας κρύβει κάποιες αλήθειες, ενώ ένα (1) άλλο κορίτσι σημείωσε ότι δεν του αρέσει που έχει πολλές ημερομηνίες, γιατί είναι δύσκολο να τις θυμάται. Τέλος, ένα (1) αγόρι απάντησε ότι δεν ξέρει.

6^η ερώτηση

«Με ποιο τρόπο μπορούμε να μάθουμε την ιστορία ενός τόπου ή προσώπου;» Τα παιδιά έγραψαν όσους τρόπους γνώριζε το καθένα. Με βάση τις απαντήσεις τους, σε οχτώ απαντήσεις (7 κορίτσια, 1 αγόρι) αναφέρονταν το διαδίκτυο και τα ιστορικά βιβλία (6 κορίτσια, 2 αγόρια), σε πέντε απαντήσεις (τέσσερα κορίτσια, ένα αγόρι) η εγκυκλοπαίδεια και οι γονείς (2 κορίτσια, τρία αγόρια), σε εννέα απαντήσεις (5 κορίτσια, τέσσερα αγόρια) οι παππούδες και οι γιαγιάδες, σε μία απάντηση (1 κορίτσι) οι δάσκαλοι και η τηλεόραση. Δύο (2) παιδιά δεν έγραψαν τίποτα.

7^η ερώτηση

«Γνωρίζεις την ιστορία της Σκιάθου;»

Μία (1) μαθήτρια επέλεξε την απάντηση πάρα πολύ, πέντε μαθητές (3 κορίτσια, 2 αγόρια) πολύ καλά, οχτώ (5 κορίτσια, 3 αγόρια) αρκετά καλά και τέσσερις (2 κορίτσια, 2 αγόρια) ελάχιστα.

8^η ερώτηση

«Γνωρίζεις τι ήταν οι αρματολοί και οι κλέφτες;» Εννέα μαθητές (6 κορίτσια, 3 αγόρια) επέλεξαν την απάντηση πάρα πολύ καλά, πέντε (3 κορίτσια, 2 αγόρια) πολύ καλά και τέσσερις (2 κορίτσια, 2 αγόρια) αρκετά καλά.

9^η ερώτηση

«Ακούς δημοτικά τραγούδια;» Τρεις μαθητές (2 κορίτσια, 1 αγόρι) σημείωσαν πάρα πολύ, τέσσερις (2 κορίτσια, 2 αγόρια) πολύ, δύο (2 αγόρια) αρκετά, έξι μαθητές (3 κορίτσια, 3 αγόρια) ελάχιστα, και τρία (3) κορίτσια καθόλου.

10^η ερώτηση

«Τραγουδάς δημοτικά τραγούδια;» Δύο (2) μαθήτριες απάντησαν πάρα πολύ, τρεις (2 κορίτσια, 1 αγόρι) πολύ, τρία αγόρια αρκετά, επτά μαθητές (3 κορίτσια, τέσσερα αγόρια) ελάχιστα και τρία κορίτσια καθόλου.

11^η ερώτηση

«*Χορεύεις δημοτικά τραγούδια;*» Τέσσερα (4) κορίτσια επέλεξαν την απάντηση πάρα πολύ, δύο αγόρια απάντησαν πολύ, τρεις (1 κορίτσι, 2 αγόρια) αρκετά, τέσσερις (1 κορίτσι, 3 αγόρια) ελάχιστα, και πέντε (τέσσερα κορίτσια, ένα αγόρι) καθόλου.

12^η ερώτηση

«*Σε ποιες κοινωνικές εκδηλώσεις συνήθως ακούς, τραγουδάς, ή χορεύεις δημοτικά τραγούδια;*» Τα παιδιά έγραψαν όσες εκδηλώσεις γνώριζε το καθένα. Με βάση τις απαντήσεις τους, σε τέσσερις απαντήσεις (2 κορίτσια, 2 αγόρια) αναφέρθηκαν τα πανηγύρια, σε έξι (3 κορίτσια, 3 αγόρια) οι γάμοι, σε επτά απαντήσεις (2 κορίτσια, 5 αγόρια) οι σχολικές γιορτές, σε τέσσερις (2 κορίτσια, 2 αγόρια) οι εκδηλώσεις του Δήμου, ένας μαθητής ανέφερε τα βαφτίσια, σε δύο απαντήσεις αναφέρθηκαν (1 κορίτσι, 1 αγόρι) στο σύλλογο παραδοσιακών χορών, ενώ υπήρξαν και δύο (2) κορίτσια που έγραψαν ότι δεν ξέρουν.

13^η ερώτηση

«*Μπορείς να εξηγήσεις με λίγα λόγια γιατί αυτού του τύπου τα τραγούδια ονομάζονται δημοτικά;*» Εφτά μαθητές (3 κορίτσια, 4 αγόρια) έδωσαν την απάντηση δεν ξέρω, τέσσερις μαθητές (3 κορίτσια, 1 αγόρι) έγραψαν ότι ονομάζονται δημοτικά γιατί τα γράφει ο λαός, τρεις μαθητές (1 κορίτσι, 2 αγόρια) γιατί τα έγραφαν τα παλιά χρόνια, ένα (1) αγόρι γιατί τα παλιά χρόνια τα τραγουδούσαν στα δημοτικά σχολεία, ένα (1) άλλο αγόρι έγραψε επειδή προέρχονται από τη δημοτική γλώσσα, ενώ ένα (1) κορίτσι απάντησε επειδή τα εκδηλώνει ο Δήμος.

14^η ερώτηση

«*Τι περιγράφουν τα δημοτικά τραγούδια;*» Στην τελευταία ερώτηση επτά μαθητές (2 κορίτσια, 5 αγόρια) απάντησαν ότι δεν ξέρουν, τέσσερις (2 κορίτσια, 2 αγόρια) κάτι που έχει γίνει στο παρελθόν, δύο (2) αγόρια έγραψαν κάποια άσχημα και κάποια καλά γεγονότα, ενώ άλλες δύο (2) κορίτσια ότι περιγράφουν τον τόπο τους. Στη συνέχεια τρία (3) κορίτσια έγραψαν ότι περιγράφουν τις λύπες, τις συμφορές, τις χαρές, τις αγάπες των ανθρώπων, ενώ ένα (1) αγόρι ανέφερε ότι μιλούν για ήρωες της επανάστασης.

Ανάλυση

Από όλα τα παραπάνω καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το μάθημα της Γενικής και Τοπικής Ιστορίας αρέσει σχεδόν σε όλους τους μαθητές και τις μαθήτριες. Μόνο ένα παιδί δήλωσε ότι του αρέσει ελάχιστα. Όλα τα παιδιά είναι ικανοποιημένα από τον τρόπο που διδάσκονται την Ιστορία κυρίως γιατί η δασκάλα τους το αφηγείται και το εξηγεί πάρα πολύ καλά. Γι αυτό το λόγο στην ερώτηση «*τι δεν σου αρέσει στον τρόπο που διδάσκεσαι την Ιστορία;*» δεκατρείς μαθητές απάντησαν με λίγα λόγια ότι δεν υπάρχει κάτι που να μην τους αρέσει. Μόνο δύο μαθήτριες σχολίασαν ότι παρόλο που η δασκάλα τους κάνει πάρα πολύ καλό μάθημα, το βιβλίο κρύβει κάποια γεγονότα και αλήθειες, καθώς επίσης υπάρχουν πολλές ημερομηνίες που θα πρέπει να θυμούνται.

Στην πλειοψηφία τους πιστεύουν ότι ο τρόπος που μπορούμε να μάθουμε την ιστορία ενός τόπου ή προσώπου είναι κυρίως το βιβλίο, η εγκυκλοπαίδεια και το διαδίκτυο. Επίσης το 50% των μαθητών (περισσότερο τα αγόρια παρά τα κορίτσια),

πιστεύουν, ότι σημαντική πηγή πληροφοριών είναι οι αφηγήσεις των παππούδων και των γιαγιάδων. Μέχρι αυτό το σημείο διαπιστώνουμε ότι, αν και οι μαθητές και οι μαθήτριες πιστεύουν ότι ο τρόπος που διδάσκονται την ιστορία μέχρι τώρα είναι ο καλύτερος, παρόλα αυτά δεν θεωρούν σημαντικότερη πηγή πληροφοριών τον δάσκαλο, ενώ κανένα δεν ανέφερε τα τραγούδια.

Στη συνέχεια, όλα τα παιδιά εκτός από ένα δήλωσαν ότι γνωρίζουν πολύ καλά την ιστορία του τόπου τους και τι ήταν οι αρματολοί και κλέφτες καθότι αυτό το κεφάλαιο της Ιστορίας το είχαν ήδη διδαχθεί στην αρχή της σχολικής χρονιάς. Τα μισά παιδιά ακούν δημοτικά τραγούδια, τα οχτώ από τα δεκαοχτώ τα τραγουδούν, ενώ οι μισοί μαθητές χορεύουν. Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι πολλοί είναι οι μαθητές/τριες που δηλώνουν ότι έχουν μία επαφή με τα δημοτικά τραγούδια. Ίσως γιατί, σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν στη δωδέκατη ερώτηση, οι κοινωνικές εκδηλώσεις που ακούν, τραγουδούν και χορεύουν δημοτικά τραγούδια είναι για τα περισσότερα παιδιά οι σχολικές γιορτές, οι γάμοι, οι εκδηλώσεις του Δήμου και τα πανηγύρια, όπου συμμετέχει πάντα ο σύλλογος παραδοσιακών χορών.

Παρόλα αυτά όμως τέσσερις μόνο μαθητές γνώριζαν ότι αυτού του τύπου τα τραγούδια είναι δημιούργημα του λαού, ενώ επτά μαθητές από τους δεκαοχτώ, κυρίως τα αγόρια, δεν ήξεραν καν τι περιγράφουν.

Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης

Σύμφωνα με το *Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης* που συμπλήρωσαν οι μαθητές με την ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής παρέμβασης παρουσιάζονται τα παρακάτω αποτελέσματα.

1^η ερώτηση

«Πόσο σου άρεσε το μάθημα;» Επτά μαθητές σημείωσαν την απάντηση πάρα πολύ (6 κορίτσια, 1 αγόρι), έξι απάντησαν πολύ (2 κορίτσια, 4 αγόρια) και πέντε απάντησαν αρκετά (4 κορίτσια, 1 αγόρι, (βλ. παράρτημα 2, σελ. 157).

2^η ερώτηση

«Πώς σου φάνηκε η εργασία σε ομάδες κατά τη διάρκεια του μαθήματος;» Πέντε μαθητές απάντησαν εύκολη (3 κορίτσια, 2 αγόρια), δώδεκα μαθητές απάντησαν ενδιαφέρουσα (9 κορίτσια, 3 αγόρια), ένας μαθητής καθόλου. Μία από τις μαθήτριες, ναι μεν, έδωσε την απάντηση εύκολη, αλλά συμπλήρωσε ότι ήταν κουραστική.

3^η ερώτηση

«Πώς σου φάνηκαν οι δραστηριότητες στο Φύλλο εργασίας;» Πέντε κορίτσια απάντησαν εύκολες, τρεις μαθητές δύσκολες (2 κορίτσια, 1 αγόρι), οχτώ μαθητές απάντησαν ενδιαφέρουσα (5 κορίτσια, 3 αγόρια) και δύο κορίτσια κουραστικές.

4^η ερώτηση

«Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες τη ζωή των αρματολών και των κλεφτών;» Τέσσερα παιδιά απάντησαν πάρα πολύ (3 κορίτσια, 1

αγόρι), τρία παιδιά απάντησαν πολύ (2 κορίτσια, 1 αγόρι), έντεκα παιδιά (7 κορίτσια, 4 αγόρια) απάντησαν αρκετά.

5^η ερώτηση

«Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες την ιστορία της Σκιάθου;» Τρεις μαθητές απάντησαν πάρα πολύ (2 κορίτσια, 1 αγόρι), τρεις μαθητές απάντησαν πολύ (2 κορίτσια, 1 αγόρι), εννέα μαθητές απάντησαν αρκετά (7 κορίτσια, 2 αγόρια), τρεις μαθητές απάντησαν ελάχιστα (1 κορίτσι, 2 αγόρια).

6^η ερώτηση

«Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο Φύλλο Εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα ένα θέμα της ιστορίας του τόπου σου που δεν ήξερες πριν;» Δώδεκα μαθητές απάντησαν πάρα πολύ (9 κορίτσια, 3 αγόρια), δύο μαθητές απάντησαν πολύ (1 κορίτσι, 1 αγόρι), τρεις μαθητές απάντησαν αρκετά (2 κορίτσια, 1 αγόρι) και ένα αγόρι απάντησε ελάχιστα.

7^η ερώτηση

«Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο Φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα την ιστορία του τρόπου ζωής των κλεφτών γενικότερα;» Τέσσερα παιδιά απάντησαν πάρα πολύ (3 κορίτσια, 1 αγόρι), έντεκα παιδιά απάντησαν πολύ (8 κορίτσια, 3 αγόρια), δύο παιδιά απάντησαν αρκετά (1 κορίτσι, 1 αγόρια) και ένας (1) μαθητής ελάχιστα.

8^η ερώτηση

«Τι σου άρεσε περισσότερο σε αυτό τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας στον οποίο συμμετείχες;» Πέντε (5) κορίτσια απάντησαν ότι τους άρεσε που δούλεψαν σε ομάδες και μάθανε ένα καινούριο τρόπο διδασκαλίας, καθώς επίσης, τους άρεσε η χρήση κειμένων και τραγουδιών για να βρίσκουν πληροφορίες. Ένα κορίτσι έδωσε την απάντηση, ότι της άρεσε ο συνδυασμός δημοτικού τραγουδιού και κειμένων για να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις, ενώ μία άλλη μαθήτρια έγραψε την ίδια απάντηση, συν ότι άκουσε πολλά τραγούδια. Δύο κορίτσια έγραψαν ότι ήταν πολύ διασκεδαστικό που δούλεψαν σε ομάδες και στους υπολογιστές και άκουσαν τραγούδια. Επιπλέον, δύο μαθήτριες απάντησαν πως όλα ήταν τέλεια, ενώ μία άλλη ότι όλες οι ερωτήσεις ήταν εύκολες και της άρεσε που τις έβαχναν τα ίδια τα παιδιά.

Όσον αφορά τα αγόρια, τρία έγραψαν ότι τους άρεσε που δούλεψαν με τους υπολογιστές, ένα που άκουσε τραγούδια και έψαξε να βρει πληροφορίες από αυτά, ενώ ένας άλλος μαθητής έδωσε την απάντηση ότι του άρεσε που ανακάλυψε ο ίδιος κάποια πράγματα για τους κλέφτες και τους αρματολούς. Τέλος, ένας μαθητής ενθουσιάστηκε που δούλεψαν σε ομάδες και είχαν υπολογιστές για να ψάχνουν πληροφορίες.

9^η ερώτηση

«Τι δε σου άρεσε σε αυτό τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας στον οποίο συμμετείχες;» Δύο κορίτσια έγραψαν ότι τους δυσκόλεψαν μερικές φορές οι ερωτήσεις. Μία μαθήτρια ότι βαριόταν λιγάκι στην αρχή. Εννιά μαθήτριες έγραψαν ότι όλα ήταν τέλεια και τους άρεσε πάρα πολύ το μάθημα, ενώ μία μαθήτρια από αυτές διαφοροποιήθηκε στην απάντηση αναφέροντας κάποια μικρά προβλήματα στην συνεργασία της με τους υπόλοιπους της ομάδας στην αρχή του προγράμματος.

Από την άλλη τρία αγόρια σημείωσαν στο ερωτηματολόγιο ότι όλα τους άρεσαν και δεν υπήρχε κάτι που να μην τους αρέσει. Δύο μαθητές απάντησαν ότι

τους δυσκόλεψε το κείμενο που έπρεπε να γράψουν στο τέλος κάθε Φύλλου Εργασίας και ένας έδωσε την απάντηση ότι υπήρχαν περίπλοκες ερωτήσεις.

10^η ερώτηση

«Σου αρέσει τώρα περισσότερο να ακούς, να τραγουδάς ή να χορεύεις δημοτικά τραγούδια;» Πέντε μαθητές (4 κορίτσια, 1 αγόρι) απάντησαν πάρα πολύ, άλλοι πέντε (2 κορίτσια, 3 αγόρια) απάντησαν πολύ, επτά μαθητές (5 κορίτσια, 2 αγόρια) απάντησαν αρκετά και μία μαθήτρια έδωσε την απάντηση ελάχιστα.

11^η ερώτηση

«Τι άλλο νομίζεις ότι θα μπορούσαμε να κάνουμε για να κατανοήσουμε καλύτερα την ιστορία των κλεφτών;» Πέντε κορίτσια δήλωσαν ότι δεν χρειαζόταν να κάνουν κάτι άλλο, δύο απάντησαν δεν ξέρω, άλλες δύο ότι θα μπορούσαν να δούνε κάποιες ταινίες, μία μαθήτρια έδωσε την απάντηση ότι θα μπορούσαμε να ακούσουμε περισσότερα τραγούδια και να διαβάσουμε περισσότερα κείμενα, ενώ μία άλλη πως θα ήταν ωραίο να επισκεφθούμε ένα μουσείο ή να δούμε από κοντά τοποθεσίες που ζούσαν οι κλέφτες.

Τα αγόρια έδωσαν την απάντηση δεν ξέρω, ενώ ένας μαθητής έγραψε ότι θα ήταν ωραίο εάν έπαιζαν παιχνίδια με μάχες.

Ανάλυση

Από την ανάλυση των απαντήσεων προκύπτει ότι η διδακτική παρέμβαση που πραγματοποιήσαμε στο μάθημα της Ιστορίας και της Τοπικής Ιστορίας και στην θεματική ενότητα «Κλέφτες και αρματολοί» με τη χρήση του δημοτικού τραγουδιού υπήρξε επιτυχής.

Σε όλους τους μαθητές άρεσε το μάθημα και το βρήκαν ενδιαφέρον. Στα δεκαεφτά παιδιά η εργασία σε ομάδες και τα φύλλα εργασιών φάνηκαν ενδιαφέροντα και εύκολα. Οι δεκαπέντε από τους δεκαοχτώ μαθητές θεωρούν ότι οι δραστηριότητες στα φύλλα εργασιών τους βοήθησαν πάρα πολύ, έως πολύ να γνωρίσουν καλύτερα τη ζωή των κλεφτών και αρματολών και την σχέση αυτών των προσώπων με το νησί τους, ενώ στην αρχή οι μισοί από αυτούς πίστευαν ότι τη γνωρίζουν αρκετά. Τα αγόρια περισσότερο από τα κορίτσια απάντησαν ότι το πρόγραμμα τους βοήθησε να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις. Ένας μόνο μαθητής ήταν που θεώρησε ότι η νέα διδακτική προσέγγιση τον βοήθησε ελάχιστα, αν και σύμφωνα με τις απαντήσεις των ερωτηματολογίων φάνηκε να του άρεσε.

Σε όλα τα αγόρια αλλά και στα μισά κορίτσια άρεσε που δούλεψαν με τους υπολογιστές και σε ομάδες. Από την άλλη, ενώ σε όλα τα κορίτσια ήταν αρεστό να ψάχνουν και να βρίσκουν μόνες τους πληροφορίες από έντυπα κείμενα και τραγούδια, μόνο στα μισά αγόρια άρεσε αυτή η διαδικασία.

Επιπλέον, εννιά μαθήτριες και οι μισοί μαθητές χαρακτήρισαν τέλειο το πρόγραμμα ενώ πέντε μαθήτριες και οι υπόλοιποι μισοί μαθητές διαφοροποιήθηκαν κάπως στις απαντήσεις. Συγκεκριμένα πέντε μαθήτριες και ένας μαθητής έγραψαν ότι αν και τους άρεσε πολύ αυτός ο τρόπος διδασκαλίας, βρήκαν δύσκολες κάποιες ερωτήσεις. Μία μαθήτρια έγραψε ότι βαρέθηκε λίγο στην αρχή. Τέλος, δύο μαθητές απάντησαν ότι δεν τους άρεσε που έπρεπε να γράψουν ένα ιστορικό κείμενο.

Τελικά, η εκπαιδευτική μας παρέμβαση βοήθησε σχεδόν όλους τους μαθητές εκτός από μία μαθήτρια να αποκτήσουν θετική στάση για το δημοτικό τραγούδι.

Στην τελευταία ερώτηση «*Τι άλλο νομίζεις ότι θα μπορούσαμε να κάνουμε για να κατανοήσουμε καλύτερα την ιστορία των κλεφτών;*» οι δώδεκα από τους δεκαοχτώ μαθητές δεν είχαν να προτείνουν κάτι, είτε γιατί δεν ήξεραν, είτε γιατί θεωρούσαν αρκετά αυτά που κάναμε. Τέσσερις μαθήτριες όμως έγραψαν τις ιδέες τους για μία επίσκεψη σε έναν ιστορικό χώρο ή μουσείο ή την προβολή μιας ιστορικής ταινίας ή ακόμη και την επεξεργασία περισσότερων τραγουδιών και κειμένων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που συμπλήρωσαν οι μαθητές που συμμετείχαν στην εκπαιδευτική μας έρευνα, το Φύλλο Παρατήρησης, και τις εργασίες των παιδιών, καταλήγουμε και εμείς σε παρόμοια συμπεράσματα με αυτά που αναφέρουν στα άρθρα τους οι Van der Merwe (2007) και Smithrim & Uritis (2005).

Κατά την άποψή μας, ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα της εκπαιδευτικής μας έρευνας είναι ότι η χρήση της μουσικής συμβάλλει θετικά στην ενεργοποίηση, στη δημιουργικότητα, στη συνεργασία, αλλά και στις προσωπικές επιτυχίες των μαθητών και κατά συνέπεια στην αυτοεκτίμησή τους.

Η μάθηση μέσω των τεχνών και ειδικότερα της μουσικής εισάγει έναν άλλο τρόπο μελέτης της ιστορίας. Η αξιοποίηση μουσικών κομματιών, όπως των δημοτικών τραγουδιών, στη διδασκαλία της ιστορίας μαθαίνει στους μαθητές πώς να σκέφτονται δημιουργικά, να λύνουν προβλήματα, να ανταπεξέρχονται σε δυσκολίες, να εργάζονται και να επικοινωνούν. Οι μαθητές αν και αντιμετώπισαν κάποια προβλήματα συνεργασίας με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τους στην αρχή της διδακτικής μας παρέμβασης, κατά την εκτίμησή μας λόγω έλλειψης προηγούμενων εμπειριών, κατάφεραν να τα ξεπεράσουν και να συντονίσουν τις προσπάθειες τους για να φέρουν εις πέρας τον κοινό τους στόχο.

Οι οποιεσδήποτε διαφορές ανάμεσα στα ενδιαφέροντα και τις προτιμήσεις των δύο φύλλων μειώθηκαν και οι επιτυχίες τους τροποποιήθηκαν προς το καλύτερο. Αν και όλοι οι μαθητές ήταν ικανοποιημένοι από τον τρόπο που διδάσκονταν μέχρι τώρα την ιστορία, εντούτοις, σύμφωνα πάντα με τις απαντήσεις τους, η εργασία σε ομάδες, η έρευνα και αναζήτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο και στα βιβλία άρεσε πάρα πολύ σε αγόρια και κορίτσια.

Το τραγούδι ως «*ένας δυνατός τύπος βιωματικής, συμβολικής αναπαράστασης και ένας από τους οκτώ τύπους νοημοσύνης*» (Turner-Bisset, 2001:124-125) έδωσε την ευκαιρία σχεδόν σε όλα τα παιδιά να πετύχουν καλύτερα αποτελέσματα στις εργασίες τους από αυτά που πίστευαν ότι είχαν πετύχει μέχρι τότε, αυξάνοντας έτσι την αυτοεκτίμησή τους. Συγκεκριμένα, τα βοήθησε να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ζωή των κλεφτών και αρματολών που ήδη είχαν διδαχθεί αλλά και για την παρουσία και τη δράση κάποιων από αυτούς στο νησί τους. Μόνο δύο μαθήτριες που συμμετείχαν στην έρευνά μας τις βρήκαν κουραστικές και ένα άλλο βαρετές στην αρχή του προγράμματος, ίσως γιατί το πρώτο διδακτικό δίωρο ήταν η αφόρμιση και δεν είχε γίνει απόλυτα κατανοητό ποια ήταν η σχέση των τραγουδιών με το ιστορικό θέμα που θα επεξεργάζονταν.

Το δημοτικό τραγούδι διαπιστώθηκε ότι όχι μόνο μπορεί να παρακινήσει σε μεγάλο βαθμό το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των μαθητών στο μάθημα της

ιστορίας αλλά ακόμη να αλλάξει τη στάση τους απέναντι σ' αυτό, να αποκτήσουν δηλαδή μια καινούρια και θετική αντίληψη. Με άλλα λόγια, να συνειδητοποιήσουν τι είναι το δημοτικό τραγούδι και ότι αποτελεί μια ιστορική πηγή την οποία μπορούμε να αναλύσουμε, να συγκρίνουμε μ' άλλες πηγές για να διεισδύσουμε στα συναισθήματα των ανθρώπων του παρελθόντος δουλεύοντας ο καθένας χωριστά, αλλά και όλοι μαζί σε ομάδες (Turner Bisset 2005:185).

Μια αρνητική διαπίστωση της έρευνας ήταν ότι οι μαθητές/τριες χρειάστηκαν πολύ χρόνο για να επεξεργαστούν τις εργασίες, ίσως γιατί, κατά τη άποψή μας, ήταν άπειροι/ες σε τέτοιου είδους δραστηριότητες.

Τελειώνοντας, εκείνο που προτείνουμε είναι το παιδαγωγικό και μορφωτικό περιεχόμενο του δημοτικού τραγουδιού να μελετηθεί ακόμη περισσότερο σε σχέση με τη προοπτική που προσφέρει για την πνευματική καλλιέργεια του ανθρώπου, για την κατανόηση και συνειδητοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, καθώς και για την αυτογνωσία, μιας και το τραγούδι και ο χορός είναι διαδικασία γενετική και αποτελεί χαρακτηριστικό στοιχείο της ανθρώπινης προσωπικότητας (Hughe, 2010).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Ακαδημία Αθηνών** (1962). *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, τ. Α': Αθήνα.
- Αβδελά Ε.** (1998). *Ιστορία και σχολείο*. Αθήνα: νήσος.
- Αγραφιώτης Δ.** (1994). *Τοπική Ιστορία: Το χθες και το Σήμερα*, Ημερίδα για την Τοπική Ιστορία, Νοέμβριος 1993. Δημοσιεύματα του Εργαστηρίου Εκπαιδευτικής και Τοπικής Ιστορίας των Παιδαγωγικών Τμημάτων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, 7-14.
- Αλεξίου Κ.** (1980). *Το Θεσσαλικό Δημοτικό τραγούδι*. Λάρισα: Ευθύνη
- Αναγνωστόπουλος Β.** (2009). *Η Θεσσαλία στον έντεχνο και λαϊκό λόγο*. Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Αναγνωστόπουλος Β. & Λαλαγιάννη Β.** (1998). *Η Θεσσαλία στη Λογοτεχνία και Γραμματεία*. Βόλος: Εργαστήριο Λόγου και Πολιτισμού Π.Τ.Ν. Παν/μιου Θεσσαλίας.
- Βαρβούνης Μ.** (1998). *Η διδασκαλία του δημοτικού τραγουδιού στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*. Αθήνα: Σμίλη.
- Βουρνάς Τ. & Γαρίδη Ε.** (1979). *Η παράδοση και η επιβίωση στο σημερινό πολιτισμό μας*. Αθήνα: Αφοί Τολίδη.
- Γατσώτης Π.** (2004). 'Η διδακτική προσέγγιση της «Νέας Ιστορίας» με τη χρήση ιστοριογραφικών έργων', στο: *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, επιστημονική επιμέλεια: Κ. Αγγελάκος & Γ. Κόκκινος. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γριβέλας Α., Καραφύλλης Ν. & Μαγόπουλος Β.** (2006). *Εγχειρίδιο Τοπικής Ιστορίας*. Καρδίτσα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Καρδίτσας.
- Δρούγκας Α., Παγούνη, Β., Τόμπρα, Α. & Τσαγκαρέλη, Β.** 'Μαθαίνω πώς να μαθαίνουν οι μαθητές μας να χρησιμοποιούν τις προφορικές πηγές και παραδόσεις στη διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας στο δημοτικό σχολείο'. *Πρακτικά του 5^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.) με θέμα: «Μαθαίνω πώς να μαθαίνω»*, 7-9 Μαΐου 2010.
- Ιωάννου Γ.**(1987). *Τα δημοτικά μας τραγούδια*. Αθήνα: Ερμής.
- Καψομένος Ε.** (1990). *Δημοτικό τραγούδι. Μια διαφορετική προσέγγιση*. Αθήνα: Αρσενίδης.
- Κόκκινος Γ.**(2003).Οι εφαρμογές των νέων τεχνολογιών στο μάθημα της Ιστορίας, στο: του ίδιου, *Επιστήμη, Ιδεολογία και Ταυτότητα. Το μάθημα της Ιστορίας στον αστερισμό της υπερεθνικότητας και της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Μεταίχμιο, σ. 351-361.
- Κυριακίδης Σ.** (1965). *Ελληνική Λαογραφία. Μέρος Α'. Μνημεία του λόγου εν Αθήναις*.
- Λεοντσίνης Γ.** (2003). *Θεωρητικά και μεθοδολογικά ζητήματα διδακτικής της ιστορίας και του περιβάλλοντος*. Αθήνα: Ινστιτούτο του βιβλίου-Δ. Καρδαμίτσα.

- Λουκάτος Δ.** (1972). 'Προοίμια και εναρκτικές συγγένειες των δημοτικών τραγουδιών'. *Δωδώνη*, Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων σσ. 267-278.
- Μαρκιανός Σ.** (1984). 'Σκοπός του μαθήματος'. *Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων*, Σεμινάριο 3, σσ. 13-23.
- Marwick A.** (1985). *Εισαγωγή στην Ιστορία*. Ανοιχτό πανεπιστήμιο Αθήνα: Κουτσομπός.
- Moniot H.** (2000). *Η διδακτική της Ιστορίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπαμπούνης Χ.** (1988). 'Νοητικές, ψυχολογικές και άλλες προϋποθέσεις για της αφομοίωση της ιστορικής ύλης από τους μαθητές'. *Πανελλήνια ένωση Φιλολόγων/ Σεμινάριο 9*, σσ. 69-79.
- Μπασλής Ι.** (2008). *Η διδασκαλία των δημοτικών τραγουδιών στο σχολείο*. Περιοδικό Νέα παιδεία, τ. 126.
- Νάκου Ε.** (2004). 'Η χρήση υλικών κατάλοιπων στο μάθημα της Ιστορίας', στο: *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, επιστημονική επιμέλεια: Κ. Αγγελάκος & Γ. Κόκκινος. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντουλάς Χ.** (1988). *Σχολικά βιβλία Ιστορίας και Τοπική Ιστορία: Η περίπτωση της Θεσσαλίας*, Σεμινάριο, 9.
- Παπαδιαμάντης Α.** (1955). *Αμαρτίας Φάντασμα*, διήγημα. Τα Άπαντα τόμος Γ΄.
- Πετρόπουλου Δ.** (1959). *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*, Α+Β : Αθήνα.
- Reyrot J.** (2000). *Η Διδασκαλία της Ιστορίας στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Πολίτης Α.** (1973). *Το δημοτικό τραγούδι*. Κλέφτικα. Αθήνα: Ερμής.
- Πολίτης Ν.** (1925). *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*. Αθήνα: Εστία.
- Πρόγραμμα Σωκράτης – Comenius I** (2001-2). *Η Μουσική Παράδοση Του Τόπου μας*, Γυμνάσιο Σκιάθου.
- Ρεπούση Μ.** (2000^α). 'Διδακτικές Προσεγγίσεις της Τοπικής Ιστορίας. Ιστορικό ερώτημα και ανάπτυξη σχεδίων εργασίας'. *Φιλολογος*, τ. 2 (χειμώνα), σσ. 590-606.
- Ρήγας Α. Γ.** (1958). *Σκιάθου- Λαϊκός πολιτισμός*. Τεύχος Α΄ Δημώδη άσματα: Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Σκαρτσής Σ.Α.** (1985). *Το δημοτικό τραγούδι, τα κείμενα και η ερμηνεία τους*. ΤΟΜΟΣ Β΄ Αθήνα: Πατάκης
- Σκουλάτος Β.** (1988). *Το αναλυτικό πρόγραμμα και το μάθημα της Ιστορίας*. Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων, σσ. 80-87.
- Σμυρναίος Α.** (2008). *Η Διδακτική της Ιστορίας*. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Σταματάς Γ.& Σταματάς Ν.** (2011). *Το Κάστρο της Σκιάθου*. Σκιάθος: Πλέτσας Κ. & Καρδάρη Ζ.
- Τσαγγάλας Κ.** (1988). *Το δημοτικό τραγούδι και οι κοινωνικές του διαστάσεις*. τ.Α΄. Ιωάννινα.
- Χαρίτος Χ.** (1988). *Από την Τοπική Ιστορία στην Αυτογνωσία*. Τριμηνιαίο περιοδικό εκπαιδευτικού και κοινωνικού προβληματισμού, αρ. 12.

Χαρίτος Χ. (1994). *Τοπική Ιστορία και Διδακτική Πρακτική στο Δημοτικό Σχολείο: από την Ημερίδα για την Τοπική Ιστορία*, Νοέμβριος 1993. Δημοσιεύματα του Εργαστηρίου Εκπαιδευτικής και Τοπικής Ιστορίας των Παιδαγωγικών Τμημάτων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σσ. 35-48.

Χαρίτος Χ. (1999). *Η Τοπική Ιστορία στο σχολείο*. Βόλος: Εργαστήριο Εκπαιδευτικής Ιστορίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Χαρίτος Χ. (2003). *Εισαγωγή στην Τοπική Ιστορία*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Χαρίτος Χ. (2009). *Όψεις Τοπικής Ιστορίας*. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Φραγκούλας Ι. (1978). *Σκιαθίτικα, Α' Ιστορία της Σκιάθου*. Αθήνα: Ιωλκός.

Φραγκούλα Ι., Επιφανιάδη Θ., Ρήγα Π. (1995). *Τα Σκιαθίτικα καράβια: έκδοση ιδρύματος Θωμά και Βάντας Επιφανιάδη*

Ξένη Βιβλιογραφία

Andur D. (1993). 'Arts and culture context: A curriculum integrating Discipline-Based Arts Education with other humanities subjects at the secondary level', *Art Education*. 12-19, May.

AQA (Assessment and Qualification Alliance). (2000). *General Certificate of Secondary Education. History* (Schools History Project) specification A. Surrey: AQA.

Black and Macraill, D. M. (2000). *Studing history*. Hampshire: Palgrave.

Bloomfield A. (2000). *Teaching integrated arts in the primary school*. London: David Fulton.

Claire H., (1996). *Reclaiming oyr parts*. London: Trentham Books Limited.

Douch, R., (1967). *Local history and the teacher*. London: Routledge and Kegan Paul.

Freyberger R.M. (1985). 'Integration: Friend or foe of art education', *Art education*. 38(6):6-9, Nov.

Goldberg M. (2001). *Arts and learning: An integrated approach to teaching and learning in multicultural and multilingual settings*. New York: Addison Wesley Longman.

Hawkey K. (1995). 'History Teaching and the council of Europe', *Teaching History*, 78, 17-18.

Hudson P., (1999). 'Regional and local history: Globalisation, postmodernism and the future', *The Journal of Regional and local studies*, 20(1): 5-24.

IAAMSS (The incorporated Assoriation of Assoriation of Assistant Masters in Secondary Schools). (1975). *The teaching of history in secondary schools*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kaplan V., Agman P & Ermolaeva L., (Eds) (1999). *The teaching of history in contemporary Russia*. Tel Aviv: Tel Aviv University.

Lomas T. (1988). The teaching of local history in schools. *The local historian*, 18(4):174-182.

Mev Liesl van der Merwe (2007). 'The "How to" of History teaching with and through music in the GET Phase', *Yesterday & Today*, No 1, May 2007.

Preston G. (1969). 'The value of local history in the school curriculum', *Teaching history*, vol. 1: 87-91.

Rogers A. (1997). *Approaches to local history*. New York: Longman.

Slater J. (1995). *Teaching history in the Europe*. London: Cassell.

Smithrin k & Upitis Rena (2005). "Learning through the Arts: Lessons of engagements", *Canadian Journal of Education*, 28, 1&2 (2005): 109-127.

Stephens W. B. (1997). *Teaching Local History*. Manchester: Manchester University Press.

Turner-Bisset Rosie (2005). *Creative teaching history in primary classroom*. Great Britain: David Fulton publishers.

Ιστοσελίδες

Αποστολάκης Γιάννης .(2006). *Το κλέφτικο τραγούδι από τη συλλογή Αρβανίτικου*. Ανακτήθηκε: 5/08/2011, από <http://www.myriobiblos.gr/afieroma/dimotiko/txt-apostolakis> html 17/04/2010

Hughe R. (2010). *Race, music and a meaningful approach to teaching historical methods*. Ανακτήθηκε 30 Αυγούστου 2011 από: Bnet

Μπούσια Ασημίνα. (2010). *Διερεύνηση της σχέσης του δημοτικού τραγουδιού με τις παραδόσεις. Εξέταση περίπτωσης του κλέφτικου τραγουδιού*. Ανακτήθηκε: 5/08/2011 από <http://www.arcadia.ceid.upatras.gr>

Love to know. (χ.χ.). *Teaching American History with Favorite folks songs*. Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου 2011 από: ([http://home-school.lovetoknow.com/teaching American History with favorite folk songs](http://home-school.lovetoknow.com/teaching-American-History-with-favorite-folk-songs))

El Centro College's History Department. (χ.χ.) *The Use of Music and Dance in Teaching U.S. History*. Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου 2011 από: <http://pw2netcom.com/~wandaron/history.html>

Elster A. (2001). Learning through the arts program goals, features and pilot results. *International journal of Education & the Arts*. 2(7):1-18 Nov. <http://ijea.asu.edu/v2n7/ανακτήθηκε> 19/7/2012

Songs for teaching. (χ.χ.) *Black History Month in Song*. Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου 2011 από: <http://www.songsforteaching.net/black-history-month>

The Sunday Gleaner. (2011). *Teaching History Through Music – N; Faly Koyate Takes Guinean Tradition To The World/* Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου 2011 από: <http://jamaica-gleaner.com/gleaner/2011619/ent/entb.html>

University of Pittsburgh. (2007-08) *American history through music*. Ανακτήθηκε 5 Αυγούστου 2011 από: <http://www.voicesacrosstime.org>

Διαθεματικό Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών Δημοτικού- Γυμνασίου (2003)

Θεόδωρος Νημάς (χ.χ.). *Το δημοτικό τραγούδι στη Μέση Εκπαίδευση: Προτάσεις για μια άλλη θεώρηση και διδακτική προσέγγιση.* Ανακτήθηκε 26 Νοεμβρίου 2011 από: <http://www.sfpeiraia.gr/files/nimaspdf>

Διδακτικές προτάσεις <http://www.pi-schools.gr/do>

Η ιστορία της Σκιάθου:

<http://www.evagelistria-skiathos.gr/gr/main/tradition.htm>

http://www.skiathos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=431&Itemid=112&lang=el

http://www.golden-greece.gr/places/sporades/skiathos/skiathos_skiathos.html

<http://www.skiathos-services.com/el/tapantagiathnskiatho/plhrofories/>

<http://www.youtube.com/watch?v=E62PzmBe4tE>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Φύλλα εργασιών

Σχέδιο μαθήματος Έντεχνα και δημοτικά τραγούδια- Αφόρμηση 1 ΣΤ΄ τάξη

Διδακτικοί στόχοι

Γενικοί σκοποί

- Εξοικείωση με τη διαδικασία διερεύνησης.
- Να απολαύσουν οι μαθητές το λόγο ως έργο τέχνης.
- Η αισθητική απόλαυση των τραγουδιών.
- Να εξοικειωθούν με την ποιητική γλώσσα.
- Να εξοικειωθούν με στοιχεία δομής, περιεχομένου και ύφους.

Ειδικοί στόχοι

- Να κατανοήσουν τι είναι το δημοτικό τραγούδι.
- Να κατανοήσουν σε τι διαφοροποιείται ένα δημοτικό τραγούδι από ένα έντεχνο τραγούδι.
- Να γνωρίσουν κάποια από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δημοτικού τραγουδιού.
- Να προσεγγίσουν την έννοια του ρυθμού και της μουσικότητας στην ποίηση.
- Να εξοικειωθούν με την τεχνική της ομοιοκαταληξίας.
- Η καλλιέργεια και ο εμπλουτισμός της γλώσσας.

Διδακτική προσέγγιση: Διαλογική και στη συνέχεια διερευνητική μάθηση, ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών, όπου οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους, ερευνούν πληροφορίες, αξιολογούν και αποφασίζουν.

Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής (word), τραγούδια, cd player, φύλλα εργασιών.

Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος είναι η αίθουσα υπολογιστών. Οι μαθητές είναι χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων. Σύνολο ομάδων έξι (6). Κάθε ομάδα έχει το δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Μοιράζουμε στους μαθητές τα φύλλα εργασιών τα οποία είναι ίδια για όλες τις ομάδες.

Τα φύλλα εργασιών περιέχουν: α) τους στίχους των δημοτικών και των έντεχνων τραγουδιών β) τα ερωτήματα.

Οι μαθητές θα διερευνήσουν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας, δηλαδή την προφορική και κατόπιν γραπτή καταγραφή των σχολίων μεταξύ των μελών της ομάδας θα συνθέσουν τα γραπτά τους κείμενά. Κατόπιν θα τα παρουσιάσουν στο τέλος του διδακτικού δίωρου στην ολομέλεια. Ο ρόλος του δασκάλου θα είναι βοηθητικός και καθοδηγητικός.

Δομή του μαθήματος

- 1) Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών. (2 λεπτά)
- 2) Αφήνουμε τους μαθητές να διαβάσουν τους στίχους των έντεχνων τραγουδιών. Κατόπιν επεξεργαζόμαστε διαλογικά στην ολομέλεια τα ερωτήματα που συνοδεύουν τα τραγούδια. (8-10 λεπτά)
- 3) Οι μαθητές διαβάζουν τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών και επεξεργαζόμαστε διαλογικά στην ολομέλεια τα ερωτήματα που συνοδεύουν τα τραγούδια. (8-10 λεπτά)
- 4) Αφήνουμε τους μαθητές να δουλέψουν ομαδοσυνεργατικά τα φύλλα εργασιών. (20-25 λεπτά)
- 5) Παρουσίαση των γραπτών τους κειμένων από τους μαθητές. (Ένας από κάθε ομάδα αναλαμβάνει να διαβάσει την εργασία τους). Σύντομη συζήτηση και αξιολόγηση των εργασιών από την ολομέλεια. (15 λεπτά)

Αναλυτικότερα

Βήμα 1^ο :

1) Διαβάζουμε τους στίχους των δύο έντεχνων τραγουδιών και κάνουμε τις εξής ερωτήσεις για το κάθε τραγούδι χωριστά. (Απαγγελία από εθελοντή):

ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ :

- Είναι χαρούμενο ή λυπημένο το ποίημα/τραγούδι;
- Σας αρέσει το ποίημα/τραγούδι και γιατί;
- Τι είναι αυτό που σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση στο ποίημα/τραγούδι ;
- Υπάρχει και κάτι άλλο που σας έκανε εντύπωση –έστω και μικρότερη;
- Τι αίσθηση σας δημιουργεί ;
- Γιατί;
- Πιστεύετε ότι είναι εύκολο να τραγουδήσει κανείς αυτό το ποίημα;
- Υπάρχουν κάποια στοιχεία που μας βοηθούν σε αυτό;
- Τι μουσική θα βάζατε σ' αυτό το ποίημα αν έπρεπε να γίνει τραγούδι;

Ρωτάμε τους μαθητές ποια συγκεκριμένα στοιχεία τους οδήγησαν στη διατύπωση των προηγούμενων σκέψεων. Εστιάζοντας στην πρώτη στροφή, ρωτάμε ποιες λέξεις ξεχωρίζουν.

- 2) Ακούμε μελοποιημένα τα ποιήματα του ποιητή Ελύτη.
- 3) Μπορείτε να ξεχωρίσετε ποια μουσικά όργανα ακούγονται;

Βήμα 2ο

1) Διαβάζουμε τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών και κάνουμε τις εξής ερωτήσεις για το κάθε τραγούδι χωριστά:

ΠΡΩΤΕΣ ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ :

- Είναι χαρούμενο ή λυπημένο το τραγούδι;
- Σας αρέσει το τραγούδι και γιατί;
- Τι μουσική θα βάζατε σ' αυτό το ποίημα αν έπρεπε να γίνει τραγούδι
- Τι είναι αυτό που σας έκανε τη μεγαλύτερη εντύπωση στο τραγούδι;
- Υπάρχει και κάτι άλλο που σας έκανε εντύπωση –έστω και μικρότερη;
- Αυτά τα στοιχεία έχουν σχέση μεταξύ τους (μοιάζουν να συμπληρώνει το ένα το άλλο;) ή διαφοροποιούνται:
- Τι αίσθηση σας δημιουργεί ;
- Γιατί;
- Πιστεύετε ότι είναι εύκολο να το τραγουδήσει κανείς;
- Υπάρχουν κάποια στοιχεία που μας βοηθούν σε αυτό;

Συγκρίνοντας τα δημοτικά με τα έντεχνα τραγούδια

- Τι κοινό υπάρχει ανάμεσα στους στίχους των δύο προηγούμενων ποιημάτων/τραγουδιών με τους στίχους που διαβάσατε;
- Τι διαφορετικό υπάρχει ανάμεσα στους στίχους των δύο προηγούμενων ποιημάτων/τραγουδιών με τους στίχους που διαβάσατε;
- Τι μουσική θα βάζατε σ' αυτούς τους στίχους αν έπρεπε να γίνει τραγούδι;

2) Ακούμε μελοποιημένα τα δημοτικά τραγούδια.

3) Μπορείτε να ξεχωρίσετε ποια μουσικά όργανα ακούγονται;

Βήμα 3^ο (φύλλα εργασιών)

ΦΥΛΛΑ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

Ας γνωρίσουμε καλύτερα τα ποιήματα και τα τραγούδια:

Ερωτήσεις : (για το κάθε τραγούδι χωριστά)

Α΄ Μέρος :

1. Ποιο το περιεχόμενο του τραγουδιού ;
2. Σε τι σκοπεύει το τραγούδι ;
3. Ποιες πληροφορίες περιέχει το τραγούδι ;
4. Ποια συναισθήματα προκαλούνται στον ακροατή ;
5. Ποια αξία έχει το τραγούδι στον ακροατή και σ' εκείνον που το τραγουδά ;

Β΄ Μέρος :

1. Η μουσική του τραγουδιού είναι πρωτότυπη ή παρμένη από κάποιο γνωστό τραγούδι ;
2. Τι έχεις να παρατηρήσεις για τη μουσική αυτών των τραγουδιών; (Είναι γρήγορη, αργή, βαρετή , μονότονη, μελωδική κτλ.)
3. Ο ρυθμός επιδρά στον ακροατή κατά ιδιαίτερο τρόπο ;
4. Τι αισθάνεσαι όταν ακούς το τραγούδι;
5. Η επιλογή των οργάνων έχει κάποια σημασία ;

Γ΄ Μέρος:

- Ποιες λέξεις σας κάνουν εντύπωση και για ποιο λόγο;
- Νομίζετε ότι ταιριάζουν στο ποίημα; Γιατί ή γιατί όχι;
- Υπάρχουν κάποιες λέξεις που σας είναι άγνωστες; Αν ναι, ψάξτε στο λεξικό με τη βοήθεια της δασκάλας σας.
- Όπως ίσως παρατηρήσατε, υπάρχουν κάποιες λέξεις στο ποίημα που όταν τις ακούμε μοιάζουν μεταξύ τους. Μπορείτε να τις βρείτε;

Δ Μέρος:

- Όλα αυτά που περιγράφονται στους στίχους των τραγουδιών μπορούν να συμβούν στην πραγματικότητα;
- Βρείτε τους στίχους που αναφέρουν υπερβολές και εξωπραγματικές καταστάσεις.

Ε Μέρος

Μικροί δημοσιογράφοι

1) Μελετήστε, σχολιάστε και γράψτε σε ένα κείμενο τα στοιχεία και τις πληροφορίες που καταγράψατε .

2) Ένας από κάθε ομάδα θα παρουσιάσει στην ολομέλεια το κείμενο.

Ακολουθούν οι στίχοι των τραγουδιών

Στίχοι τραγουδιών

Ένας αϊτός περήφανος (δημοτικό)

Ένας αϊτός περήφανος, ένας αϊτός λεβέντης
Από την περηφάνειά του κι από τη λεβεντιά του,
Δεν πάει από τα κατώμερα να καλοξεχειμάσει,
Μον' μένει απάνω 'ς τα βουνά και κρούσταλλα 'ς τους κάμπους
Κ' έρρηξε χιόνια 'ς τα βουνά και κρούσταλλα 'ς τους κάμπους
Εμάργωσαν τα νύχια του κ' έπεσαν τα φτερά του.
Κ' αγνάντιο βγήκε κ' έκατσε 'ς ένα ψηλό λιθάρι,
Και με τον ήλιο μάλωνε και με τον ήλιο λέει.
«Ήλιε, για δε βαρείς κ' εδώ 'ς τούτη την αποσκιούρα,
Να λειώσουνε τα κρούσταλλα, να λιώσουνε τα χιόνια,
Να γίνει μια άνοιξη καλή, να γίνει καλοκαίρι,
Να ζεσταθούν τα νύχια μου, να γιάνουν τα φτερά μου
Να 'ρθουνε τ' άλλα τα πουλιά και τ' άλλα μου τ' αδέλφια».

Η κυρα Φροσύνη (δημοτικό)

Τ' ακούσατε τι γίνηκε 'ς τα Γιάννενα τη λίμνη,
Που πνίζανε τοις δεκαοχτώ με την κυρα Φροσύνη;
Αχ, Φροσύνη παινεμένη,
Τι κακό 'παθες καημένη!
Άλλη καμιά δε το 'βαλε το λιαχουρί φουστάνι
Πρωτ' η Φροσύνη το 'βαλε και βγήκε 'ς το σιργιάνι.
Αχ, Φροσύνη παινεμένη,
Τι κακό 'παθες καημένη!
Και 'ς τον κόσμο ξακουσμένη!
Δε σ' το 'λεγα, Φροσύνη μου, κρύψε το δάχτυλο
Γιατί αν το μάθει ο Αλή πασάς να σε φάει το φίδι;
Αχ, Φροσύνη παινεμένη,
Τι πολύ κακό θα γένει!
Αν είστε Τούρκοι αφήστε με, χίλια φλωριά σας δίνω
Σύρτε με 'ς το Μουχτάρπασα, δυο λόγια να του κρίνω.
Αχ, Φροσύνη παινεμένη,
Τι πολύ κακό θα γένει!
Ή Πασά μου, που είσαι πρόλαβε, τρέξε να μεγαλώσεις
Μέρωσε τον Αλή πασά και δώσε ότι δώσεις».
Αχ, Φροσύνη παινεμένη,
Τι πολύ κακό θα γένει!
«Εις το Βεζύρη τα φλωριά, τα δάκρυα θε να πάνε
Και σένα μ' άλλους δεκαφτά τα ψάρια θα σας φάνε».

Η Μάγια (Ελύτης – μουσική: Θεοδωράκης)

Η Πούλια πόχει εφτά παιδιά
Μεζ' απ' τους ουρανούς περνά

Κάποτε λίγο σταματά
Στο φτωχικό μου και κοιτά:
Γεια σας τι κάνετε; Καλά;
-Καλά. Πώς είναι τα παιδιά;
-Τι να σας πω εκεί ψηλά
Τα τρώει τα' αγιάζι κι η ερημιά
-Γι' αυτό πικραίνεσαι κυρά
Δε μου τα φέρνεις εδωνά;
-Ευχαριστώ μα 'ναι πολλά
Θα σου τη φάνε τη σοδειά
-Δώσε μου καν την πιο μικρή
Τη Μάγια την αστραφτερή.
Λάμπουνε γύρω τα βουνά
Τα χέρια μου βγάνουν φωτιά.
Κι η Πούλια πόχει εφτά παιδιά
Φεύγει και μ' αποχαιρετά.

Τα Τζιτζίκια (Ελύτης- μουσική: Α. Κοκότου)

Η Παναγιά το πέλαγο
Κρατούσε στην ποδιά της
Τη Σίκινο την Αμοργό
Και τα' άλλα τα παιδιά της.

Από την άκρη του καιρού
Και πίσω απ' τους χειμώνες
Άκουγα σφύριζε η μπουρού
Κι έβγαιναν οι γοργόνες.

Κι εγώ μέσα στους αχινούς
Στις γούβες στ' αρμυρίκια
Σαν τους παλιούς θαλασσινούς
Ρωτούσα τα τζιτζίκια:

Ε σεις τζιτζίκια μου άγγελοι
Γεια σας κι η ώρα η καλή.
Ο βασιλιάς ο Ήλιος ζει;
Κι όλ' αποκρίνονται μαζί:
Ζει, ζει, ζει ζει, ζει, ζει, ζει, ζει.

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 1

ΤΑΞΗ: ΣΤ2

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κλέφτες και αρματολοί – Αφόρμηση 2

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 ώρα

1. Γενικοί διδακτικοί στόχοι:

- 1) Καλλιέργεια θετικού ψυχολογικού κλίματος, πρόκληση του ενδιαφέροντος του μαθητή.
- 2) Διερεύνηση πρότερων γνώσεων/αντιλήψεων των μαθητών.
- 3) Να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών.
- 4) Να προσεγγίσουν πρωτογενείς πηγές και να αντλήσουν από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα.
- 5) Να εξοικειωθούν με την άντληση ιστορικών δεδομένων από ηχητική πηγή.
- 6) Να συνειδητοποιήσουν ότι ένα τραγούδι ή μια εικόνα μπορούν να αποτελέσουν ιστορική πηγή.
- 7) Να συνειδητοποιήσουν ότι το δημοτικό τραγούδι μπορεί να αποτελέσει ιστορική πηγή.
- 8) Να εξοικειωθούν με την παρατήρηση της εικόνας ως ιστορικής πηγής πληροφοριών και να διακρίνουν ανάμεσα σε διαφορετικές εικόνες.
- 9) Να αξιοποιούν τα ηχητικά στοιχεία ώστε να διατυπώνουν προσωπικά συμπεράσματα.
- 10) Να αξιοποιούν τα εικαστικά στοιχεία ώστε να διατυπώνουν προσωπικά συμπεράσματα.

Ειδικοί στόχοι

- 1) Να ανακαλούν προηγούμενη γνώση.
- 2) Να περιγράφουν λεκτικά εικονικές και ηχητικές πηγές.
- 3) Να διατυπώνουν υποθέσεις.
- 4) Να χρησιμοποιούν πηγές για την άντληση πληροφοριών.
- 5) Να συνδέσουν την ιστορία με το τραγούδι.

2. Διδακτική προσέγγιση: Διερευνητική- ανακαλυπτική μάθηση, διαλογική και συνθετική εργασία.

3. Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής, προβολέας, φύλλα εργασιών, τραγούδια, πίνακες ζωγραφικής.

4. Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διδασκαλίας είναι η αίθουσα προβολών. Μοιράζουμε στους μαθητές τα ίδια φύλλα εργασιών με τις ερωτήσεις που θα κάνουμε για να επεξεργαστούμε την ηχητική και εικονική πηγή. Με τη χρήση του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του προβολέα βάζουμε να ακουστούν τα τραγούδια και παρουσιάζουμε τους πίνακες ζωγραφικής. Μετά από κάθε παρουσίαση γίνεται ο σχολιασμός (με την τεχνική του καταγιγισμού ιδεών) και η διερεύνηση με τις ερωτήσεις που υπάρχουν στα φύλλα εργασιών.

5. Δομή μαθήματος:

A. Αναλυτική περιγραφή επιμέρους βημάτων διδασκαλίας

1) Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών.

Ακούμε το τραγούδι «Κορόιδο Μουσολίνι»

2) Ακούμε το τραγούδι «Κορόιδο Μουσολίνι» και κάνουμε ερωτήσεις οι οποίες υπάρχουν στα φύλλα εργασιών που μοιράζονται στους μαθητές. Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών και οι μαθητές συνεργάζονται για να απαντήσουν στις ερωτήσεις που υπάρχουν σε αυτά.

3) Ακολουθεί το τραγούδι «Ο δρόμος» και επαναλαμβάνουμε τις ίδιες ερωτήσεις.

4) Βάζουμε να ακούσουν τα παιδιά ένα δημοτικό τραγούδι. Σχολιασμός του τραγουδιού. Κάνουμε στους μαθητές τις παρακάτω ερωτήσεις και εκείνοι απαντούν προφορικά:

- Αναγνωρίζεις αυτό το τραγούδι;
- Κάθε πότε το ακούμε;
- Σε ποιο ιστορικό γεγονός αναφέρεται;
- Πες μας με λίγα λόγια τι μας λέει.
- Ποιος είναι ο δημιουργός;
- Πού και πότε δημιουργήθηκε;
- Ποιος υπήρξε ο σκοπός της δημιουργίας του;
- Τι αισθάνεσαι όταν το ακούς;
- Σε ποιους απευθύνονταν και σε ποια κατάσταση βρίσκονταν αυτοί;

5) Παρουσιάζουμε με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή πίνακες ζωγραφικής τους οποίους οι μαθητές περιγράφουν και σχολιάζουν.

B. Δραστηριότητες μαθητών (= Φύλλα Εργασίας)

1) Αφού ακούσετε το τραγούδι «Κορόιδο Μουσολίνι», προσπαθήστε να απαντήσετε στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Αναγνωρίζεις αυτό το τραγούδι;
- Κάθε πότε το ακούμε;
- Σε ποιο ιστορικό γεγονός αναφέρεται;
- Πες μας με λίγα λόγια τι μας λέει.
- Ποιος είναι ο δημιουργός;
- Πού και πότε δημιουργήθηκε;
- Ποιος υπήρξε ο σκοπός της δημιουργίας του;
- Τι αισθάνεσαι όταν το ακούς;
- Σε ποιους απευθυνόταν και σε ποια κατάσταση βρίσκονταν αυτοί;
- Για ποιο λόγο συνεχίζουμε να το τραγουδούμε ή να το ακούμε σήμερα;

2) Ακούστε το τραγούδι «Ο δρόμος» και απαντήστε τις παρακάτω ερωτήσεις:

- Αναγνωρίζεις αυτό το τραγούδι;
- Κάθε πότε το ακούμε;
- Σε ποιο ιστορικό γεγονός αναφέρεται;
- Πες μας με λίγα λόγια τι μας λέει.
- Ποιος είναι ο δημιουργός;
- Πού και πότε δημιουργήθηκε;
- Ποιος υπήρξε ο σκοπός της δημιουργίας του;
- Τι αισθάνεσαι όταν το ακούς;
- Σε ποιους απευθυνόταν και σε ποια κατάσταση βρίσκονταν αυτοί;
- Για ποιο λόγο συνεχίζουμε να το τραγουδούμε ή να το ακούμε σήμερα;

3) Ακούστε το δημοτικό τραγούδι της «Κλεφτουριάς τα βάσανα» και απαντήστε τις ερωτήσεις του προηγούμενου τραγουδιού:

4) Παρατηρήστε τους παρακάτω πίνακες ζωγραφικής και περιγράψτε τον καθένα χωριστά (Οι ίδιες ερωτήσεις επαναλαμβάνονται και στους άλλους πίνακες ζωγραφικής).

➤ Περιγράψτε τι κάνουν οι άνθρωποι, καθώς και τα αντικείμενα που υπάρχουν.

➤ Σε ποια εποχή του χρόνου αναφέρεται;

➤ Γιατί ο ζωγράφος ζωγράφισε σε αυτή τη στάση και με αυτή την έκφραση τα πρόσωπα των ηρώων στον πίνακα;

➤ Γιατί ο ζωγράφος επέλεξε να ζωγραφίσει τα

πρόσωπα του πίνακα σε ένα χώρο με κομμάτια από αρχαία αγάλματα και κολόνες;

- Μπορείς με λίγα λόγια να περιγράψεις την ιστορία που αναπαριστάνει αυτός ο πίνακας;
- Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι;
- Σε ποια χρονική περίοδο νομίζετε ότι αναφέρεται ο πίνακας;
- Ποιος ήταν ο στόχος του ζωγράφου;

1. Λημέρι κλεφτών

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 2

ΤΑΞΗ: ΣΤ΄2

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κλέφτες και αρματολοί

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 ώρες

1. Διδακτικοί στόχοι:

A. Γενικοί στόχοι

- Να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών.
- Να προσεγγίσουν πρωτογενείς πηγές και να αντλήσουν από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα.
- Να καλλιεργήσουν την αναλυτική και συνθετική ικανότητα.
- Να εκτιμήσουν μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε ομάδες την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

B. Ειδικοί στόχοι

- Να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ζωή των κλεφτών και αρματολών στα χρόνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.
- Να κατανοήσουν ότι η δράση εξαρτήθηκε από συγκεκριμένους παράγοντες του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έζησαν.
- Να κάνουν υποθέσεις με βάση πρωτογενείς πηγές και να εξαγάγουν συμπεράσματα από το συσχετισμό των πληροφοριών διαφορετικών πηγών.
- Να διατυπώνουν ερωτήματα.
- Να εντοπίζουν τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή άλλης πηγής που τους δίνετε προς εξέταση.
- Να εντοπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές ανάμεσα στο περιεχόμενο και αφετέρου ανάμεσα στην οπτική δύο ή περισσότερων πηγών.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα της ανάγνωσης χαρτών.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα συνδυασμού γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων, φαινομένων.

2. Διδακτική προσέγγιση: Διερευνητική- ανακαλυπτική μάθηση, ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας, συνθετική εργασία.

3. Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής, σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας της ΣΤ΄τάξης, τραγούδια, χάρτες, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, φύλλα εργασιών.

4. Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος είναι η αίθουσα υπολογιστών. Οι μαθητές είναι χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων. Σύνολο έξι ομάδες. Κάθε ομάδα έχει τον δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Μοιράζουμε στους μαθητές τα φύλλα εργασιών, τα οποία περιέχουν: α) τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών (πρωτογενής πηγή), β) οκτώ κύκλους δραστηριοτήτων, τους οποίους οι μαθητές θα διερευνήσουν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας, δηλαδή την προφορική και κατόπιν γραπτή καταγραφή των σχολίων μεταξύ των μελών της ομάδας. Στο τέλος η κάθε ομάδα παρουσιάζει στην ολομέλεια τα σχόλια της και γίνεται σύνθεση και εξαγωγή συμπερασμάτων. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος ο ρόλος του δασκάλου είναι βοηθητικός και καθοδηγητικός.

5. Δομή μαθήματος:

A. Αναλυτική περιγραφή επιμέρους βημάτων διδασκαλίας

1) Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών. (2 λεπτά)

2) Αφήνουμε τους μαθητές να διαβάσουν τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών που τους δίνονται στα φύλλα εργασιών.(3-5λεπτά)

3) Ακούμε όλοι μαζί τη μουσική εκτέλεση των δημοτικών τραγουδιών. (10-15 λεπτά)

4) Αφήνουμε τις ομάδες να δουλέψουν με την τεχνική της χιονοστιβάδας τα φύλλα εργασιών. Η κάθε ομάδα έχει τους στίχους των τραγουδιών και μελοποιημένα τα τραγούδια στον υπολογιστή, καθώς επίσης και το κείμενο του σχολικού εγχειρίδιου της Ιστορίας ΣΤ΄ τάξης. (60λεπτά)

5) Παρουσίαση των γραπτών εργασιών της κάθε ομάδας, σχολιασμός, σύνθεση και εξαγωγή συμπερασμάτων. (15-20λεπτά).

B) Δραστηριότητες μαθητών (= **Φύλλα Εργασίας**)

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

α) Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά

Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά, τ'απάτητα τα δάση,
χρυσός αϊτός επέταξε και ποιος να τότε πιάση;
Ο Νικοτσάρας ήτανε, ο ξακουστός λεβέδης.
Συδρόφοι τον εσκότωσαν, σύδροφοι τον θρηνούσαν
και δε do μαρτυρούσαν.
Ούτε σε χώρα τάφηκε ούτε σε μοναστήρι,
μον' πήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνιού το ρέμα.
Χρήμα πολύ του βάλανε στο δάφο του μαζί του,
μαζί και το τουφέκι του, μαζί και το σπαθί του.

Ο Νικοτσάρας

Τι έχουν της Ζίχνας τα βουνά και στέκουν μαραμένα.
Μήνα χαλάζι τα βαρεί, μήνα βαρύς χειμώνας;
Ουδέ χαλάζι τα βαρεί, ουδέ βαρύς χειμώνας.
Ο Νικοτσάρας πολεμάει με τρία βιλαέτια,
Τη Ζίχνα και το Χάντακα, το έρημο το Πράβι.
Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
Χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς ύπνο στο μάτι.
Χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και τη φωτιά βαστούσαν.
Τα παλικάρια φώναζε τοις τέσσερις ο Νίκος .
«Ακούστε, παλικάρια μου, λίγα κι αντρειωμένα
Βάλτε τσελικι'ς την καρδιά και σίδερο'ς τα πόδια
Κι αφήστε τα τουφέκια σας και βγάλτε τα σπαθιά σας,
Γιρούσι για να κάμωμε να φτάσομε το Πράβι».

Της κλεφτουριάς τα βάσανα (σελ. 68 του σχολικού βιβλίου της Ιστορίας)

Παιδιά , σαν θέτε λεβεντιά και κλέφτες να γενείτε
ν' εμένα να ρωτήσετε να σας ομολογήσω
της κλεφτουριάς τα βάσανα και των κλεφτών τα ντέρτια.
Μαύρη ζωή που κάνουμε εμείς οι μαύροι κλέφτες!
Ποτέ μας δεν αλλάζουμε και δεν ασπροφορούμε,
ολημερίς στον πόλεμο, τη νύχτα караούλι.
Δώδεκα χρόνους έκαμα τους κλέφτες καπετάνιος.
Ζεστό ψωμί δεν έφαγα, δεν πλάγιασα σε στρώμα,
τον ύπνο δεν εχόρτασα, του ύπνου τη γλυκάδα,
το χέρι μου προσκέφαλο και το σπαθί μου στρώμα,
και το καριοφυλλάκι μου σαν κόρη αγκαλιασμένο

Ακούστε τα παραπάνω δημοτικά τραγούδια. Διαβάστε προσεχτικά τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών και τα ιστορικά κείμενα που σας δίνονται. Γίνετε μικροί ιστορικοί ερευνητές για να μάθετε πώς ήταν η ζωή των κλεφτών την περίοδο της Τουρκοκρατίας στον τόπο που ζείτε, αλλά και στις υπόλοιπες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

A) Μια «πρώτη ματιά» στα δημοτικά τραγούδια:

Διαβάστε προσεχτικά τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών και αναφέρετε (κρατείστε σημειώσεις):

- 1) Ποιοι ήρωες, τόποι και γεγονότα αναφέρονται σε κάθε τραγούδι;
- 2) Τι πληροφορίες μας δίνει το κάθε τραγούδι για το πώς ήταν η ζωή των κλεφτών /αρματολών εκείνη την περίοδο;
- 3) Τι περισσότερα θα ήθελες να μάθεις για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο σχετικά με τη δράση των κλεφτών και πως θα τα βρεις;

**B) «Προσπαθώ να γνωρίσω καλύτερα τα δημοτικά τραγούδια»
«Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά» και « Ο Νικοτσάρας» (το καθένα χωριστά)**

- 1) Ποιος είναι ο ήρωας του δημοτικού τραγουδιού;
- 2) Τι του συνέβη;
- 3) Σε ποια τοποθεσία διαδραματίζεται το γεγονός που περιγράφει το δημοτικό τραγούδι;
- 4) Σε ποια χρονική περίοδο πιστεύετε ότι αναφέρεται το γεγονός;
- 5) Διαβάζοντας το κείμενο που αναφέρετε στους κλέφτες και τους αρματολούς της Σκιάθου τι νομίζετε ότι εννοεί ο συγγραφέας όταν λέει:
« Συδροφοι τον εσκότωσαν, σύδροφοι τον θρηνούσαν
και δε do μαρτυρούσαν».
- 6) Τι θα συνέβαινε αν ο Νικοτσάρας ζούσε και στην επανάσταση του 1821;

Γ) Συγκρίνοντας τα δύο δημοτικά τραγούδια «Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά» και «Ο Νικοτσάρας».

- 1) Τι κοινό έχουν τα δύο δημοτικά τραγούδια;
- 2) Ποια ηλικία είχε περίπου ο κλέφτης Νικοτσάρας στο α' και ποια στο β' δημοτικό τραγούδι;
- 3) Σε ποια κατάσταση βρίσκεται ο Νικοτσάρας (ζωντανός, νεκρός, ταλαιπωρημένος, ξεκούραστος κτλ.), στο α' και σε ποια στο β' δημοτικό τραγούδι;
- 4) Τι το διαφορετικό υπάρχει ανάμεσα στο α' δημοτικό τραγούδι από το β' δημοτικό τραγούδι;

Δ) Συγκρίνοντας το α΄ και β΄ δημοτικό τραγούδι με το κείμενο

1) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» με το κείμενο της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης «Κλέφτες και Αρματολοί» (σελ.67):

α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;

β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;

γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

2) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Ο Νικοτσάρας» με το κείμενο της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης «Κλέφτες και Αρματολοί» (σελ.67):

α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;

β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;

γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

3) «Της κλεφτουριάς τα βάσανα» (τίτλος δημοτικού τραγουδιού, σελ. 68 του σχολικού βιβλίου)

1) Ο παραπάνω τίτλος του δημοτικού τραγουδιού περιγράφει τα βάσανα και τον τρόπο ζωής των κλεφτών. Λαμβάνοντας υπόψη τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών «Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά» και «Ο Νικοτσάρας» να υποθέσετε ποιες ήταν, κατά τη γνώμη σας, οι δυσκολίες στη ζωή των κλεφτών.

2) Τώρα διαβάστε τους στίχους του δημοτικού τραγουδιού στη σελ. 68 του σχολικού βιβλίου της Ιστορίας «Της κλεφτουριάς τα βάσανα». Σχολιάστε αν τα βάσανα των κλεφτών που περιγράφονται στο τραγούδι είναι ίδια με αυτά που ήδη αναφέρατε.

3) Ποιον άλλο τίτλο θα μπορούσες να βάλεις στο δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά»;

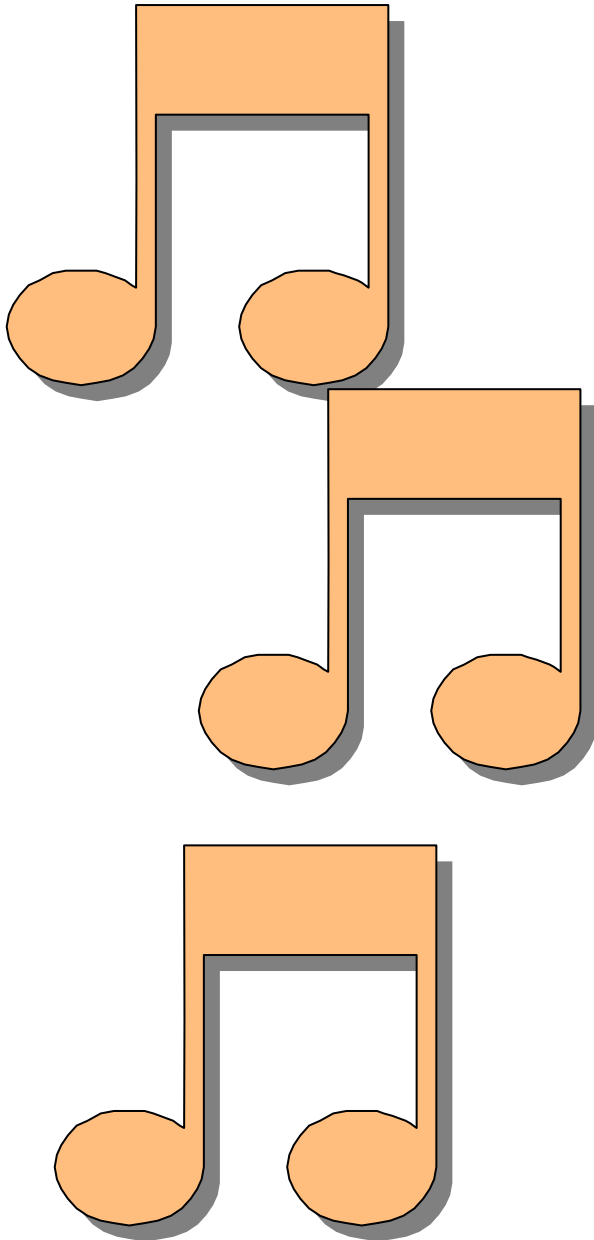
4) Ποιον άλλο τίτλο θα μπορούσες να βάλεις στο δημοτικό τραγούδι «Ο Νικοτσάρας»;

5) Ποιον άλλο τίτλο θα μπορούσες να βάλεις στο δημοτικό τραγούδι «Της κλεφτουριάς τα βάσανα»;

ΣΤ) Μελετώντας τις μελωδίες των τραγουδιών: «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» και «Ο Νικοτσάρας» (το κάθε τραγούδι χωριστά):

- 1) Τι έχεις να παρατηρήσεις για τη μουσική αυτών των τραγουδιών; (Είναι γρήγορη, αργή, βαρετή , μονότονη, μελωδική κτλ.)
- 2) Τι αισθάνεσαι όταν ακούς το δημοτικό τραγούδι;
- 3) Είναι σημαντική η μουσική σε αυτά τα τραγούδια; Αν ναι, γιατί;

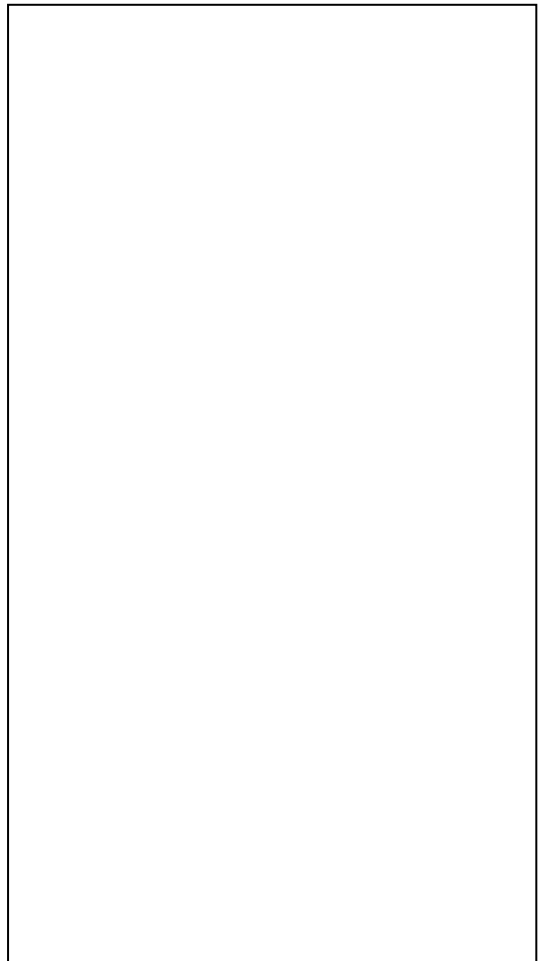
Ζ) Περιήγηση στους χάρτες

«Οι κλέφτες και αρματολοί είχαν ένα δικό τους τρόπο να ζουν και να επιβιώνουν. Σε αυτό βοήθησαν και οι περιοχές που διάλεγαν να μένουν και να πολεμούν». Περιηγηθείτε με τη βοήθεια του χάρτη (ψάξτε στο χάρτη) και αναφέρετε:

- 1) Σε ποιες περιοχές της Κεντρικής Ελλάδας ζούσαν κλέφτες και αρματολοί (χάρτης 1)
- 2) Από που έπαιρναν την ονομασία τους οι ομάδες των κλεφτών και των αρματολών; Τι σημασία είχε αυτό; (χάρτης 1)
- 3) Διαβάστε προσεκτικά τις ονομασίες των ομάδων και αναφέρετε σε ποια περιοχή του σημερινού ελληνικού κράτους ήταν το λημέρι του Νικοτσάρα και των παλικαριών του.

(χάρτης 1)

Η) Συγγραφείς ιστορικών κειμένων

1) Όλα τα μέλη της ομάδας σας να μελετήσετε και να σχολιάσετε τα στοιχεία και τις πληροφορίες που καταγράψατε. Γράψτε ένα κείμενο το οποίο θα περιγράφει τη ζωή των κλεφτών γενικά και ειδικότερα τη ζωή του Νικοτσάρα. Οι παρακάτω ερωτήσεις θα σας βοηθήσουν στην περιγραφή σας:

- Ποιοι ήταν και πότε έζησαν οι κλέφτες και οι αρματολοί ;
- Πού, πώς ζούσαν και πώς ήταν οργανωμένες οι ομάδες τους;
- Σε ποια ηλικία γινόταν κάποιος κλέφτης και πότε αποσυρόταν από τη δράση;
- Πώς ξεχώριζαν οι άνθρωποι εκείνης της εποχής τις διάφορες ομάδες των κλεφτών και των αρματολών και γιατί γινόταν με αυτό τον τρόπο;
- Σε ποιες περιοχές έδρασαν οι κλέφτες και αρματολοί;
- Με ποιο τρόπο πολεμούσαν;
- Ποιο γνωστό κλέφτη γνωρίσατε από τα δημοτικά τραγούδια, πού έδρασε αυτός και τα παλικάρια του, πώς ζούσε, πώς πέθανε;
- Πώς τους αντιμετώπιζαν οι υπόλοιποι Έλληνες αλλά και οι Τούρκοι;
- Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι θαυμάζεται και υμνείται στο σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι «Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά», ενώ ο ίδιος καταγόταν από άλλο μέρος;

2) Παρουσιάστε τις εργασίες σας σε όλους τους συμμαθητές σας με τη βοήθεια του προγράμματος word και του προβολέα στην αίθουσα προβολών.

3) Σχολιάστε, συγκρίνετε και αξιολογήστε τα κείμενά σας όλοι μαζί.

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 3

ΤΑΞΗ:ΣΤ΄2

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο-
Μονή Ευαγγελίστριας

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 ώρες

1. Διδακτικοί στόχοι:

A. Γενικοί στόχοι

- Να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών.
- Να προσεγγίσουν πρωτογενείς πηγές και να αντλήσουν από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα.
- Να καλλιεργήσουν την αναλυτική και συνθετική ικανότητα.
- Να εκτιμήσουν μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε ομάδες την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

B. Ειδικοί στόχοι

- Να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ζωή των κλεφτών και αρματολών στο νησί της Σκιάθου.
- Να κατανοήσουν ότι η δράση τους εξαρτιόταν από συγκεκριμένους παράγοντες του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έζησαν.
- Να κάνουν υποθέσεις με βάση πρωτογενείς πηγές και να εξαγάγουν συμπεράσματα από το συσχετισμό των πληροφοριών διαφορετικών πηγών.
- Να διατυπώνουν ερωτήματα.
- Να εντοπίζουν τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή άλλης πηγής που τους δίνεται προς εξέταση.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα να εντοπίζουν την ζητούμενη πληροφορία στο διαδίκτυο.
- Να εντοπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές στο περιεχόμενο δύο ή περισσότερων ιστορικών πηγών, καθώς επίσης και τις διαφορετικές οπτικές με τις οποίες παρουσιάζουν οι πηγές αυτές τα γεγονότα.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα της ανάγνωσης χαρτών.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα συνδυασμού γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων.
- Να διατυπώνουν το δικό τους αυτόνομο λόγο σε σχέση με την πληροφορία που τους δίνει η ιστορική πηγή.

2. Διδακτική προσέγγιση: Διερευνητική - ανακαλυπτική μάθηση, ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών, όπου οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους, ερευνούν πληροφορίες, αξιολογούν και αποφασίζουν.

3. Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής, φωτοτυπίες ιστορικών κειμένων από το βιβλίο του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα» 1978 εκδ. ΙΩΛΚΟΣ, τραγούδια, φύλλα εργασιών, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, χάρτες, χρώματα, και φύλλα Α4.

4. Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος είναι η αίθουσα υπολογιστών. Οι μαθητές είναι χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων. Σύνολο ομάδων έξι (6). Κάθε ομάδα έχει το δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Μοιράζουμε στους μαθητές τα φύλλα εργασιών τα οποία δεν είναι ίδια για όλες τις ομάδες.

Τα φύλλα εργασιών περιέχουν: α) τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών (πρωτογενής πηγή), β) φωτοτυπίες των ιστορικών κειμένων από το βιβλίο του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα» (1978) εκδ. ΙΩΛΚΟΣ και Ρήγα Α.Γ. «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός, 1958 εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ) γ) πέντε κύκλους ερωτημάτων τους οποίους οι μαθητές θα διερευνήσουν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας, δηλαδή την προφορική και κατόπιν γραπτή καταγραφή των σχολίων μεταξύ των μελών της ομάδας. Στο τέλος η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο με όλες τις πληροφορίες που συνέλεξε και το εικονογραφεί. Οι εργασίες παρουσιάζονται στο 5^ο διδακτικό δίωρο. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος ο ρόλος του δασκάλου είναι βοηθητικός και καθοδηγητικός.

5. Δομή μαθήματος:

A. Αναλυτική περιγραφή επιμέρους βημάτων διδασκαλίας:

1) Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών. (2 λεπτά)

2) Αφήνουμε τους μαθητές να διαβάσουν τα φωτοτυπημένα ιστορικά κείμενα που δίνονται από το βιβλίο του Ι Φραγκούλα «Σκιαθίτικα», εκδ. 1978, από τη συλλογή των σκιαθίτικων δημοτικών τραγουδιών, (Ρήγα Α.Γ. «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός, 1958, εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ) και τα φύλλα εργασιών με ένα ιστορικό δίστιχο στο φύλλο με τα τραγούδια. (10-15 λεπτά)

3) Αφήνουμε τις ομάδες να δουλέψουν με την τεχνική της χιονοστιβάδας τα φύλλα εργασιών, να κάνουν όλες τις δραστηριότητες του φυλλαδίου,

να περιηγηθούν στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που προτείνονται στα φυλλάδια εργασιών, να γράψουν ένα ιστορικό κείμενο και να το εικονογραφήσουν. Η κάθε ομάδα έχει τους στίχους των τραγουδιών και μελοποιημένα τα τραγούδια στον υπολογιστή. (70-75λεπτά)

4) Οι μαθητές παρουσιάζουν τις εργασίες τους στην ολομέλεια, συγκρίνουν, συζητούν και καταλήγουν σε συμπεράσματα στο 6^ο δίωρο του προγράμματος.

B) Δραστηριότητες μαθητών (= **Φύλλα Εργασίας**)

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά

Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά, τ'άπατητα τα δάση,
χρυσός αϊτός επέταξε και ποιος να τότε πιάση;
Ο Νικοτσάρας ήτανε, ο ξακουστός λεβέδης.
Συδρόφοι τον εσκότωσαν, σύδροφοι τον θρηνούσαν
και δε δε μαρτυρούσαν.
Ούτε σε χώρα τάφηκε ούτε σε μοναστήρι,
μον' πήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνιού το ρέμα.
Χρήμα πολύ του βάλανε στο δάφο του μαζί του,
μαζί και το τουφέκι του, μαζί και το σπαθί του.

Ο Νικοτσάρας

Τι έχουν της Ζίχνας τα βουνά και στέκουν μαραμένα.
Μήνα χαλάζι τα βαρεί, μήνα βαρύς χειμώνας;
Ουδέ χαλάζι τα βαρεί, ουδέ βαρύς χειμώνας.
Ο Νικοτσάρας πολεμάει με τρία βιλαέτια,
Τη Ζίχνα και το Χάντακα, το έρημο το Πράβι.
Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
Χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς ύπνο στο μάτι.
Χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και τη φωτιά βαστούσαν.
Τα παλικάρια φώναζε τοις τέσσερις ο Νίκος .
«Ακούστε, παλικάρια μου, λίγα κι αντρειωμένα
Βάλτε τσελικί ς την καρδιά και σίδερο ς τα πόδια
Κι αφήστε τα τουφέκια σας και βγάλτε τα σπαθιά σας,
Γιρούσι για να κάμωμε να φτάσομε το Πράβι».

Ταξιδεύω στο χρόνο και μαθαίνω την ιστορία του τόπου μου

Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι με το κείμενο:

1) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» με το ιστορικό κείμενο «Χρόνια Τουρκοκρατίας» (1538-1821), σελ. 95-98 και 102. (Φραγκούλας I, 1978):

α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;

β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;

γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

2) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Ο Νικοτσάρας» με το ιστορικό κείμενο «Χρόνια Τουρκοκρατίας» (1538-1821), σελ. 95-98 και 102. (Φραγκούλας I, 1978):

α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;

β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;

γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

« Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά, τ' απάτητα τα δάση,
χρυσός αιτός επέταξε και ποιος να τότε πιάση»;

και

«μον' πήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνιού το ρέμα».

Λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω στίχους και όσα μάθατε για τη ζωή των κλεφτών, να αναφέρετε τις ονομασίες από τα μέρη όπου εγκαταστάθηκαν οι κλέφτες και οι αρματολοί στο νησί.

1) Αξιοποιήστε τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

<http://www.in2greece.com/skiathos.htm>

[Χάρτης της Σκιάθου - Σκιάθος](#)

www.σκιάθος.com/χαρτης-σκιαθος.php

και βρείτε στο δορυφορικό χάρτη της Σκιάθου τις απόκρημνες περιοχές του νησιού που εγκαταστάθηκαν οι κλέφτες και αρματολοί.

(χάρτης 2)

2) Εντοπίστε το χώρο που σύμφωνα με το δημοτικό τραγούδι θάφτηκε ο Νικοτσάρας. (χάρτης 2)

3) «...μον' πήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνιού το ρέμα».

«Κοντά στο χώρο που οι σύντροφοι του έθαψαν το Νικοτσάρα βρίσκεται ένα μοναστήρι».

Περιηγηθείτε στο χάρτη της Σκιάθου και προσδιορίστε τη θέση του μοναστηριού με βάση τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (Β.Ν .Α.Δ.).

Το προαύλιο της Μονής Ευαγγελίστριας

Μικροί ερευνητές

Μπείτε στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που σας προτείνονται παρακάτω:

<http://www.evagelistria-skiathos.gr/gr/main/welcome.htm>

http://www.golden-greece.gr/places/sporades/skiathos/skiathos_skiathos.html

Κατόπιν περιηγηθείτε στην ιστοσελίδα:

α) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το κείμενο της ιστοσελίδας που δεν το μάθατε από το τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά;»

β) Τι ξέρετε από το τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» που δε το διαβάσατε στο κείμενο;

Ας πάρουμε ρόλους.

Πάρτε ρόλους και γράψτε ένα διάλογο ανάμεσα στον Νικοτσάρα, τους κλέφτες και άλλους γνωστούς οπλαρχηγούς με θέμα την επιθυμία τους αλλά και τον προβληματισμό τους να συμμετέχουν στην επανάσταση εναντίων των Τούρκων μετά από το κάλεσμα των πρωτεργατών της στη στεριά. Το σκηνικό θα διαδραματίζεται στη Μονή Ευαγγελίστριας.

Το εσωτερικό της Μονής Ευαγγελίστριας

Η πρώτη ελληνική σημαία που υψώθηκε στη μονή της Ευαγγελίστριας.

Μικροί συγγραφείς, εικονογράφοι και στιχουργοί

1) Μελετήστε, σχολιάστε και γράψτε σε ένα κείμενο τα στοιχεία και τις πληροφορίες που καταγράψατε .

2) *«Τα ιστορικά γεγονότα δεν περιγράφονται μόνο με λέξεις αλλά και με εικόνες».*

Αφού αποτυπώσατε τα ιστορικά γεγονότα με λέξεις, να κάνετε το ίδιο με σχέδια και χρώματα. Προσπαθήστε να εικονογραφήσετε το κείμενό σας.

3) Δοκιμάστε να γίνετε οι δημιουργοί ενός τραγουδιού με τη μελωδία του δημοτικού τραγουδιού «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά».

Η παρουσίαση των εργασιών και του διαλόγου θα γίνει το τελευταίο διδακτικό δίωρο

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 4

ΤΑΞΗ:ΣΤ΄2

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Κάστρο

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 ώρες

1. Διδακτικοί στόχοι:

A. Γενικοί στόχοι

- Να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών.
- Να προσεγγίσουν πρωτογενείς πηγές και να αντλήσουν από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα.
- Να καλλιεργήσουν την αναλυτική και συνθετική ικανότητα.
- Να εκτιμήσουν μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε ομάδες την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

B. Ειδικοί στόχοι

- Να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ζωή των κλεφτών και αρματολών στο νησί της Σκιάθου και τη σχέση τους με την πόλη Κάστρο.
- Να κατανοήσουν ότι η δράση τους εξαρτήθηκε από συγκεκριμένους παράγοντες του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο έζησαν.
- Να κάνουν υποθέσεις με βάση πρωτογενείς πηγές και να εξαγάγουν συμπεράσματα από το συσχετισμό των πληροφοριών διαφορετικών πηγών.
- Να διατυπώνουν ερωτήματα.
- Να εντοπίζουν τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή άλλης πηγής που τους δίνετε προς εξέταση.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα να εντοπίζουν την ζητούμενη πληροφορία στο διαδίκτυο.
- Να εντοπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές στο περιεχόμενο δύο ή περισσότερων ιστορικών πηγών, καθώς επίσης και τις διαφορετικές οπτικές με τις οποίες παρουσιάζουν αυτές οι πηγές τα γεγονότα.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα της ανάγνωσης χαρτών.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα συνδυασμού γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων.
- Να διατυπώνουν το δικό τους αυτόνομο λόγο σε σχέση με την πληροφορία που τους δίνει η ιστορική πηγή.

2. Διδακτική προσέγγιση: Διερευνητική- ανακαλυπτική μάθηση, ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών όπου οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους, ερευνούν πληροφορίες, αξιολογούν και αποφασίζουν.

3. Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής, φωτοτυπίες ιστορικών κειμένων από τα βιβλία του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα», 1978, εκδ. ΙΩΛΚΟΣ και του Σταματά Γ. & Ν, «Το Κάστρο της Σκιάθου», 2011, τραγούδια, φύλλα εργασιών, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, χάρτες, χρώματα και φύλλα Α4.

4. Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος είναι η αίθουσα υπολογιστών. Οι μαθητές είναι, χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων. Σύνολο ομάδων έξι (6). Κάθε ομάδα έχει το δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Μοιράζουμε στους μαθητές τα φύλλα εργασιών τα οποία δεν είναι ίδια για όλες τις ομάδες.

Τα φύλλα εργασιών περιέχουν: α) τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών (πρωτογενή πηγή), β) φωτοτυπία των ιστορικών κειμένων από το βιβλίο του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα» (1978) εκδ. ΙΩΛΚΟΣ, και του Σταματά Γ. & Ν, «Το Κάστρο της Σκιάθου» (2011), γ) πέντε κύκλους ερωτημάτων τους οποίους οι μαθητές θα διερευνήσουν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας, δηλαδή την προφορική και κατόπιν γραπτή καταγραφή των σχολίων μεταξύ των μελών της ομάδας. Στο τέλος, η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο με όλες τις πληροφορίες που συνέλεξε και το εικονογραφεί. Οι εργασίες παρουσιάζονται στο 6^ο διδακτικό δίωρο. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος ο ρόλος του δασκάλου είναι βοηθητικός και καθοδηγητικός.

5. Δομή μαθήματος:

1) Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών. (2 λεπτά)

2) Αφήνουμε τους μαθητές να διαβάσουν τα φωτοτυπημένα ιστορικά κείμενα που δίνονται σε κάθε ομάδα από τα βιβλία του Ι Φραγκούλα «Σκιαθίτικα», εκδ. 1978, του Σταματά Γ. & Ν, «Το Κάστρο της Σκιάθου» 2011 που τους δίνονται στα φύλλα εργασιών και το δίστιχο από τη συλλογή των σκιαθίτικων δημοτικών τραγουδιών, (Ρήγα Α.Γ. «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός, 1958 εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ.) (10-15λεπτά)

3) Αφήνουμε τις ομάδες να δουλέψουν με την τεχνική της χιονοστιβάδας τα φύλλα εργασιών, να περιηγηθούν στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που προτείνονται στα φυλλάδια εργασιών, να γράψουν ένα ιστορικό κείμενο και να το εικονογραφήσουν. Η κάθε ομάδα έχει τους στίχους των τραγουδιών και μελοποιημένα τα τραγούδια στον υπολογιστή. (75-80 λεπτά)

4) Οι μαθητές παρουσιάζουν τα κείμενα στην ολομέλεια, συγκρίνουν, συζητούν και καταλήγουν σε συμπεράσματα στο 6^ο δίωρο του προγράμματος.

B) Δραστηριότητες μαθητών (= **Φύλλα Εργασίας**)

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

α) Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά

Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά, τ'απάτητα τα δάση,
χρυσός αϊτός επέταξε και ποιος να τότε πιάση;
Ο Νικοτσάρας ήτανε, ο ξακουστός λεβέδης.
Συδροφοί τον εσκότωσαν, σύδροφοί τον θρηνούσαν
και δε do μαρτυρούσαν.
Ούτε σε χώρα τάφηκε ούτε σε μοναστήρι,
μον' πήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνιού το ρέμα.
Χρήμα πολύ του βάλανε στο δάφο του μαζί του,
μαζί και το τουφέκι του, μαζί και το σπαθί του.

Ο Νικοτσάρας

Τι έχουν της Ζίχνας τα βουνά και στέκουν μαραμένα.
Μήνα χαλάζι τα βαρεί, μήνα βαρύς χειμώνας;
Ουδέ χαλάζι τα βαρεί, ουδέ βαρύς χειμώνας.
Ο Νικοτσάρας πολεμάει με τρία βιλαέτια,
Τη Ζίχνα και το Χάντακα, το έρημο το Πράβι.
Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες,
Χωρίς ψωμί, χωρίς νερό, χωρίς ύπνο στο μάτι.
Χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και τη φωτιά βαστούσαν.
Τα παλικάρια φώναζε τοις τέσσερις ο Νίκος .
«Ακούστε, παλικάρια μου, λίγα κι αντρειωμένα
Βάλτε τσελικί 'ς την καρδιά και σίδερο 'ς τα πόδια
Κι αφήστε τα τουφέκια σας και βγάλτε τα σπαθιά σας,
Γιρούσι για να κάμωμε να φτάσομε το Πράβι».

Ταξιδεύω στο χρόνο και μαθαίνω την ιστορία του τόπου μου

Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι με το κείμενο:

1) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» με το ιστορικό κείμενο «Χρόνια Τουρκοκρατίας» (1538-1821), σελ. 91-98. (Φραγκούλας Ι. , 1978) και «Το Κάστρο της Σκιάθου», σελ. 25-27 (Σταματά Γ. & Ν. 2011):

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

2) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Ο Νικοτσάρας» με τα ιστορικά κείμενα «Χρόνια Τουρκοκρατίας» (1538-1821), σελ. 43-48. (Φραγκούλας Ι. , 1978) και «Το Κάστρο της Σκιάθου», σελ. 25-27 (Σταματά Γ. & Ν. 2011):

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

Σκιάθος – Το Κάστρο

Περιήγηση στο χάρτη

1) Αξιοποίησε την ηλεκτρονική διεύθυνση

<http://www.in2greece.com/skiathos.htm> και

[Χάρτης της Σκιάθου - Σκιάθος](#)

www.σκιάθος.com/χάρτης-σκιάθος.php

και βρες στο δορυφορικό χάρτη της Σκιάθου την παλιά πόλη της Σκιάθου **το Κάστρο**.

2) Ορίστε με τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (B, N, A, Δ,) τη θέση της παλιάς πόλης στο Κάστρο.

Μικροί ερευνητές

Μπείτε στην ηλεκτρονική διεύθυνση που σας προτείνεται παρακάτω.

<http://www.greekhotel.com/sporades/skiathos/skiathos-sightseeing/castle-gr.htm>

http://www.skiathos.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=80&Itemid=106&lang=el

Κατόπιν περιηγηθείτε στην ιστοσελίδα:

α) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το κείμενο της ιστοσελίδας που δεν το μάθατε από το τραγούδι «της Σκιάθου τα ψηλά βουνά;»

β) Τι ξέρετε από το τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» που δε το διαβάσατε στο κείμενο;

Ας πάρουμε ρόλους.

Πάρτε ρόλους και γράψτε ένα διάλογο που θα γίνεται ανάμεσα στους κατοίκους του Κάστρου. Αποκλεισμένοι στο Κάστρο σκέφτονται και συζητούν για τα τρόφιμα που τους έχουν απομείνει και με ποιο τρόπο να αντεπιτεθούν για να γλιτώσουν από τις λεηλασίες των πειρατών. Το σκηνικό θα διαδραματίζεται στην μητρόπολη του Κάστρου της *Γεννήσεως του Χριστού*.

Ο Ναός του Χριστού στον οικισμό του Κάστρου.

Μικροί συγγραφείς, εικονογράφοι και στιχουργοί

1) Μελετήστε, σχολιάστε και γράψτε σε ένα κείμενο τα στοιχεία και τις πληροφορίες που καταγράψατε.

2) *«Τα ιστορικά γεγονότα δεν περιγράφονται μόνο με λέξεις αλλά και με εικόνες».*

Αφού αποτυπώσετε τα ιστορικά γεγονότα με λέξεις να κάνετε το ίδιο με σχέδια και χρώματα. Προσπαθήσετε να εικονογραφήσετε το κείμενό σας.

3) Δοκιμάστε να γίνετε οι δημιουργοί ενός τραγουδιού με τη μελωδία του δημοτικού τραγουδιού «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά».

Η παρουσίαση θα γίνει το τελευταίο διδακτικό δίωρο

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 5

ΤΑΞΗ:ΣΤ΄2

ΕΝΟΤΗΤΑ: Κλέφτες και αρματολοί στη Σκιάθο- Ναυτιλία

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 ώρες

1. Διδακτικοί στόχοι:

A. Γενικοί στόχοι

- Να εξοικειωθούν με τη διαδικασία της διερεύνησης και αξιολόγησης ιστορικών πληροφοριών.
- Να προσεγγίσουν πρωτογενείς πηγές και να αντλήσουν από αυτές πληροφορίες για να ερμηνεύσουν ιστορικά γεγονότα.
- Να καλλιεργήσουν την αναλυτική και συνθετική τους ικανότητα.
- Να εκτιμήσουν, μέσα από τη δραστηριοποίησή τους σε ομάδες, την αποτελεσματικότητα της συνεργατικής μάθησης.

B. Ειδικοί στόχοι

- Να αποκτήσουν περισσότερες γνώσεις για τη ναυτιλία στο νησί της Σκιάθου και τη συμβολή της στα χρόνια της επανάστασης με πρωταγωνιστές τους Κλέφτες και αρματολούς.
- Να κάνουν υποθέσεις με βάση πρωτογενείς πηγές και να εξαγάγουν συμπεράσματα από το συσχετισμό των πληροφοριών διαφορετικών πηγών.
- Να διατυπώνουν ερωτήματα.
- Να εντοπίζουν τη ζητούμενη πληροφορία και να τη συγκρίνουν με την αντίστοιχη πληροφορία του σχολικού βιβλίου ή άλλης πηγής που τους δίνετε προς εξέταση.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα να εντοπίζουν την ζητούμενη πληροφορία στο διαδίκτυο.
- Να εντοπίζουν τις ομοιότητες και τις διαφορές στο περιεχόμενο δύο ή περισσότερων ιστορικών πηγών, καθώς επίσης και τις διαφορετικές οπτικές με τις οποίες παρουσιάζουν αυτές οι πηγές τα γεγονότα.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα της ανάγνωσης χαρτών.
- Να αποκτήσουν την ικανότητα συνδυασμού γεωγραφικών δεδομένων και ιστορικών γεγονότων, φαινομένων.
- Να διατυπώνουν το δικό τους αυτόνομο λόγο σε σχέση με την πληροφορία που τους δίνει η πηγή.

2. Διδακτική προσέγγιση: Διερευνητική- ανακαλυπτική μάθηση, ομαδοσυνεργατική με την τεχνική της χιονοστιβάδας και των σύνθετων εργασιών όπου οι μαθητές αναλαμβάνουν ρόλους, ερευνούν πληροφορίες, αξιολογούν και αποφασίζουν.

3. Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής, φωτοτυπίες ιστορικών κειμένων από το βιβλίο του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα» 1978 εκδ. ΙΩΛΚΟΣ και του Σταματά Γ. & Ν, «Το Κάστρο της Σκιάθου», 2011 φύλλα εργασιών, ηλεκτρονικές διευθύνσεις, χάρτες, χρώματα και φύλλα Α4.

4. Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διδασκαλίας του μαθήματος είναι η αίθουσα υπολογιστών. Οι μαθητές είναι, χωρισμένοι σε ομάδες τριών ατόμων. Σύνολο ομάδων έξι (6). Κάθε ομάδα έχει το δικό της ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Μοιράζουμε στους μαθητές τα φύλλα εργασιών τα οποία δεν είναι ίδια για όλες τις ομάδες.

Τα φύλλα εργασιών περιέχουν: α) τους στίχους των δημοτικών τραγουδιών (πρωτογενή πηγή), β) φωτοτυπία των ιστορικών κειμένων από το βιβλίο του Ι. Φραγκούλα «Σκιαθίτικα» (1978) εκδ. ΙΩΛΚΟΣ γ) πέντε κύκλους ερωτημάτων τους οποίους οι μαθητές θα διερευνήσουν ομαδοσυνεργατικά και εφαρμόζοντας την τεχνική της χιονοστιβάδας, δηλαδή την προφορική και κατόπιν γραπτή καταγραφή των σχολίων μεταξύ των μελών της ομάδας. Στο τέλος η κάθε ομάδα γράφει ένα κείμενο με όλες τις πληροφορίες που συνέλεξε και το εικονογραφεί. Οι εργασίες παρουσιάζονται του 6^{ου} διδακτικού δώρου. Κατά τη διάρκεια του μαθήματος ο ρόλος του δασκάλου είναι βοηθητικός και καθοδηγητικός.

5. Δομή μαθήματος:

1) Μοιράζουμε τα φύλλα εργασιών. (2 λεπτά)

2) Αφήνουμε τους μαθητές να διαβάσουν τα φωτοτυπημένα ιστορικά κείμενα που δίνονται σε κάθε ομάδα από τα βιβλία του Ι Φραγκούλα «Σκιαθίτικα», εκδ. 1978, που τους δίνετε στα φύλλα εργασιών, το δίστιχο από τη συλλογή των σκιαθίτικων δημοτικών τραγουδιών, (Ρήγα Α.Γ. «Σκιάθου Λαϊκός Πολιτισμός, 1958 εκδ. ΕΛΛΗΝΙΚΑ) και ένα δημοτικό τραγούδι «Του Γιάννη του Σταθά». (10-15 λεπτά)

3) Αφήνουμε τις ομάδες να δουλέψουν με την τεχνική της χιονοστιβάδας τα φύλλα εργασιών, να περιηγηθούν στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που προτείνονται στα φυλλάδια εργασιών, να γράψουν ένα ιστορικό κείμενο και να το εικονογραφήσουν. Η κάθε ομάδα έχει τους στίχους των τραγουδιών και μελοποιημένα τα τραγούδια στον υπολογιστή. (70-75λεπτά)

4) Οι μαθητές παρουσιάζουν τα κείμενα στην ολομέλεια, συγκρίνουν, συζητούν και καταλήγουν σε συμπεράσματα στο 6^ο δίωρο του προγράμματος.

ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά

Στης Σκιάθος τα ψηλά βουνά, τ'άπατητα τα δάση,
χρυσός αϊτός επέταξε και ποιος να τότε πιάση;
Ο Νικοτσάρας ήτανε, ο ξακουστός λεβέδης.
Συδρόφοι τον εσκότωσαν, σύδροφοι τον θρηνούσαν
και δε do μαρτυρούσαν.
Ούτε σε χώρα τάφηκε ούτε σε μοναστήρι,
μον' πήγαν και τον έθαψαν στου Λεχουνιού το ρέμα.
Χρήμα πολύ του βάλανε στο δάφο του μαζί του,
μαζί και το τουφέκι του, μαζί και το σπαθί του.

Του Γιάννη του Σταθά

Μαύρο караβ' αρμένιζ' τα μέρη της Κασάντρας.
Μαύρ' πανιά το σκέπαζαν και τουρανού σημαία.
Κι ομπρός κορβέτα μ' άλικη σημαία του προβγαίνει
«Μαΐνα, φωνάζει, τα πανιά, ρήξε τοις γάμπιαις κάτω.
-Δεν τα μαϊνάρω τα πανιά κι ουδέ τα ρίχνω κάτω.
Μη με θαρρείτε νιόνυφη, νύφη να προσκυνήσω;
Εγώ είμαι ο Γιάννης του Σταθά, γαμπρός του Μπουκουβάλα.
Τράκο λεβέντες δώσετε, απίστους μη φοβάστε.
Κι οι Τούρκοι βόλτα έρρηξαν κ' εγύρισαν την πλώρη.
Πρώτος ο Γιάννης πέταξε με το σπαθί το χέρι.
Στα μούνια τρέχουν αίματα, το πέλαο κοκκινίζει
Κι άλλα Αλλάχ οι άπιστοι κρίζοντας προσκυνούνε.

Ταξιδεύω στο χρόνο και μαθαίνω την ιστορία του τόπου μου

Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι με το κείμενο:

1) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» με το ιστορικό κείμενο «Χρόνια Τουρκοκρατίας» (1538-1821), σελ. 93-98 & 100-101. (Φραγκούλας Ι. , 1978) και «Το Κάστρο της Σκιάθου», σελ. 54 (Σταματά Γ. & Ν, 2011):

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

2) Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Του Γιάννη του Σταθά» με τα ιστορικά κείμενα «Χρόνια Τουρκοκρατίας» (1538-1821), σελ. 93-99, 100-101 & 122. (Φραγκούλας Ι. , 1978) και «Το Κάστρο της Σκιάθου», σελ. 54 (Σταματά Γ. & Ν, 2011):

- α) Πώς σχετίζεται το δημοτικό τραγούδι με αυτά που διαβάσαμε στο κείμενο;
- β) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από το τραγούδι που δεν μπορείτε να μάθετε από το κείμενο;
- γ) Τι ξέρετε από το κείμενο που δεν το ακούσατε από το τραγούδι;

Συγκρίνοντας τα δύο δημοτικά τραγούδια

Συγκρίνοντας το δημοτικό τραγούδι «Του Γιάννη του Σταθά» με το δημοτικό τραγούδι «Στης Σκιάθου τα ψηλά βουνά»:

- α) Τι κοινό έχουν το α' δημοτικό τραγούδι με το β' δημοτικό τραγούδι ;
- β) Τι διαφορετικό υπάρχει ανάμεσα στο α' δημοτικό τραγούδι και στο β' δημοτικό τραγούδι;

Η ναυτιλία στη Σκιάθο

Περιήγηση στο χάρτη

«Στη Σκιάθο και στη Σκόπελο ποτέ κριτής δεν κρένει,
τ' είναι λημέρι του Σταθά, Βίγλα του Νικοτσάρα»

Αξιοποιήστε τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

<http://www.in2greece.com/skiathos.htm>

http://users.sch.gr/sainis/sainischristos/images/xarths_elladas_geofisikos.JPG

και βρείτε:

α) Τα νησιά που αναφέρονται στο δίστιχο.

β) Ορίστε τη θέση τους με τα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (Α, Δ, Β, Ν,) στον σημερινό Ελλαδικό χώρο και αναφέρετε αν η γεωγραφική τους θέση ήταν σημαντική για τον αγώνα και γιατί;

γ) Το γεωφυσικό χάρτη της Σκιάθου. Παρατηρήστε τη γεωφυσική μορφή του εδάφους της και διαβάστε το ιστορικό κείμενο «Σκιαθίτικα» (Φραγκούλας Ι, 1978, σελ.122)και απαντήστε στην παρακάτω ερώτηση :

Πώς πιστεύετε ότι σχετίζεται η ανάπτυξη της ναυτιλίας στη Σκιάθο με τη γεωφυσική μορφή του νησιού ;

(χάρτης 2)

Μικροί ερευνητές

Μ πείτε στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις που σας προτείνονται παρακάτω:

<http://www.xorio.gr/index.php?option=com>

<http://www.golden-greece.gr/places/s>

Κατόπιν περιηγηθείτε στις ιστοσελίδες:

α) Τι επιπλέον μπορείτε να μάθετε από τα κείμενα των ιστοσελίδων που δεν το μάθατε από τα τραγούδια «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά», «Του Γιάννη του Σταθά;»

β) Τι ξέρετε από το δημοτικό τραγούδι «Του Γιάννη του Σταθά» που δε το διαβάσατε στο κείμενο;

Ας πάρουμε ρόλους.

Πάρτε ρόλους και γράψτε ένα διάλογο ανάμεσα στον Νικοτσάρα, τους κλέφτες και τον Σταθά με θέμα την επιθυμία τους αλλά και τον προβληματισμό τους να συμμετέχουν στην επανάσταση με πλοία από τη Σκιάθο εναντίον του τουρκικού στόλου. Μετά θα το παρουσιάσετε προφορικά.

Πειρατές στο Αιγαίο

Μικροί συγγραφείς και εικονογράφοι και στιχουργοί

1) Μελετήστε, σχολιάστε και γράψτε σε ένα κείμενο τα στοιχεία και τις πληροφορίες που καταγράψατε .

2) *«Τα ιστορικά γεγονότα δεν περιγράφονται μόνο με λέξεις αλλά και με εικόνες».*

Αφού αποτυπώσατε τα ιστορικά γεγονότα με λέξεις να κάνετε το ίδιο με σχέδια και χρώματα. Προσπαθήσετε να εικονογραφήσετε το κείμενό σας.

3) Δοκιμάστε να γίνετε οι δημιουργοί ενός τραγουδιού με τη μελωδία του δημοτικού τραγουδιού «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά».

Η παρουσίαση θα γίνει το τελευταίο διδακτικό δίωρο

ΣΧΕΔΙΟ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ 6

ΤΑΞΗ:ΣΤ΄2

ΕΝΟΤΗΤΑ: Παρουσίαση των εργασιών

«Ταξιδεύω στο χρόνο και μαθαίνω την ιστορία του τόπου μου»

ΔΙΑΡΚΕΙΑ: 2 ώρες

1. Διδακτικοί στόχοι:

- Να αποκτήσουν την ικανότητα να παρουσιάζουν και να αξιολογούν δικά τους ιστορικά κείμενα.
- Να κατανοήσουν ότι η αξιοπιστία της ιστορικής αφήγησης θεμελιώνεται στην ορθή αξιοποίηση των πηγών.
- Να συνειδητοποιήσουν ότι η κατανόηση κάθε κοινωνίας προϋποθέτει τη μελέτη όλων των πτυχών της (πολιτικής, οικονομικής, πολιτιστικής, θρησκευτικής κ.τ.λ.)
- Να κατανοήσουν οι μαθητές ότι τα δημοτικά τραγούδια αποτελούν λογοτεχνικά κείμενα στα οποία αποτυπώνεται ένας πλήρης κόσμος με τον πολιτισμό, την ιστορία, τις αξίες και την κοινωνικοπολιτική του οργάνωση.
- Να οικειώνονται βαθμιαία με το ειδικό λεξιλόγιο της ιστορικής επιστήμης.
- Να ασχοληθούν δημιουργικά και ευχάριστα με τα ιστορικά θέματα που επεξεργάστηκαν.

2. Διδακτική προσέγγιση: ομαδοσυνεργατική

3. Μέσα διδασκαλίας-υλικά: Ηλεκτρονικός υπολογιστής,(word) προβολέας, τραγούδια.

4. Σύντομη περιγραφή:

Ο χώρος διεξαγωγής του μαθήματος είναι η αίθουσα προβολών. Αυτό το δώρο θα ξεκινήσει με την παρουσίαση των γραπτών κειμένων των μαθητών. Κάθε ομάδα με τη βοήθεια του υπολογιστή και του προβολέα θα παρουσιάσει το ιστορικό τους κείμενο. Μετά από κάθε παρουσίαση θα γίνονται ερωτήσεις, ο σχολιασμός, η συζήτηση και η αξιολόγηση από τους μαθητές και το δάσκαλο.

Αφού τελειώσουν οι παρουσιάσεις των ιστορικών κειμένων, η κάθε ομάδα θα παρουσιάσει τις δικές της δημιουργίες, δηλαδή τις ζωγραφιές και τους στίχους των τραγουδιών που έγραψαν.

Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουν να μάθουν να χορεύουν το σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά» με την καθοδήγηση της δασκάλας τους.

Δομή μαθήματος

- 1) Παρουσίαση των κειμένων, των ζωγραφιών και των στίχων που έγραψαν από τις ομάδες- Σχολιασμός. (70 λεπτά)
- 2) Στο χώρο της αίθουσας πολλαπλών χρήσεων θα παρουσιάσουν θεατρικά τους διαλόγους που έγραψαν και θα μάθουμε να χορεύουμε το σκιαθίτικο δημοτικό τραγούδι με τη βοήθεια της δασκάλας των μαθητών. (20 λεπτά)

Δραστηριότητες

Ώρα να παρουσιάσουμε τις εργασίες μας και τις δημιουργίες μας

1) Η κάθε ομάδα να παρουσιάσει με τη βοήθεια του ηλεκτρονικού υπολογιστή και του προβολέα τα κείμενα που έγραψε. Μοιράστε ρόλους: Ομιλητής, χειριστής του υπολογιστή, παρουσιαστής ζωγραφιών, αποστήθιση στίχων.

2) Μετά από κάθε παρουσίαση κειμένου όλοι μαζί θα κάνουμε ερωτήσεις διευκρίνισης, σχολιασμό και αξιολόγηση. Η αξιολόγηση αφορά:

- Την ανάπτυξη μιας ιδέας ή άποψης που διαπιστώνεται στην πηγή.
- Τον εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών ανάμεσα στις πηγές.
- Εάν το κείμενο προσδιορίζει την απάντηση σε ότι έχουμε ερωτηθεί.
- Εάν υπάρχει σωστός δομημένος λόγος.

Θεατρικό παιχνίδι

Πάρτε θέσεις και ρόλους και παρουσιάστε τους διαλόγους που γράψατε. Διαλέξτε τις σας χρειάζεται από τα υλικά που υπάρχουν.

Ας χορέψουμε

Έχετε δει ποτέ να χορεύουν το δημοτικό τραγούδι «Της Σκιάθου τα ψηλά βουνά»; Ας μάθουμε να το χορεύουμε κι εμείς.

Την τελευταία διδακτική ώρα θα δοθούν τα ερωτηματολόγια ικανοποίησης για τους μαθητές και το φύλλο παρατήρησης για την δασκάλα.

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Ερωτηματολόγιο για τον/την δάσκαλο/α

Αριθμός παιδιών

Αριθμός αγοριών

Αριθμός κοριτσιών

Τόπος προέλευσης (Επίσης, να αναφέρετε στον τόπο προέλευσης τον ακριβή αριθμό των παιδιών που προέρχονται από αυτόν).

.....
.....
.....

1)Γνωστικό επίπεδο όλων των μαθητών σε όλα τα μαθήματα:

Πολύ χαμηλό

Χαμηλό

Μέτριο

Καλό

Πολύ καλό

Πάρα πολύ καλό

2)Γνωστικό επίπεδο όλων των μαθητών στο μάθημα της ιστορίας:

Πολύ χαμηλό

Χαμηλό

Μέτριο

Καλό

Πολύ καλό

Πάρα πολύ καλό

3)Χαρακτηρίστε τους μαθητές με βάση τη συμπεριφορά τους, (μπορείτε να σημειώσετε παραπάνω από μία επιλογή):

Αγενείς

Ζωηροί

Ατίθασοι

Ανυπάκουοι

Υπάκουοι

Συνεργάσιμοι

Ευγενικοί

4)Υπάρχουν μαθητές που παρουσιάζουν ιδιαίτερα προβλήματα συμπεριφοράς; Αν ναι, Πόσοι είναι αυτοί οι μαθητές και τι είδους προβλήματα παρουσιάζει η συμπεριφορά τους;

-----

5)Υπάρχουν μαθητές που παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες; Αν ναι, πόσοι είναι και αναφέρετε με λίγα λόγια ποιο ακριβώς είναι το πρόβλημα.

-----

6) Οι μαθητές της τάξης έχουν μάθει να δουλεύουν ομαδοσυνεργατικά μέσα στην τάξη;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

7) Οι μαθητές της τάξης έχουν μάθει να δουλεύουν ερευνητικά σε ομάδες εκτός σχολείου;

ΝΑΙ

ΟΧΙ

ΦΥΛΛΟ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ

Όνομα Δασκάλας:

Μάθημα: Ιστορία

Ταξη: ΣΤ΄

Αριθμός μαθητών:

1) Χαρακτηρίστε τη συμμετοχή των μαθητών κατά τη διάρκεια του μαθήματος:

Χαμηλή

Μέτρια

Καλή

Πολύ καλή

Πάρα πολύ καλή

2) Πώς σας φάνηκε η εργασία σε ομάδες κατά τη διάρκεια του μαθήματος;

Εύκολη Δύσκολη Ενδιαφέρουσα Κουραστική

Άλλο τι; .....

3) Πώς ήταν η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη των ομάδων;

Πολύ καλή Καλή Αρκετά καλή Μέτρια

Άλλο τι; .....

4) Το επίπεδο θορύβου κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας ήταν:

Υψηλό Μέτριο Ικανοποιητικό Χαμηλό

Άλλο τι; .....

5) Πώς σας φάνηκαν οι δραστηριότητες στα φύλλα εργασίας;

Εύκολες Δύσκολες Ενδιαφέρουσες Κουραστικές

Άλλο τι; .....

6) Πόσο χρόνο χρειάστηκαν οι μαθητές/τριες για να συμπληρώσουν τα φύλλα εργασίας;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετό Μέτριο Ελάχιστο

7) Πώς σας φάνηκε η προσέγγιση ενός ιστορικού γεγονότος/θέματος μέσω ενός δημοτικού τραγουδιού;

Εύκολη Δύσκολη Ενδιαφέρουσα Κουραστική

Άλλο τι; .....

8) Οι μαθητές απέκτησαν θετική στάση για το δημοτικό τραγούδι;

.....
.....
.....

9)Οι μαθητές απέκτησαν περισσότερες γνώσεις για τη γενική και τοπική ιστορία;

.....
.....
.....

10)Απέκτησαν περισσότερο θετική στάση για την ιστορία;

.....
.....
.....

11) Βρήκαν ενδιαφέρον το πρόγραμμα;

.....
.....
.....

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ (για το μαθητή)

Διαβάστε προσεχτικά τις ερωτήσεις και απαντήστε:

1) Σου αρέσει να μαθαίνεις για την ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

2) Σου αρέσει ειδικότερα να μαθαίνεις για την ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά στον τόπο σου;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

3) Σου αρέσει το μάθημα της ιστορίας όπως το διδάσκει;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

4) Γράψε με λίγα λόγια τι σου αρέσει περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο διδάσκει την ιστορία;

.....
.....
.....
.....

5) Γράψε με λίγα λόγια τι δεν σου αρέσει στον τρόπο με τον οποίο διδάσκει την ιστορία;

.....
.....
.....
.....

6) Με ποιο τρόπο μπορούμε να μάθουμε την ιστορία ενός τόπου ή προσώπου; (γράψε όσους τρόπους γνωρίζεις)

.....
.....
.....
.....
.....

7) Γνωρίζεις την ιστορία της Σκιάθου;

Πάρα πολύ καλά

Πολύ καλά

Αρκετά καλά

Ελάχιστα

Καθόλου

8) Γνωρίζεις τι ήταν οι αρματολοί και οι κλέφτες;

Πάρα πολύ καλά

Πολύ καλά

Αρκετά καλά

Ελάχιστα

Καθόλου

9) Ακούς δημοτικά τραγούδια;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

10) Τραγουδάς δημοτικά τραγούδια;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

11) Χορεύεις δημοτικά τραγούδια;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

12) Σε ποιες κοινωνικές εκδηλώσεις συνήθως ακούς, τραγουδάς ή χορεύεις δημοτικά τραγούδια;

.....
.....
.....
.....

13) Μπορείς να εξηγήσεις με λίγα λόγια γιατί αυτού του τύπου τα τραγούδια ονομάζονται δημοτικά;

.....
.....
.....
.....
.....

14) Τι περιγράφουν τα δημοτικά τραγούδια;

.....
.....
.....
.....

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ

1^ο Δημοτικό Σχολείο Σκιάθου

Τάξη ΣΤ΄

Αγαπητή μαθήτριά, αγαπητέ μαθητή,

σε παρακαλώ να διαβάσεις προσεκτικά τις ερωτήσεις και να συμπληρώσεις το ερωτηματολόγιο απαντώντας με ειλικρινή και αυθόρμητο τρόπο.

Σε ευχαριστώ για τη συνεργασία σου.

(Σημείωσε με ένα X την άποψή σου ή γράφοντας τις παρατηρήσεις σου)

Κορίτσι

Αγόρι

1) Πόσο σου άρεσε το μάθημα;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστο Καθόλου

2) Πώς σου φάνηκε η εργασία σε ομάδες κατά τη διάρκεια του μαθήματος;

Εύκολη Δύσκολη Ενδιαφέρουσα Κουραστική

Άλλο τι;.....

3) Πώς σου φάνηκαν οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας;

Εύκολες Δύσκολες Ενδιαφέρουσες Κουραστικές

4) Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες τη ζωή των αρματολών και των κλεφτών;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστο Καθόλου

5) Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες την ιστορία της Σκιάθου;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστο Καθόλου

6) Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα ένα θέμα της ιστορίας του τόπου σου που δεν ήξερες πριν;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

7) Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα την ιστορία του τρόπου ζωής των κλεφτών γενικότερα;

Πάρα πολύ Πολύ Αρκετά Ελάχιστα Καθόλου

8) Τι σου άρεσε περισσότερο σε αυτό τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας στον οποίο συμμετείχες;

.....
.....
.....
.....

9) Τι δε σου άρεσε σε αυτό τον τρόπο διδασκαλίας της ιστορίας στον οποίο συμμετείχες;

.....
.....
.....
.....

10) Σου αρέσει τώρα περισσότερο να ακούς, να τραγουδάς ή να χορεύεις δημοτικά τραγούδια;

Πάρα πολύ Πολύ Άρκετά Ελάχιστα Καθόλου

11) Τι άλλο νομίζεις ότι θα μπορούσαμε να κάνουμε για να κατανοήσουμε καλύτερα την ιστορία των κλεφτών;

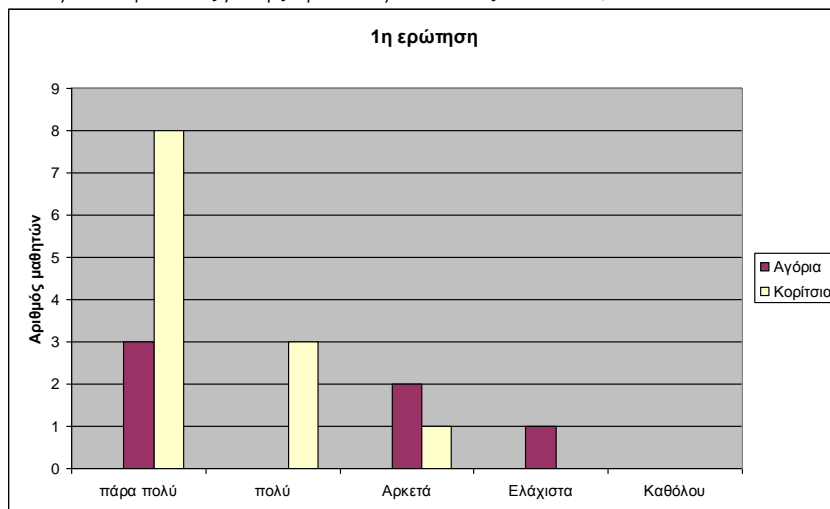
.....
.....
.....
.....

ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ ΤΩΝ
ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΩΝ

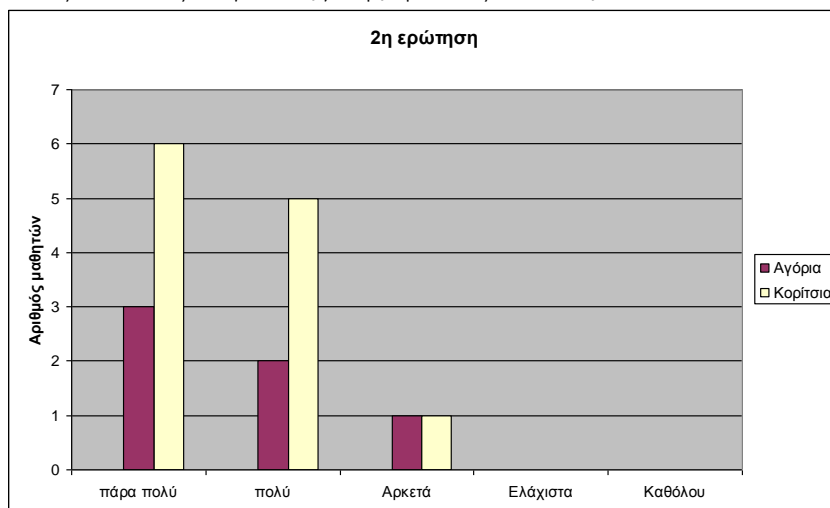

Ερωτηματολόγιο μαθητών

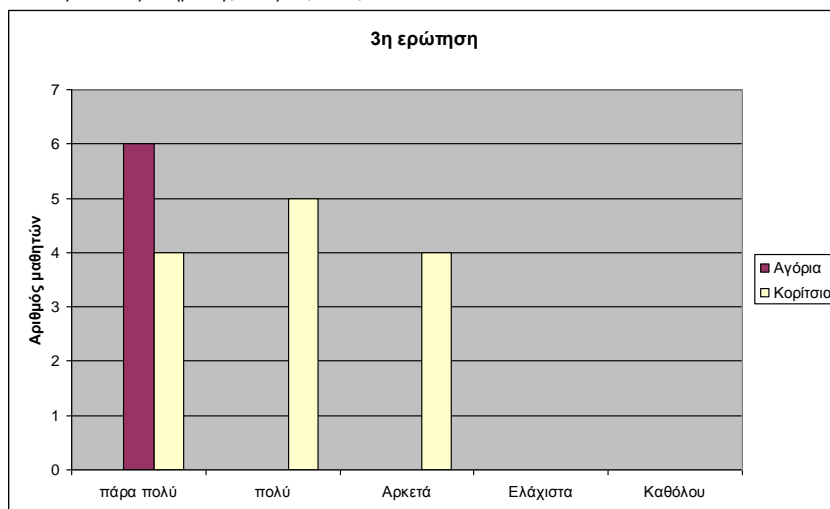
«Σου αρέσει να μαθαίνεις για τη ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά;»

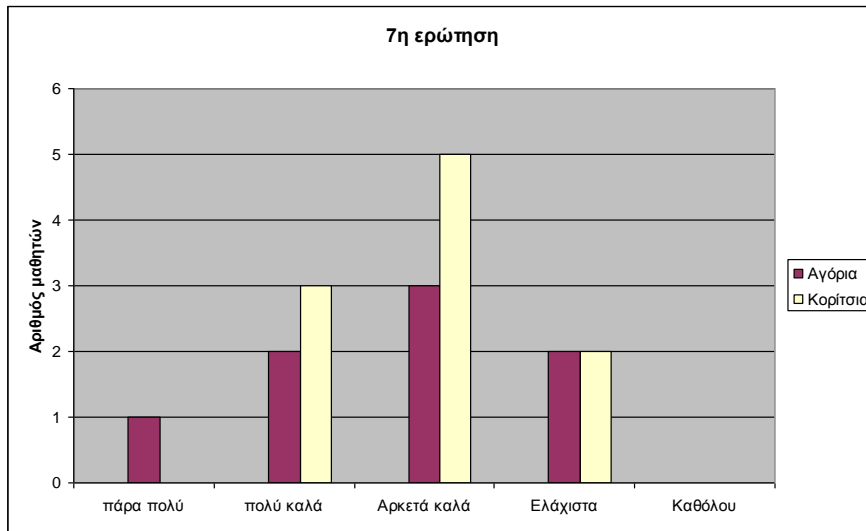
«Σου αρέσει ειδικότερα να μαθαίνεις για τη ζωή των ανθρώπων που ζούσαν παλιά στον τόπο σου;»

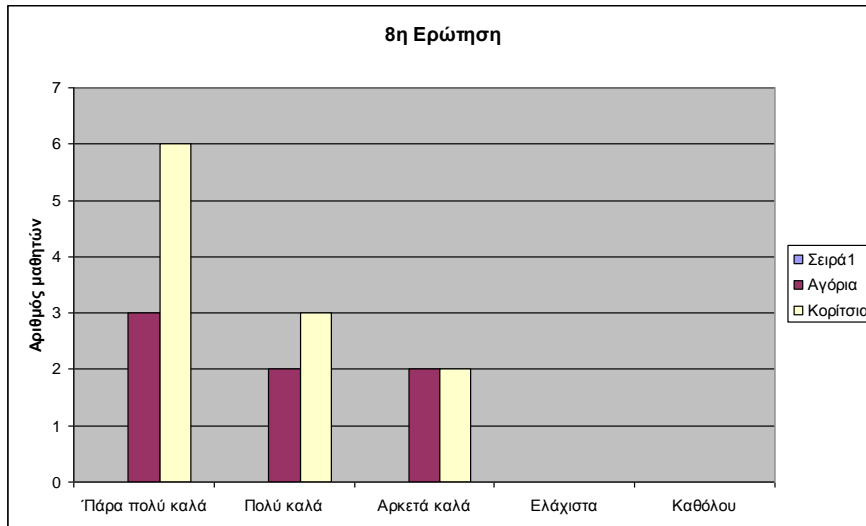
«Σου αρέσει το μάθημα της Ιστορίας όπως το διδάσκεται;»

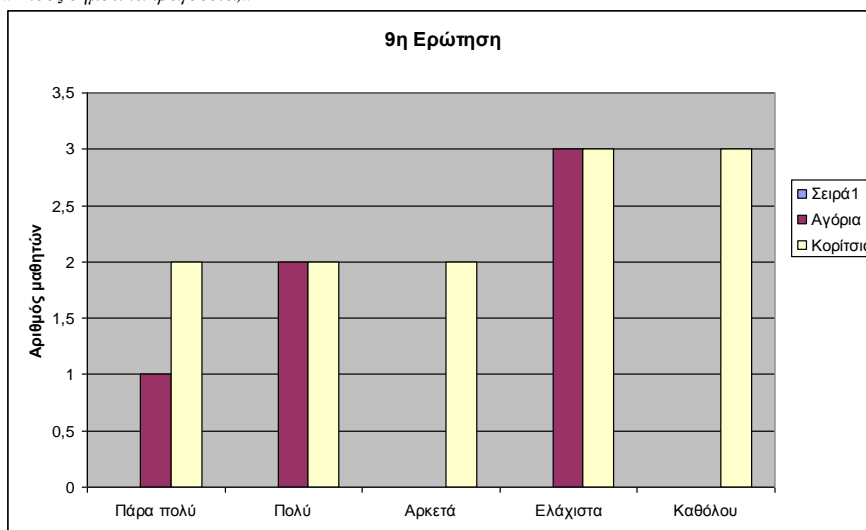
«Γνωρίζεις την ιστορία της Σκιάθου;»

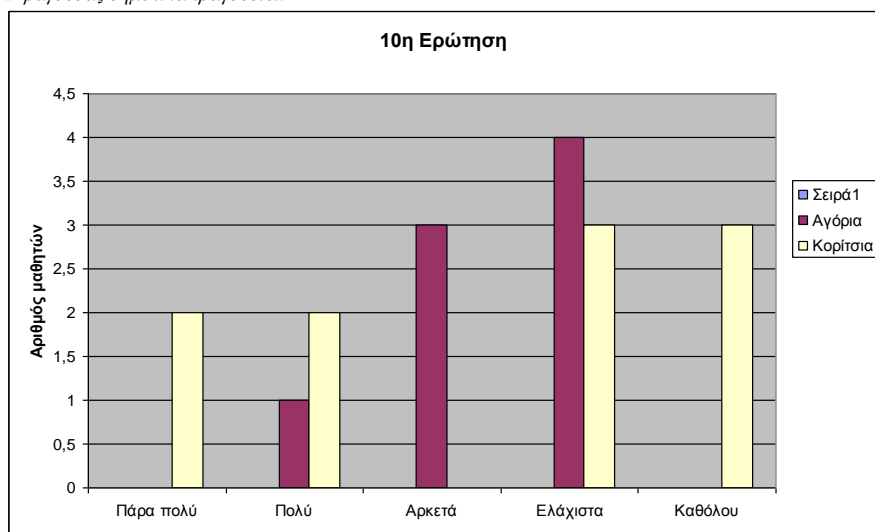
«Γνωρίζεις τι ήταν οι αρματολοί και κλέφτες;»

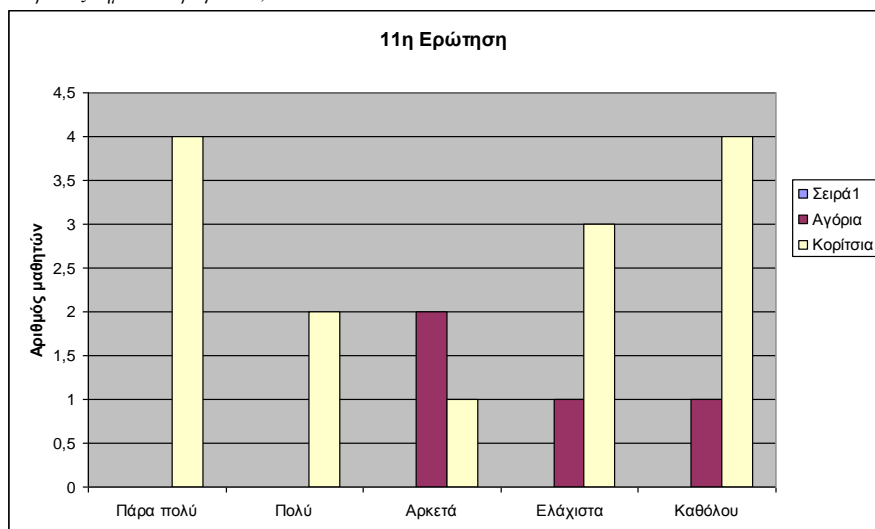
«Ακούς δημοτικά τραγούδια;»

«Τραγουδάς δημοτικά τραγούδια»

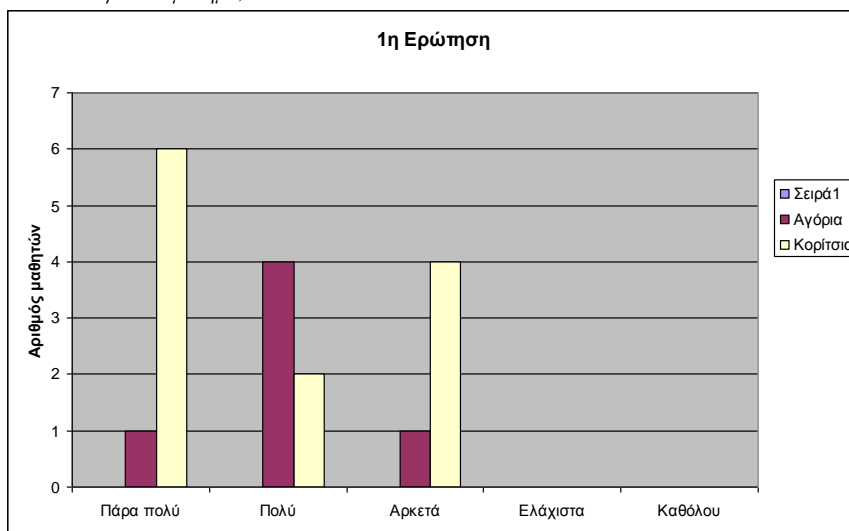

«Χορεύεις δημοτικά τραγούδια;»

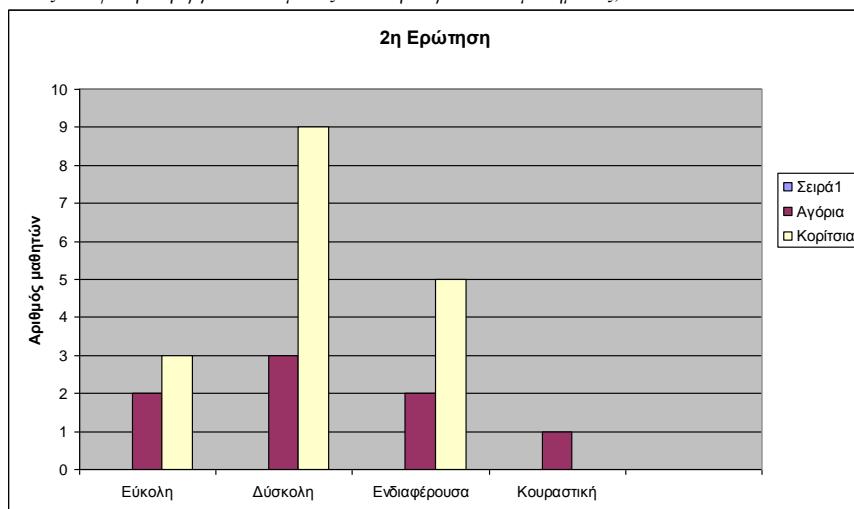

Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης

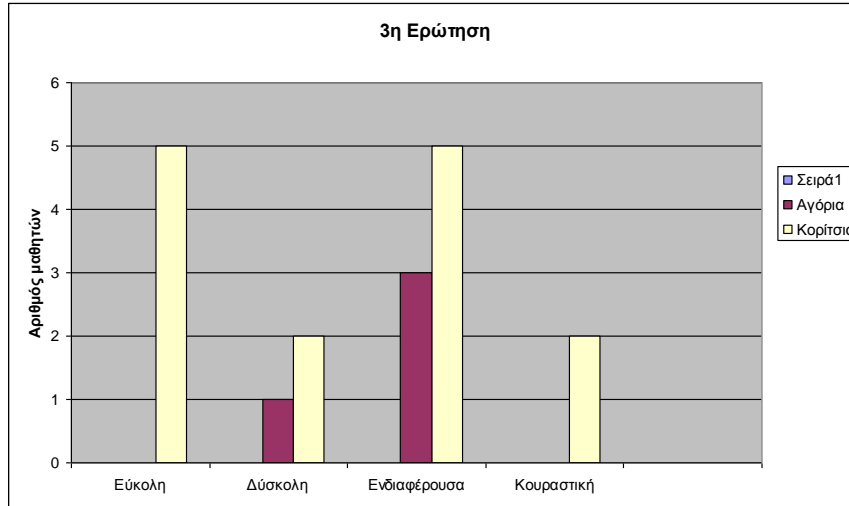
«Πόσο σου άρεσε το μάθημα;»

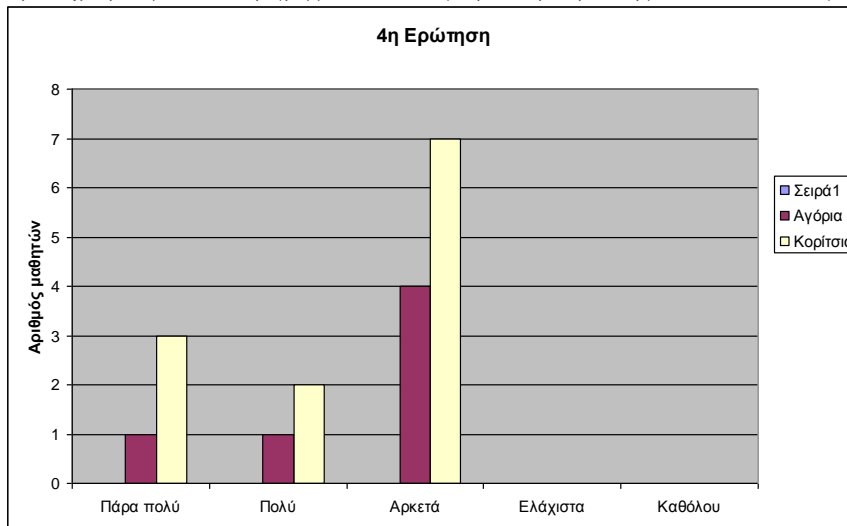
« Πώς σου φάνηκε η εργασία σε ομάδες κατά τη διάρκεια του μαθήματος;»

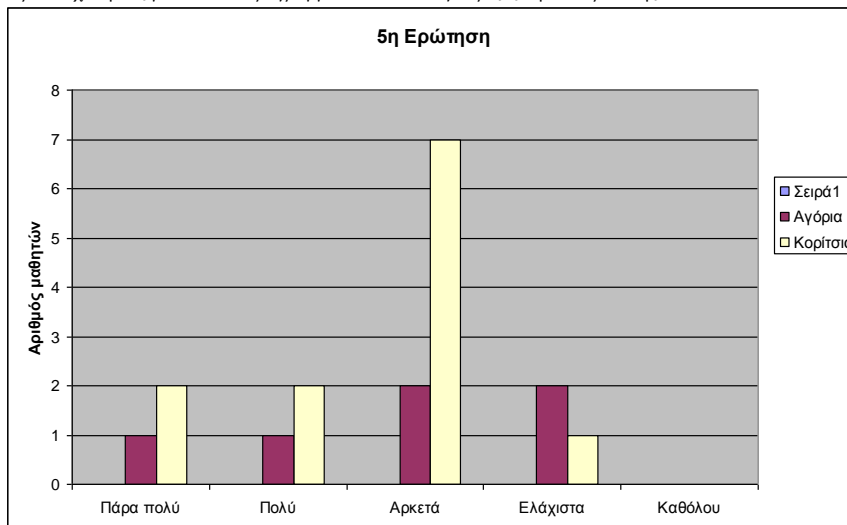
«Πώς σου φάνηκαν οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας;»

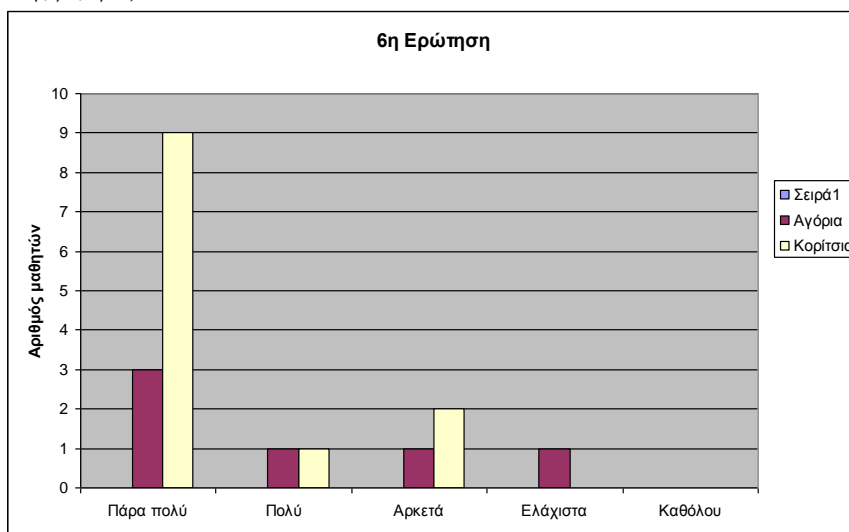
«Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες τη ζωή των αρματολών και των κλεφτών;»

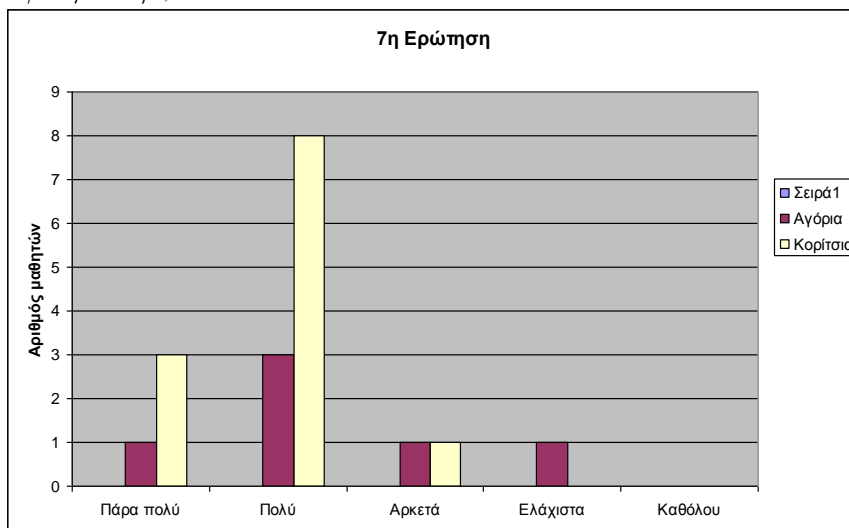
«Πριν ασχοληθείς με αυτό το πρόγραμμα, πόσο καλά γνώριζες την ιστορία της Σκιάθου;»

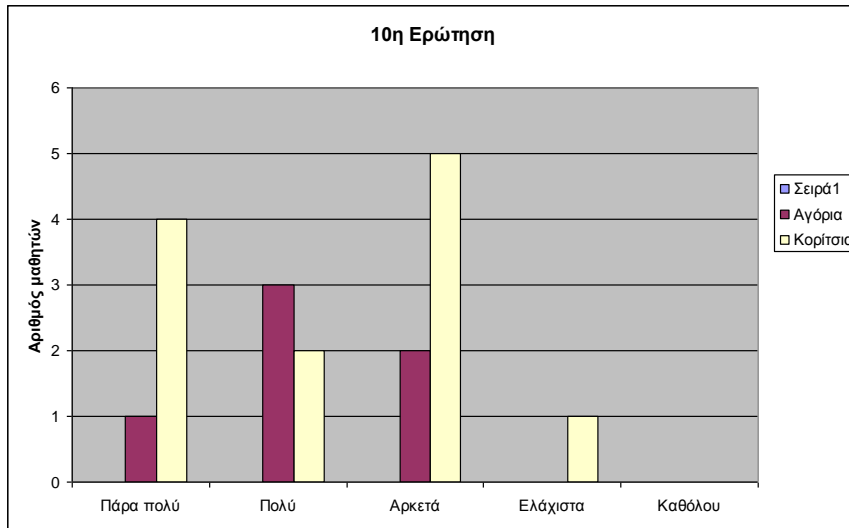
«Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα ένα θέμα της ιστορίας του τόπου σου που δεν ήξερες πριν;»

«Θεωρείς ότι οι δραστηριότητες στο φύλλο εργασίας σε βοήθησαν να γνωρίσεις καλύτερα την ιστορία του τρόπου ζωής των κλεφτών γενικότερα;»

«Σου αρέσει τώρα περισσότερο να ακούς, να τραγουδάς ή να χορεύεις δημοτικά τραγούδια;»

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΜΑΘΗΤΩΝ

Φωτογραφίες (Στην αίθουσα προβολών)

Παρουσίαση των κειμένων

Παρουσίαση των διαλόγων που έγραψαν τα παιδιά

Καμάρα-Σκιαθίτικος χορός

Το Σουηδικό κράτος και το βίβλιο της υδρίας
για την Σουηδία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Επίσης αναφέρεται η υδρία του εμπορίου για την
υπόσταση των Σουηδικών του εμπορίου Σουηδικού
με το τσάι, τον καφέ, τον κρέμα, τον...

Ευενοί τον έβαλαν στον Λεττανία το Ρέβα.

Το Λεττανία βρίσκεται στα βόρεια του υμπίου υδρίας
στη Μόμη Ευαγγελιστρίας. Στα βόρεια βρίσκεται
και η παλιά πόλη της Σουηδίας το Κόσκο.

Στο Κόσκο πήγαν να μείνουν οι Σουηδικές

εγκαταστάσεις την πόλη τους για να προστατεύσουν

από τους ενοχούς τους τσέπαρες και τους Τσέρκους

που τους επιτίθενταν. Το Κόσκο είναι ένας

απότομος βράχος που διαρρέεται από το υδρίου

με μια βαθιά τάφρο. Μια υμνήτη γέφυρα ένυψε το

βράχο με το υμπί. Τη γέφυρα τη μαζέψαν ο-

πότε ο υμπίους τους εμάνε επιθέσει.
~~Εάν Σουηδική υδρία...~~

Εβγαν οι Σουηδικές να μείνουν στο Κόσκο,

και στη Σουηδία πήραν να μείνουν, πριν την

επανάσταση του 1821 οι Θεσσαλονικείς από

τα χρόνια του Πηλίου. Το 1823 πήραν πρόσφυγες

από την Λίβνη υδρίας και εγκαταστάθηκαν

στη Σουηδία εκεί που είναι σήμερα η ελλη-

σια «Η Παναγία η Λίβνη». Από αυτούς πήρε το

όνομα της η εμάνη της Παναγίας.

Στη Σουηδία πήρε και ο Νικόλαος όπως γράφαμε,
παραινύθ να βοηθήσει τον ελληνοκό αγόνα.

Η Σκιάθος και η Σκοπέλος βρίσκονται στο κέντρο της Ελλάδας. Η θέση τους ήταν πολύ σημαντική και όλα τα καράβια είχαν πρόσβαση στα λιμάνια τους. Η Σκιάθος είχε πολλά καράβια γιατί στο νησί υπήρχαν πυκνά δάση και άφθονη αργίλη φυλλία και ένα είδος αρριπτευκής που είναι κατάλληλη για τη ναυπηγική. Από το 1774 καζιδεύουν στην Αιγύπτω και τη Μαύρη Θάλασσα. Από τον 18ο αιώνα λειτουργούν τσαρνακές στον Αι-Γιόργη. Ο Σταθός και ο Νικοτσάρας εξόπλισε καράβια που χρησιμοποιήθηκαν σ' όλη τη διάρκεια της ελληνικής επανάστασης.

Ο Γιάννης Σταθός, ήταν καπετάνιος που πολεμούσε στη θάλασσα κατά των τούρκων.

Ο Νικοτσάρας ήταν ένας κλέφτης και αρματολός, καπετάνιος, που ελευθέρωσε πολλά νησιά πριν ξεκινήσει η ελληνική επανάσταση του '21. Οι συνεργάτες του συμφώνησαν με το δημοτικό τροχάκι, τον σκότωσαν και τον πέταξαν στον Δελονίου τάρμα.

Επίσης, ο Νικοτσάρας ξεσήκωσε τους Σκιαθίτες και τους Σκοπελίτες στην επανάσταση και πήρε πολλά καράβια από τη Σκιάθο. Στη Σκιάθο ήρθε και ο Σταθός και μαζέψε ναυτικούς για τα καράβια του.

Θεοφάνια

Τουρναβίτη

2022

Τρίτη

29 Μαΐου 2012

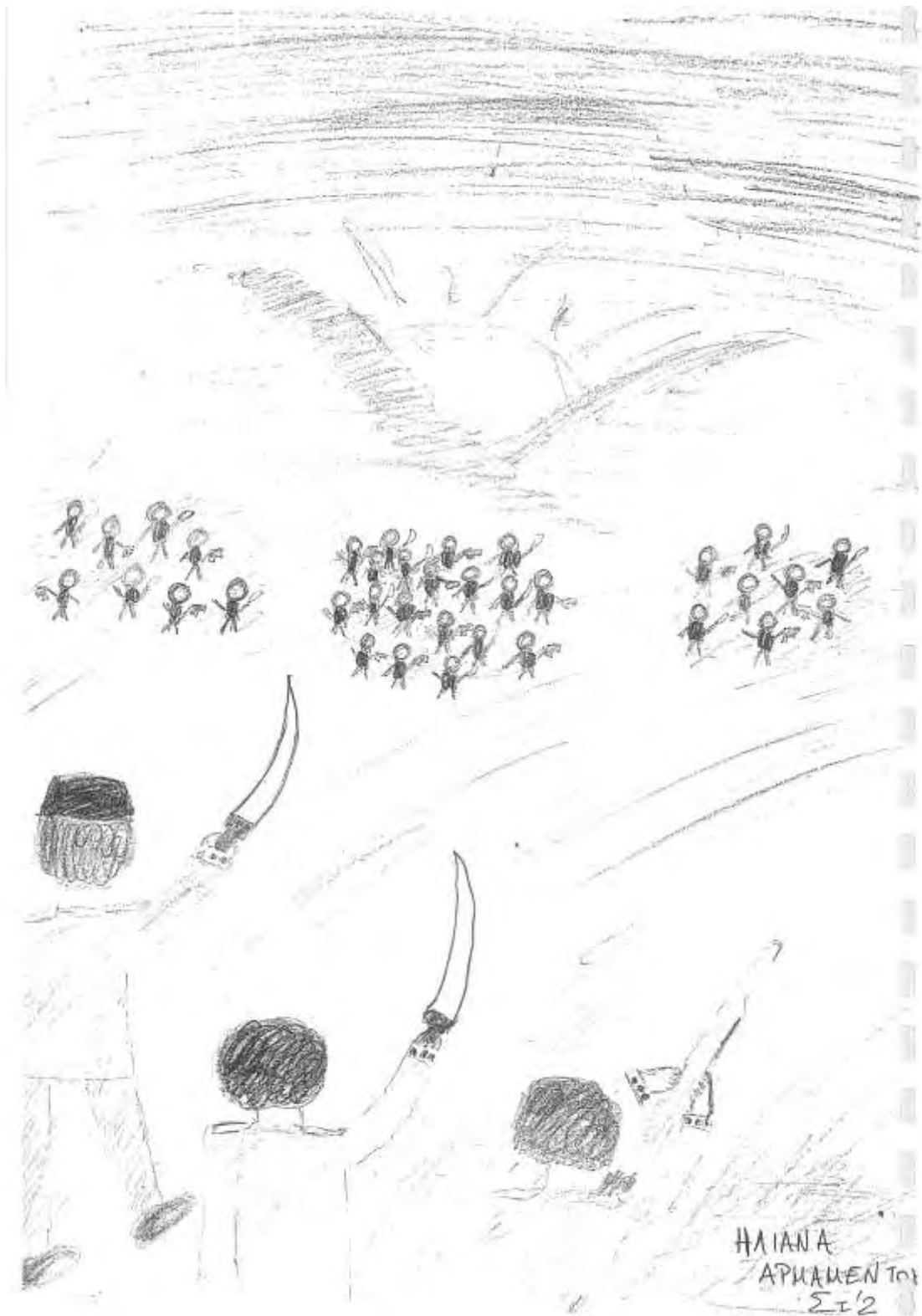
Το τραγούδι του Γιώργου Παπαδόπουλου για την συμπλήρωση πενήντα ετών του κειμένου μας έχει γενικά για την Κωνσταντινούπολη και τα καράβια ελπίων του πρώτου που τα καράβια είναι κατασκευασμένα και τα είδη τους. Ελπίων μας έχει ότι η Κωνσταντινούπολη είναι ένα πολύ σημαντικό εμπορικό για τους Σκλάβους και τους Βορβόλους. Είναι εμπορικό εμπορικό για τους Πελοποννησίους και τους Στο κείμενο μας έχει πως οι κάτοικοι της Κωνσταντινούπολης στην πόλη ή για Πολύτιμο σκλάβο. Το τραγούδι μιλά για ένα μακρο καράβι που αφιερώνει σαν κούρσο και το είδος του είναι Κωνσταντινούπολης. Το τραγούδι έχει έναν διάλογο. Το κείμενο μιλά για την ζωή των Σκλάβων στα καράβια και τους αφηγητές τους στον Πόλεμο του σκλάβου.

Ποσειδών
10 Νοε
1821

Θάλασσα στην Σκιάθο, ενώ ο σταθός
πλέει στην Κασάνωρα και καλεί ναύτες
μαζί τους για να πολεμήσουν τα υψώματα
που αναφέρονται στο Διοσχοφρέϊον και
στις σποράδες και λέει για τον σταθό
και τον Πικροστόμα που πήγαν εκεί γιατί
οι σποράδες βρίσκονται στο κέντρο της
Ελλάδος, έτσι μπορούσαν από εκεί να
εφοδιάσουν τα καράβια του αχίνα
και πολλούς ναύτες για να πολεμήσουν
να πολεμήσουν. Η καινούρια ανακάλυψη
στη Σκιάθο, ~~επίσης~~ ~~στη~~ ~~Αθήνα~~ ~~το~~
ησί είχε πολλὰ πεικνά. Αλλά αυτά
έφεραν το ζέλο τους και έφτιαξαν
πόλεμο το 1774 ταξιδεύοντας ως την
Αίγινα και τη μαύρη θάλασσα τα πόδια
της Σκιάθου. Από το 18^ο έληξε επίσης
υπάρχουν οι ταπεινότητες στον Αι Γιώργη και
στη Νίφη. Ο σταθός και ο Πικροστόμα
πάρουν καράβια και ναύτες για να
πολεμήσουν τους τούρκους πριν την Επα-
ναστάση του 1821. Επίσης ο Γιάμης
σταθός ήταν καπετάνιος που πολεμούσε
στην Θάλασσα και ήρθε στην Σκιάθο
για να εφοδιάσει τα καράβια.

Όταν Σηκίονοβιθιθε το ελαμπινο υπαρος μετα
την ανασταση του Ιησου οι Συναχτες εγρατε-
Οεφαν το Μαστρο και χιρισαν στο επιτα τους
ασην πολη Σιαδο. Δεν εφει καν στο Μαστρο
γιατι επι η Σμη οταν πολη Σιαδο. Όταν
τους επιβουαν Σεη φηροβουαν να βουεν
πο το βροδο στο υμει, αμολη και για
ποβες κηρες, για να παινε στα γραφια
τους και στα για τους. Μερικες βρες
εφειαν, και απο τοβη Ευτυχως νερο νιηρη
απο για κηρες Σιαδα ασην ευαμοια
η η Γευμοη του Ρισου η Αυρη η ευαμοια
υπαρη και αλληρα.

Νικολάου: - Λοιπόν Θόδωρε πως
μαζί ο Χέριμ?

Θόδωρος: - Ανάμεσα μας υπάρχει ένας
προβληματισμός. Κάποιος μας μαρτύρησε στους
Τούρκους, όπου να ναι καταδικάσει.

Νικόλαος: - Ξεφύλαξε ήδη.

Νικολάου: - Ριζότσε γρήγορα τα
επιβίβασε. Πάρε να πατήσουμε
τον άντρα προς άκρη.

Θόδωρος: - Μα είναι περιβόητος από
εμάς.

Νικολάου: - Σημασία δεν έχει ο αριθμός
της στρατιωτικής. Σημασία έχει η
γενναϊότητα του κάθε στρατιώτη και
το θάρρος του να προστάξει τη
πατρίδα του.

Ντενίκο
Καβούλι

Στη Σουλίου τα ψάρια βουκι
μαριδες καθονται ψάρια
και βλέπουν τα μαρβια
να παίρνουν τα παιδιά τους.
Στο πέλαγο να φύγουν
Ταίρια να παλέψουν
Στο Μπαρτζι μάρες γίνονται
μαρβια μπουμπουτζου.

Γράμμος

Ο Νικότσαρα ο γερός
Ο δυνατός, ο φοβερός
Πέθανε στο νησί μας.

Ητάνε σ' όλους φακιστός
Κ' αλοι των αγαπούσαν,
Βάσει ανθρώπους στο νησί
Φόρους να μην πληρώνουν.

Φαρίελε